Jana Amosa Komenského Řeči potocké

Johann Amos Comenius, Jan Václav Novák, ...

125

JANA AMOSA KOMENSKÉHO

ŘEČI POTOCKÉ.

Z LATINY VYLOŽILI

FR. J. ZOUBEK a JAN V. NOVÁK.

(SPISŮ DĚDICTVÍ KOMENSKÉHO Č. 3.)

V PRAZE 1894.
NÁKLADEM SPOLKU DĚDICTVÍ KOMENSKÉHO.

Knihtiskárna B. Stýbla v Praze.

JANA AMOSA KOMENSKÉHO

ŘEČI POTOCKÉ.

ÚVOD.

Již za pobytu svého v Elblagu r. 1643 Komenský zván byl od knížete Sedmihradského Jiřího Rákóczi, aby učil filosofii na škole v Bělehradě Karlově na místě učitele svého Jana Jindřicha Alstedia, l. 1638 zde zemřelého. Vyzvání toho tehdá uposlechnouti nemohl, přijav dříve již nabídku p. Ludvíka z Geeru. Teprve když vykonal hlavní věci, k nimž se pro Švédy byl propůjčil, a přesídlil se jako zvolený biskup bratrský r. 1648 opět do Lešna, mohl poněkud volněji se rozhodovati, ač nebyl ještě úplně propuštěn od svého posavadního příznivce, a také práce církevní mnoho času mu zabíraly. Pokládaje vždy spisy didaktické jen za úkol vedlejší, naproti tomu pansofii za hlavní svůj předmět, mínil se jí po vydání spisů v Elblagu dokončených opět oddati, když tu došlo ho pozvání opětné od vdovy po Jiřím Rákóczim, Zuzany Lorántfi, a to návodem Jana Tolnaje, vychovatele vévodů Sedmihradských, aby přispěl radou svou k chystané opravě slavné již tehdy latinské školy v Šaryšském Potoku a přeměny její ve školu pansofickou dle myšlenek dříve vyslovených.

Komenský, chtěje zavděčiti se rodu knížecímu za ochranu českým a moravským vystěhovalcům poskytovanou, jimž také na panstvích knížecích hojné podpory se dostávalo, dle přání církve své vydal se do Uher v květnu r. 1650, dokončiv v Lešně tisk svých prací Elblazských, a stihl knížecí rodinu v Tokaji, kdež vyložil stručně své myšlenky o hmotných potřebách ke zřízení takové školy.

Došly pak všecky návrhy jeho souhlasu knížecí vdovy i syna jejího, a hned ustanoveno vymoci mu propuštění z povinnosti jak od p. z Geeru, tak i od církve a dáti mu určitý list povolávací, v němž vysloveno bylo, že neměl býti vázán k povinnostem škol-

ským, nýbrž jen k organisaci školy. Vrátiv se pak Komenský do Lešna přijal nabídku a v měsíci říjnu vydal se s zetěm svým Petrem Figulem a Br. Ad. Sam. Hartmanem na cestu, opatřiv rodinu svou v Lešně v domě pro ni koupeném.

Určitější nástin školy pansofické Komenský připravoval snad již v Lešně, než ještě na cestu se vydal, a věnoval jej hlavnímu svému příznivci, Zikmundovi Rákóczi, na něhož při svých pracích nejvíce spoléhal, jenž však nedlouho sledoval dílo jeho, an zemřel již v druhém roce pobytu Komenského v Potoku dne 4. února 1652. Znám jest nástin tento pod názvem *Školy pansofické* i čtenářstvu českému z překladu Zoubkova (vyd. r. 1875).

V Potoku přidáni Komenskému na poradu o věcech školství se týkajících tři mužové, a to ředitel oprav těch *Ondřej Klobusický*, první pastor tamější *František Vereci* a *Jan Tolnai*, kteří měli hlavně o věcech domácích zprávy mu podávati.

První úloha o které se usnášeli, byla dle přání Komenského agenda čili podrobné záznamy všeho toho, co se pro školu podnikalo. Zároveň však odevšad naléháno na Komenského, aby nemařil času úvahami a rozvažováním, než co by se mohlo hned provésti, to aby vykonal. V tom ukvapování shledával také později jednu z příčin nezdaru, že škola pansofická úplně nebyla provedena, avšak nechtěje odporovati konal, co nejprve mohl.

Činnost svou v Šaryšském Potoce totiž Komenský zahájil dvěma řečma, z nich první měl dne 24. listopadu, druhou čtyři dni potom. První byla *O vzdělávání vtipu* (tuto č. I.), druhá *O knihách* (č. II.) Když pak brzy potom zřízena v Potoce tiskárna pro potřebu nově zřizovaného ústavu, také tyto řeči vydány tu pod názvem

PRVOTINY PRACÍ ŠKOLSKÝCH

NA SLAVNÉM POTOCKÉM GYMNASIU,

jež pod ochranou nejjasnějšího a převznešeného pána,

pana

ZIKMUNDA RÁKÓCZI,

vnuka, syna a bratra vznešených knížat Sedmihradských Rákócziův, a dědičného pána vévodství Munkačského atd., atd.

počalo se přeměňovati ve větši a lepši.

Při titulu bylo přidáno: *Jan Sturm*, svého času bedlivý oprávce škol po Germanii, tak napsal o cíli a způsobu opravy

škol: *Naději se zříditi takové gymnasium, jehož by nikdo nemohl nenáviděti, leč kdo všech nenávidí; nikoli s větší prací pro učitele než před tím, ale zajisté jak s prospěchem daleko větším, tak s rozkoší učících se. Týž (dí) v předmluvě ke správcům škol*: Školu Lavingenskou*) urovnávám, aby byla jednoduchá a přímá, bez příkrosti, bez míst neschůdných a beze všech výmolů. Ani úhledných labyrintů jsem nepřipustil, které by běhu studií brániti mohly.

K tomu připojena byla tato předmluva:

Vznešený Pane, milostivý Mus příznivče!

***Týž stav, který skličuje lidi, pány věcí**, tísní též i samy věci lidské, že při nich nic není stálého nebo tak pevného, aby netuchlo a neochabovalo, nechýlilo se ku pádu a posléze neupadalo. Tak pevným zajisté zákonem na nás lpí naše smrtelnost a náchylnost ku porušení, jež ji provází, nemoci, zkáza, že, má-li stále se udržovati pokolení lidské, nejenom musí dobrodiním střídmosti chráněno býti od porušení, ale též, kdy žádné tak bedlivé péče býti nemůže, aby nemoci se nenaskýtaly, pomocí lékařství od nemocí [musí býti] osvobozováno, a když konečně zabrániti se smrti na vždy nižádným uměním nemůže, noví potom lidé musí se roditi. Tohoto našeho stavu s námi všecky vůbec věci naše jsou účastny, tak že musí nejprve správně býti zřízeny, a zřízeny jsouce pečlivě opatrovány, a sklesše moudře opravovány, konečně když jedny po druhých hynou, nové býti tvořeny. Toť jest i osudem nejslavnějších* rodů, obcí, království i samých církví. *Nemohly se tedy z obecného toho osudu vyjmouti (abych dospěl, kam směřuji) ani **školy**, spanilá ona společnosti lidské semeniště. I na ně připadá, že se rodí a vzrůstají a kvetou; a opět churavějí a vadnou a lékařství potřebují; ale i že umírají a zdvihají se nové.*

Když tedy na všech stranách povstávají, kdož s pobožnou péčí o to pracují, aby věci kdekoli řádně zřízené, a zvláště obecné zachovali, zkázou hrozící podepřeli, zřícené obnovili a na místo

---

*) Lauingen, město ve Švábsku při Dunaji, nedaleko Dilling.

zničených postavili nové: v té věci především pozorovati jest pravici obecné božské Prozřetelnosti, skryté zachovavatelky věcí od zkázy všeobecné, a líbáním sluší ji uctívati; chvály pak zároveň zasluhují, kdož se tu propůjčují za nástroje dobroty božské, věcí lidských po stránce kterékoli strážcové nejbedlivější, lékaři nejopatrnější, správci nejmoudřejší. *Také kdož lékařství vyhledávají proti nakažlivým nemocem a smrtem škol, jimiž, jak mnozí vidí a naříkají, v našem století jsou sklíčeny.*

Dím v našem válečném a zuřivém století, v němž když pobouřeni byli ku vzájemné zkáze národové světa křesťanského, Musám většinou ohlášeno jest vyhnanství, nebo pobořeny jich příbytky, a kdož je měli myslí klidnou ctíti, ve víry jakési zahnáni; tak že zdá se, jako by v pustinu vše se obracelo, aniž snad v jiném století o nepořádcích ve školách tolik nářků bylo slyšeti, jako v našem přítomném. Proto chváliti jest, jakož jsem pravil, božskou dobrotu, jež v horší stav klesajícím věcem našim za podpory podkládá muže některé srdnaté, o zkáze té ve strachu žijící a opravy pečlivé, buď kterým dáno jest, že tu radou [svou] něco mohou, buď kteří na to vynakládají pomoc, přízeň, vážnost, bohatství. Do počtu jich i Tebe pro Tvé zásluhy řadíme, nejjasnější hrdino, a rádo slaviti bude potomstvo. Neb ač na vrcholu moci jsi zrozen, skláníš se přece ku poradám těmto o školách, nejen aby jinde pod panstvím Tvým řádně byly zachovány, ale i o tuto hlavní, aby pod ochranou nejvznešenější šlechtičny paní paní Zuzany Lorántfi, *kněžny Sedmihradské, milostivé paní a matky Tvé, potud pobožně byvši zachována a důchody byvši rozmnožena, znovu byla povznesena a tak důkladně zřízena, by za vzor býti mohla. Za tím účelem také svoláváš muže učené a vyhledáváš jich rad a o své zájmy s nimi se sděluješ, i samým světlům poskytuje ze světla svého. A protože si přeješ, aby na témž gymnasii s rozmanitostí věcí užitečných pro život přítomný i budoucí* učilo se jazyku latinskému, zásobárně vší učenosti, společnému tlumočníku (Mercurius) národův evropských, *pilněji a čistěji, až k ozdobnosti, methodou lahodnější než posud, a seznal jsi, že my týmiž snahami se obíráme; i k nám ráčil jsi se obrátiti nejprve prostřednictvím přátel, pak sám vlastní rukou a sepsáním listu, konečně i osobně. Ba i dobrotivému podporovateli po tolik již let snah mých,* slavnému p. Ludvíkovi z Geeru Staršímu, dědici ve Finspongu atd., *velmi laskavý [ráčil jsi] dáti list, jímž jsi žádal mého*

na čas propuštění ku podpoře právě tohoto svého chvalitebného podniku. Já tedy, co jsem po jeho vůli již na devátý rok připravoval a minulého roku chystal na žádost nejslavnějšího hrdiny ze šlechty polské, p. p. Krištofa Opalinského ze Bnina, palatina Pozňanského, *ve prospěch jeho Opalinského v Sirakově nedávno založeného gymnasia a tím ve prospěch mládeže polské, to také již nabídnu a věnuji Tvé veleslovutné Výsosti pro Tvou slavnou školu Potockou a mládež uherskou, když to jak možná bylo nejlépe se počalo přizpůsobovati! Úmyslem svým nic si nepředstíraje, nežli že tak statečný onen zápal ku povznesení dobrých snah zdá se mi býti hodným, ne-li důstojným tak velikých ctností štětcem ode mne býti vymalován (jiných buď to dílem, neb aspoň jiné doby), však aspoň již veřejně býti označen pro přítomnost význačnou nějakou deskou, že Tobě přede všemi nabídnuto bude k nahlédnutí, co za nepřítomnosti Tvé (pod správou těch, jež jsi nám zůstavil za dozorce) počalo se konati. Kéž dá Všemohoucí, abychom Tě šťastně strávivšího zimu v říši Sedmihradské šťastně Tebe s nejjasnější kněžnou matkou k nám se vracejícího s radostným uvítali jásotem.* Amen.

V *Potoku* psal jsem 28. ledna 1651.

Nejjasnější Vznešenosti Tvé oddaný v Bohu

Komenský.

V řeči „*O vzdělávání vtipu*“ Komenský vlastně podává výčet prospěchů, jichž nabýváme vzděláním, v řeči „O knihách“ promlouvá o hlavním prostředku k dosažení tohoto vzdělání, *o knihách.*

Za oběma řečma položena byla rozprava „*O škole latinské trojtřídní*“, kterou Komenský nejprve chtěl zříditi, když na něho, jak jsme svrchu pravili, naléháno, aby s pracemi svými pokud možná brzy počal.*) Tři tyto stati vydány tiskem pospolu v lednu r. 1651, jak patrno z číslování a z data předmluvy. Dle složení svého následují potom úvodní řeči k otevření tří tříd latinských (v našem vydání č. III-V.), ale Komenský v úhrnném vydání svých spisů napřed položil učebné knihy pro ty třídy, jež teprve později

*) Rozprava ta v českém překladě Zoubkově vyšla v „Škole a Životě“ r. 1874, ve zvláštním otisku r. 1875.

byly vydány, totiž *Vestibulum* (Předdomí), *Janua* (Brána), *Atrium* (Síně).

Řeči k otevření jednotlivých tříd, pak menší rozpravy a předpisy o mravech Komenský vydal potom v Potoce pospolu s předmluvou p. Ondřeji z Klobusic pod názvem *„Pokračování ve školských pracích na slavném gymnasii Potockém."*

V sebraných spisech připojil k tomu napřed několik slov *„O překážkách studia pansofického"*. Praví tu, že v Potoce záhy poznal, kterak nebude mu lze dostoupiti vrcholu svých tužeb. a to z příčin, o nichž lépe pomlčeti. Poznával totiž, že pro snahy obecné místa není tu, kde každý skoro rozumí a shání se jen po kouscích, kde není trpělivosti, aby se vyčkalo, až věc uzraje, kde lidé rovněž ochotni jsou až i klaněti se, jako kamenovati, kdekoli se ukáže u zbožňovaného předmětu některá stránka lidská. Seznal tu Komenský, že nesnadno budovati věci, kde sotva dostačují nevyhnutelné potřeby k řádnému položení základů. Proto bylo mu přestati na škole trojtřídní, ale i tu bylo mu zápasiti s rozličnými nesnázemi. První byla obyčejná slabost lidská, že věcem obvyklým přednost dávají před lepšími. Proto sepsal řeč *„Chválu pravé methody"* a veřejně ji přednesl (při otevření I. třídy).

Když pak opět zamítali text Brány (říkajíce: Nač nám úplné pojmenování věcí? Vždyť nebudeme filosofy atd.), Komenský chtěje předejíti tuto nerozmyslnost, přednesl jim řeč *„O prospěšnosti správného pojmenování věcí"* (při otevření třídy II.).

A když někteří reptali proti studiu Síně a zavrhovali ozdoby latiny, než jich ještě okusili (říkajíce opět: Nač nám ozdob? vždyť nebudeme Cicerony), naskytla se mu tím příležitost promluviti *„O zdobném studiu ozdob"* (při otevření třídy III.).

Konečně tupost vtipu, při některých nesnesitelná, poskytla Komenskému příležitost vydati knížku Fortiovu *„O způsobě studia,"* již také poručil studujícím. Když pak opětné to vydání málo pomohlo, sám složil knížku *„Fortius obživlý, čili jak lenivost ze škol vypuditi"*. Sepsal též *„Pravidla mravů"* a *„Zákony školy dobře spořádané"*.*)

Konečně aby mládež vším způsobem přiměl k lásce ke stu-

---

*) Tyto tři spisky vydány v překladě Zoubkově mezi drobnějšími spisy Komenského, v Praze r. 1876.

dílm, sepsal „*Orbis pictus*“ a *školské hry*, poslední to dílo, vzniklé v Uhřích.

Předmluva k řečem zahajovacím při otvírání škol, připojená patrně ke společnému jich vydání, určena byla

„*V pravdě urozenému a v pravdě v radách i skutcích horlivému a slovutnému muži*, p. p. Ondřeji z Klobusic, *nejvznešenější kněžny Sedmihradské radě důvěrnému, všech Její Výsosti v Uhřích ležících panství nejvyššímu správci, Potocké pak školy (dle vůle nejjasnější Její Výsosti) obnoviteli prvnímu.*“ Sama předmluva byla tato:

Milostivý Pane!

Bojováním jest život člověka na zemi! *volá v bolestech* Job *onen trpělivý, netrpělivostí jsa zachvácen a opět se útěchou jakoukoli povznášeje (kap. 7, v. 1.). Tato slova si nyní osvojuji, a věc sama žádá, abys i Ty si je osvojil, muži slavný, ku pracím zrozený. Proč? Nemáme bojovati boj jediný také my, na pravo i na levo. Vždyť poprvé máme boj společný se všemi pobožnými křesťany proti ďáblu, světu, tělu. Potom zápas nám jest s nepřáteli zevnějšími, zřejmými protivníky; potom i se závistníky tajnými, přáteli na oko a falešnými bratřími, jakých zakusil David, Pavel a jiní. Máme také boj se samými nesnázemi povolání, které jako zbrojné vojsko [jsou], denně nás obléhající, kdožkoli nechceme býti stíny lidskými, nýbrž lidmi, a nejen života užívajíce slábnouti, nýbrž používajíce ho také kvésti. Avšak také bojovati nám jest proti samým pohodlím života, pokrmu, nápoji, spánku, abychom jimi nebyli potlačeni, spíše žili. Také proti nemocem, jež na nás opět a opět vstávají a denně na nás takřka dorážejí. Konečně proti samé smrti, která na nás odevšad míří a potom neočekávaně nás poráží. A té věci máme příklad nedávný, velmi smutný, bolestný, jehož nižádnými slzami dosti nemůžeme oželeti, a to na velikém školy této a našem ochránci, předčasnou smrtí stiženém a se samého dějiště slavných činů nedávno vyrvaném* nejjasnějším a nejvznešenějším pánu, p. Zikmundovi Rákóczim atd. atd. Jenž k velikým věcem že byl zrozen a osudem určen ke spáse národů, jakož nejen my sami jsme byli přesvědčeni, nýbrž touto sladkou nadějí jsme se kojili s mnohými cizinci sousedními

i vzdálenými; proto ztráty tak veliké neželíme sami, nýbrž v nářcích svých nesčíslné množství máme účastníků, všecky zajisté moudré oceňovatele věcí, kteří vědí, že duchové herojští jen zřídka se rodí, jen s obecnou újmou se ztrácejí. Nestalo se tedy JEMU zle, jenž rychleji než se nadál, změřiv oceán nehod zanesen byl v přístav věčnosti, vešel v království blažené a nalez šťastný konec boje svého přidružen jest ke sboru vítězoslavících; nýbrž my snášíme pokutu za své hříchy (a neodvrátí-li milosrdný Bůh, snášeti budeme), pozbyvše tak velikého vůdce v boji svém. Než protože Pánu Bohu se uzdálo k odpočinku vyvolati od prací tohoto našeho Herkula vojsk, budiž v POKOJI! a jméno jeho v BLAHOSLAVENSTVÍ!

Vracím se k nám bojujícím. Jako v bitvě, když padají tu a onde jiní a jiní, ba i sami vůdcové, nesluší proto ostatním odhazovati zbraně a dávati se na útěk, spíše přibíhati a hned vyplňovati mezery a proti dorážejícímu nepříteli nové vrhati náspy nejudatnějších prsou; tak musí se díti ve spořádaném šiku jiných prací, aby na místo některých odstupujících nastupovali jiní, až by se vybojovaly hráze překážek a dosáhlo cíle žádaného dobra, o jehož dosažení se namáháme. Dobře tedy jest, a právem z toho Boha chválíme, že v úmyslu o obnovení této školy pobožně a horlivě počatém neustávají, kterýmž na tom záleží, ačkoli onen náš Joziáš, *pobožný opravce církve a škol, v Megiddě podlehl. Uznáváme zajisté, že Bůh to jest, jenž mysl nejjasnější kněžny, živitelky naší nejlaskavější, tak utvrdil, že i v zármutku samém (a když se zdálo, že tisícem dýk proklané srdce mateřské bolestem podléhá) přece ráčila vzpomínati na školu, o povznesení jejím rozhodovati a takovými úsilnými žádostmi o urychlení věcí Tebe, Pane, k ráznosti povzbuzovati, ba i nás listy přátel ráčila zrazovati od poklesání v horlivosti, pomocnou ruku nad obyčej nabízeti; kteroužto pobožnost nechť odplatí ten, jehož slávě zde obětovati chce vznešená duše. Aniž mlčením jest pominouti, že i sám nejjasnější kníže Sedmihradský (jemuž dobrotivý osud přečkati dal a kéž by žíti kázal) mezi jinými starostmi, které takřka již dědictvím na něj přešly, dobrotivě podnikati ráčí také péči o tuto školu: učiniv nedávno bedlivou otázku o našich pokrocích skrze posla svého, veleslavného p. p. Jana Kemeny, hlavního vůdce vojenského v říši Sedmihradské, a důtklivě vybídnuv nás, abychom nelenili. Jest Ti to dobře známo, Pane; vždyť jsi byl při tom, a část po-*

vzbuzení byla určena Tobě. Avšak i my dobře víme, sama že k tomu se sklání ctnost Tvá, cokoli ve prospěch školy, církve a vlasti vymysliti se může, tu že ničeho nepomíjíš. Pročež majíce Tě, urozený Pane, za dozorce předního a povzbuzovatele stálého, abychom Tě zároveň měli svědkem věrným, že neochabují péče naše o povzbuzování myslí, pokud lze (neboť pravil jsem i dříve i nyní den po dni pevněji se v tom utvrzuji, že tento základ opravy položiti jest na tomto místě, aby odstraněna byla, možno-li vůbec nějakým způsobem, zastaralá mysli zmalátnělost), hle pečujeme o to, aby vytištěny byly některé věci nedávno zde vykonané a jichž prospěch ještě bude vyžadovati, nejprve aby paměť věcí těch zůstávala pro pobůdku těm, kdož nás budou následovati. Potom, abychom v jasném světle uložili, jaké jsou ty věci, jež od nás právem očekávati se mohou dle rozvrhu jednou učiněného, jen když rázně konati budou povinnost svou, kdož povoláni jsou to konat. My zajisté, kteří povoláni jsme, abychom práce toliko radou svou podporovali, a již nazpět jsme voláni ku pracím doma nás očekávajícím, přes meze rady postoupiti nemůžeme; vykonávání svěřiti jest jiným dle starého onoho výroku, práce že náležejí mladíkům, rady starcům. *Vím, že se může namítati,* snáze že jest rady dávati než je prováděti. *Než není to vždy pravda, často pouhá výmluva lenivosti.* Nechtění je příčinou, nemožnost se předstírá.

Při této příležitosti nemohu se nedotknouti, kde jsem postřehl, že věc potud vázla, a kde vidím, že posud vázne, i bojím se, *že bude váznouti,* neodstraní-li se překážka. Nejprve totiž *pamatuji se, že jsem zrazoval zavádění nové methody do tříd, než by uchystány byly nástroje, knížky nové (protože jsem dobře věděl,* že nesnadno *jest* zřizovati šik po začátku bitvy), *ale nebyl jsem v tom vyslyšen. Váznutí však při počátcích (které se přihoditi musí každému umělci, počínajícímu díla bez náležité přípravy nástrojů) přináší pochybnost o pokroku. Avšak tato nesnáze již již bude odstraněna, když ke konci přivedeny budou s pomocí Boží nástroje, jichž snadné, lahodné a k prvnímu vzdělání pevně prospěšné užívání očitě ukáži.*

Větší překážkou v dobrých pokrocích jest a bude, neodstraní-li se, že pro třídy latinské posud neustanovují se učitelé, kteří by JEN TO KONALI, *stálí totiž a kteří by sebe a práci svou zasvětili Bohu a církvi k službám na tomto stanovisku, aby po-*

chopíce jednou zákony pravé methody, stálou praksí je prováděli, nýbrž volí se ze sboru studujících, nikdo nemaje přes rok vytrvati; jaká tu při tom může býti naděje? Sotva počal s pokusy prakse vyučovací, každý opustí úkol svůj, aby na jeho místo nastoupil nový k nováčkům vůdce, i sám jsa v methodě nováčkem. Co, prosím, takto zakládáme, než nové pokusy? Zvláště když skoro nikdo se tu nedává používati leč bezděky (z tolika pokusů to již patrno); *zdaž tu nepřipadáme na známou onu průpověď*: Bezděčnými chrty těžko zajíce uštveš? *K tomu přistupuje, že tito dobří takto k učitelování odsouzení jinoši nepracují zcela pro žáky, než pro sebe; vždyť všickni navštěvují čtení veřejných professorů, při nižádných cvičeních nechtějí býti nepřítomni, jen v hodinách prázdných do tříd vstupují a přeplněni jsouce výklady svými cizí ony věci, jež se žáky jim konati jest, konati mohou toliko zběžně, povrchně, mimochodem* (neboť mysl několika věcmi napjatá menší jest k věcem jednotlivým), *kdežto přece tyto učitelské starosti celého vyžadují člověka, kde něžným vtipům ústa, ruce, mozek, srdce utvářeti a přetvářeti jest. Nebo která z těch věcí zběžně konati se může? Který lékař nemocné léčí mimochodem? Lékařství neprospívá, neprodlí-li, praví Seneka.*

Největší však dobré naděje závorou jest, že se tu nikdo neoddává životu učenému, nýbrž jiné věci za cíl mají, *ze škol spěchají, studií* jen okusí, jako pes vody z řeky (canis de Nilo), *a prchají*, spokojujíce se, že ve vědách a i latině jen se omočili. Naše však methoda veškera je věcná a k věcnému vzdělání směřuje, *toužíc utvářeti nikoli papoušky, žváče slov, nýbrž lidi, věcí mocné. Tak že zbývá jedna z obou věcí, buď i vaše vtipy aby se přizpůsobily tomuto pravidlu, totiž plným zákonům lidskosti, neb jiných bude jim vyhledávati paster vzdělání hrubšího, jež nicméně přece také větší než posud uhlazenost před sebou mají a snáze vplývají a v kratší době běh studií dokonávají. Nebudu-li se tam moci skloniti, přece budu moci vaše předcházeti věrnou a dobrou radou (jest zajisté na snadě), učiněno-li bude určení té věci. Já mezitím tkanivo počaté dále tkám a zřizuji* latinskou trojtřídní *tak, že uznati se může, k vyššímu vzdělání cesta že jest ražena, buď že na ní mysli vašinců budou chtíti přestati, buď že nebudou. Prospěje, že se to tak vykonalo, nejen jiným, ale konečně i vašim, až po úplném sestrojení lepší methody studií seznají, k jak krásným a žádoucím cílům to směřuje a jak jistými prostředky k tomu*

vede a jak nižádné v tom není nesnáze pro ty, kdož rozuměti chtějí. Bůh zachovej nám mír! a Jejich Výsosti a s nimi Tebe, muži slovutný!

Toho přeje

M. B. M. určený
Komenský.

Léta 1652, 1. června.

Po školských hrách Komenského, jež dokonal nedlouho před svým odjezdem z Potoku, nastával mu návrat do Lešna. Pročež rozloučil se zvláštní řečí ke škole a svým příznivcům (tohoto vyd. č. VI.), k níž v sebraných spisech v předu přidává tato slova: „Když za souhlasu dokonány byly tyto hry (sbíhali se totiž i z dáli šlechticové a kněží, na konec pak i sama nejjasnější kněžna se svým dvorem a sborem přítomných magnátů ráčila býti přítomna a dala hru provozovati na dvoře hradním), odejíti mně bylo, kam jsem nazpět byl povoláván, do Polska, a rozloučiti se s Uhry ve valném shromáždění týchž hostí. K tomu pobádali mne hlasové některých mužů, obávajících se, že po mém odchodu tato cvičení potuchnou; nejen abych řečí na rozloučenou je oživil, ale i rozprávku tuto hned vytištěnou za pobídku zůstavil. Což se i stalo, a to tímto způsobem.“

Následuje potom řeč na rozloučenou.

Z překladů řečí těchto první čtyři pocházejí od zesnulého ředitele *Fr. J. Zoubka*, poslední dvě přeložil pořadatel tohoto vydání, poopraviv také tu onde přeložení Zoubkovo, kde jednalo se o bližší přimknutí k originálu latinskému. Ve svých překladech vlastních řídil se podobnými zásadami jako zvěčnělý Zoubek, dbaje především jasnosti a srozumitelnosti.

Úprava tisková pořízena úplně dle vydání originálu v sebraných spisech didaktických, aby také po této stránce vyhovělo se úmyslům spisovatelovým. Kde jaké slovo pro srozumitelnost přidáno, také vytčeno typograficky (lomenými závorkami [ ]). A tak doufáme, že překlady znamenitých těchto řečí v osvěžené podobě a doplněny v celek dobře poslouží českému učitelstvu ku poznání činnosti našeho arciučitele ve prospěch národa, jemuž osud šťastnější popřál přímo těšiti se z jeho laskavé přízně na vrcholu tvoření paedagogického.

Na Král. Vinohradech, o hod boží vánoční 1893.

Dr. **Jan V. Novák.**

I.

Řeč o vzdělávání vtipu,

mluvená ve větší síni školy Potocké dne 24. listopadu 1650.

Nového na divadle svém vidíte člověka, vy, kteříž i mně novým jste divadlem. Neboť že novým býti se vidí, ukazuje neobyčejný jakožto k věci nové sběh netoliko mužů ctihodných, veleosvícených a veleučených, než i vznešených, veleurozených a slovutných z tohoto místa i z okolí.

Divíte se, tuším, přítomnosti člověka, jejž že byste mohli spatřiti, na mysl vám nepřipadlo: divím i já se jí, protože ani mně [na mysl] byla nepřipadla. Co tedy řekneme s obou stran, že se přihodilo? Snad to, co byl řekl básník komický: *„Bohové nás lidi mají jako míč, házejí, kam se jim líbí“*? Nebo spíše co dí prorok: *„Vím, Hospodine, že není v moci člověka cesta jeho, aniž jest v moci muže toho, kterýž chodí, aby spravoval krok svůj“* (Jerem. 10, 23.)?

Mé zajisté myšlení a jiných se mnou úmysly jinam od několika již let byly obráceny; avšak ejhle, jinak zřídil kroky naše ten, který řídí všecko! I zdržev nás od západu a od severu, k vám východaňům jíti nám kázal![1]) Když totiž nejvznešenější kněžna Sedmihradská a paní krajin Uherských, pí. Zuzana Lorantfi, z hrdinské horoucnosti k rozmnožování slávy boží chtějíc toto Potocké, hned od prvního reformování církví v tomto království slavné gymnasium, hlavu Uherských škol pravověrných, rozšířiti a v lepší způsob přivésti, i nás ke společným poradám o díle tak zbožném a nesnadném listy nejmilostivějšími, třikrát opětovanými, s nábožným úmyslem vyzvati ráčila. Já pak proti povolání tak božskému (jež za povolání božské uznali ti, jichž vůle a svolení

[1]) Myslí tu Komenský na Švédy, kamž by byl po r. 1648 snad bez velkého již zdráhání se odebral, a na Holandsko.

vyhledávati náleželo, a k němuž já sám v sobě z vůle boží napomínán byl jsem pudem mimořádným) vzpírati se nemohl jsem, abych na čas sem odejda, nezkusil, co by skrze nedostatečnost naši chtěla způsobiti pravice toho, jenž k dílům svým obyčejně užívá nástrojů před tváří světa nepatrných [2]).

Kéž však bych netušil dle klamných znamení, co tuším, že tu potvrzuje se ono staré povědění: ***Bůh rovné k rovnému přivádí.*** Neboť i vím, že já, ponížený služebníček Kristův, chatrnost svou opravdově poznávám, i pro ni sklíčen jsem, i vím, že po jiskřičkách světla, jež nám v této podnebeské škole postaveným s nebes sesílati neustává Otec světel, s toužebností vůkol se ohlížím, a když sesílány bývají odkudkoli, s vděčností je zachycuji; u vás pak rovněž také již počínám poznávati, že pociťováním nedokonalosti své dojati jsouce, touhou po lepší, pravější a plnější vzdělanosti celí jste zaujati. Z čehož mi dobrá vzchází naděje, že od tužeb v tento způsob spojených nebude vzdálena přízeň toho, který ***mužům tužeb a bojícím se jeho, jakož i pokorným přislíbil milost svou a ukázání cesty své*** (Dan. 9, 23. Žalm 25, 10. 13. 15.) Nuže, Uhři moji milí, naděje má, ***smýšlejme dobře o Pánu a v sprostnosti srdce hledejme ho***; ***neboť dobrotivý jest duch moudrosti*** (Moudr. 1, 1. 6.): ***milující ji ona miluje, a kteříž jí pilně hledají, nalézají ji*** (Přísl. 8, 17.). Abychom pak jí samé již počali hledati, když já před tvář vaši dnes po prvé předstoupiv, k vám promluviti mám: nuže, s myslí bdělou při řeči mé trvejte a mne o věci nám vespolek nejvýš potřebné mluvícího laskavě poslouchejte. Přičiním se s pomocí boží, abyste nelitovali, že jste mne vyslechli.

A což pak bude, co by i vás, tak četného posluchačstva, důstojným a tužbám našim vespolně příhodným býti se vidělo, a co by posléze nám všechněm nejvíce posloužilo ku povzbuzení pečlivé úvahy o provádění věci, do níž se dáváme? Obral jsem si myšlenku místu, času i osobám přiměřenou, kteráž mi dle poskytnuté od Jich Výsostí příležitosti pod rukama byla vzešla,

---

[2]) Komenský uvázal se v reformování školy Potocké, byv za to žádán a k tomu zván od mužů v církvi a učeností v Uhrách vynikajících, a jak tuto se dočítáme, pozvání to třikráte bylo opětováno. Než se na cestu vydal, bylo mu hledati svolení starších Jednoty a p. Ludvíka z Geer, pro něhož potud pracoval.

O vzdělávání vtipu.

O čemž abych k slávě boží, i ku poctivosti těch, kteří nám velí, abychom prozatím myšlenkami těmi se obírali, i k lepšímu pokroku svému i vašemu, jakož i ve prospěch věci samé promluvil, umínil jsem pořádkem vyložiti:

Prvé. *Co jest vtip, a co vtipu vzdělávání.*

Druhé. ***Která toho vyžaduje potřeba, aby vtip nikoli jako houští lesní nebo jako odlehlina pouště nezůstával nevzdělán, než aby jako v zahradách trávníky, vinice a sady bedlivě byl vzděláván.***

Potom. ***Jak by takové vzdělávání v celém národě některém zřízeno býti mohlo, jmenovitě, zdaž ve vašem národě nenamítly se příčiny chopiti se myšlenky o nějakém obecnějším, plnějším a lepším vtipu vzdělávání.***

Konečně pak, ***poněvadž netoliko příčiny tužby, než i chvíli příhodnou zde uvidíme, bude přidáno: proč právě nyní a proč v tomto místě a proč skrze nás přítomné beze všeho dalšího odkladu a čekání jiných chvil příhodných žádoucí to dílo v nejsvětější jméno boží počíti sluší***, a jak.

To pořadem vyložíce, a pokud možná v největší krátkosti, ***Bohu, a těm, kteří tu na místě božím jsou, celou tuto věc s nábožným a vroucím přáním a prosbami poručíme.***

Slovo vtip na tomto místě nám ***znamená vrozenou onu sílu duše naší, skrze kterou jsme lidmi.*** Totiž sílu tu, která nás, již jsme učiněni byli obrazy božími, kteříž zrozeni jsme k rozumění všem věcem, z rozuměných k lepších věcí volení, volených pak úsilím přidržování a dosahování, s dosaženými posléze dle vůle nakládání a užívání, a tudíž k nejbližšímu připodobňování se Bohu (jenž všemu rozumí jasně, ve všem vůli má svatou, všecko koná mocně a vším vládne slavně), k tomu ke všemu nás způsobnými činí. ***Chcete o tom slyšeti podrobněji? Slyšte!***

Vtipu lidského ***jsou části čtyři*** čili stupně, čili schopnosti. ***První sluje mysl***, věcí veškerých zrcadlo, s ***rozumem***, všech věcí závažím a vahou živou, s ***pamětí konečně***, věcí zásobárnou. ***Na druhém místě jest vůle***, rozsudkyně, volitelkyně a velitelkyně všech věcí. ***Po třetí jest schopnost pohybná***, vykonavatelka všelikých rozkazů. ***Konečně řeč***, všecko všechněm vykládající. Čtyř těch činností tolikéž jest v těle našem hlavních sídel a ústrojí: ***mozek***,

srdce, *ruka*, *jazyk*. V *mozku* totiž dílnu Mysli s sebou nosíme; v *srdci* Vůle královna jako v paláci svém obývá; *Ruka*, nástroj přičinlivosti lidské, věcí podivu hodných jest robitelkou; *Jazyk* konečně, umělec v mluvení, mezi myslemi rozličnými, v rozličných tělech uzavřenými a od sebe odloučenými, poselství vykonává a více lidí k radám a k dílům společným spojuje. Tak nás sformoval Tvůrce náš; tak těmito čtyřmi stěžejemi strany menšího svého světa uzavřel[3]); tak my veškery úkony obrazu božího v sobě vykonáváme! *Mysl* zajisté, čilostí svou proletujíc nebesa i zemi, rozumem podrobuje si všecko, soudností rozeznává všecko, v pokladnách paměti ukládá všecko. *Vůle* svobodou svého rozsuzování ze všeho si vyvolujíc, cokoli se jí líbí, odmítajíc, cokoli se jí nelíbí, ve všem panování své provozuje. *Ruka*, následujíc předpisů mysli a vykonávajíc rozkazy vůle, nová díla vyvozuje, jenom že nových světů nemůže sestrojiti. *Jazyk* konečně, co bylo myšleno, mluveno, činěno (anebo také co myšleno, mluveno, činěno býti má), kdekoli třeba přesuzujíc a barvami svými malujíc, světlo ze světla rozsévá, rozmnožuje a od jedněch k druhým přenáší[4]).

Porozumíváte tedy, přelaskaví posluchači, že *vtip* v nás jest to, skrze něž jsme *obrazem božím, t. j. malými bohy*, lidmi. *Již tedy, co vtip vzdělávati jest*, to myslím, zcela jasné býti může. Jako totiž říká se o člověku, že vzdělává roli, zahradu, vinici, umění některé, nebo konečně tělo své, týmž smyslem vzdělávej i ducha svého čili vtip svůj, přizpůsobuje totiž a připravuje každou tu věc k užívání svému, ji tak pořádaje, ostře, hladě, ozdobuje, aby se hodila k účelu svému, osvědčujíc příhodnost svou co nejlépe samým užíváním. Tak jmenujeme *roli, zahradu, vinici dobře vzdělanou*, která mnoho dobré úrody a ovoce vydává; *umění vzdělané*, které zručně a ozdobně díla svá provádí; *tělo vzdělané*,

---

[3]) Člověk představoval filosofům starým svět pro sebe v malém (mikrokosmos).

[4]) Slova latinská, jichž Komenský *na tomto místě* k výkladu činnosti duševních, více řečnickému než psychologickému užívá, jsou: Ingenium, vtip (vtipný může býti i nevzdělaný). Partes, gradus, facultates: části, stupně, schopnosti: 1. Mens, mysl: *a*) judicium, soudnost (rozumnost), *b*) memoria, paměť. 2. Voluntas, vůle. 3. Facultas motiva, schopnost pohybovací. 4. Sermo, řeč. Harum functionum sedes seu organa, těchto činností sídla čili ústrojí: 1. Cerebrum, mozek. 2. Cor, srdce. 3. Manus, ruka. 4. Lingua, jazyk.

které jest uhlazené, sličné, zdravé barvy a k úkolům obratné. *Vtip* tedy *vzdělán* bude: *prvé*, když způsobným učiněn bude mnoho mysliti a všude bystře pronikati; *druhé*, když zkušenost míti bude, mezi věcmi a věcmi bedlivě rozeznávati, věci dobré všude voliti a o ně usilovati, zlé všude míjeti a jim se vyhýbati; *třetí*, když bedliv bude, aby díla vydával nejspořádanější; *čtvrté*, když bude uměti krásně a jadrně mluviti, aby světlo moudrosti výborně bylo rozléváno, a tudíž aby i věci i mysli krásně byly osvěcovány.

Chceš tedy poznati člověka dobře vzdělaného? Pozoruj jeho činění, chování, mluvení i mlčení; rovněž jeho chůzi, sedění, držení těla, oči, ruce i každičkou jeho věc: všude slušnost a sličnost a milostnost prokmitne, se všech stran bude si podoben, *všecek švarný a uhlazený. Chceš, aby se dal do práce?* Všecko mu pod rukama plynouti bude, protože při všem opatrně a po zdravém napřed uvážení si povede. *Chceš, aby promluvil?* Dovede o kterékoli věci rozpráveti obratně, nejsa ničeho na škodu nepovědom. *A naopak, když sluší mlčeti*, umí mlčení tak mírniti opatrností a slušností, že i od mlčícího něčemu se můžeš naučiti. *Když s lidmi obcuje*, lahoda učiněná; *udá-li se mu kdy žíti mimo lidskou společnost*, nikdy není méně sám, nežli když jest sám, jsa pln dobrého myšlení a potěšení v sobě samém. V pohodách i v nehodách života tak se chová, že věc sama bývá svědectvím, kterak rozdíly věcí zná a dovede rozeznávati užitečné od neužitečného. A což daří-li se mu všecko dle přání? Nevynáší, nenadýmá, nevypíná se. Což potkává-li jej zármutek? Zůstává týmž: netone, neviklá se, nezoufá. Krátce: *kdo moudrý jest, k mravům nesčíslným se hodí*, dí básník; my pak díme: *Kdo moudrý jest, k pracím (a příhodám) nesčíslným se hodí.*

Kdyby pak bylo popřáno spatřiti celý národ dokonale vzdělaný, spatřili bychom všecky lidi aneb aspoň většinu takových, jak jsem vylíčil osoby jednotlivé. Chcete-li, abych vám to hojněji vyložil, vyložím klada veskrz proti tomu opak toho, co při národech nevzdělaných, a jak říkají, při barbarech [5]) shledáváme.

---

[5]) Barbaři sluli Řekům všickni, kteří jiným jazykem mluvili, než oni. Poněvadž pak Řekové jiných národů skutečně byli vzdělanější a sami s hrdostí toho sobě byli povědomi, jmenovali s opovržením národy jinojazyčné barbary, menší vzdělanost neb surovost za známku rozeznávací jim přikládajíce. Teprve když Řekové od Římanů, kteří vzdělanost jich byli přijali, byli pod-

1. *Lidé vzdělaní v pravdě lidmi jsou*, t. j. lidští dle mravů: barbary buď zvířecí surovost ohavnými, nebo hovadská divokost ukrutnými činí, tak že při nich kromě podoby lidské (a že mluví, neřvou) sotva co lidského shledáme.

2. *V národu dobře vzdělaném*, k pořádku-li zřetel obrátíme, jejž ve správě obecné i soukromé zachovávají, *všecko jest na způsob hodin, v nichž, pohne-li se jedno, pohne se všecko*, když kolečko táhne kolečko, a to dle počtu, míry, váhy. U barbarů vše jest jako nevázaná košťata, vše písek bez vápna.

3. *Všimneme-li si vzájemných služeb, ve vzdělaném národě všickni slouží všechněm*, každý na svém místě dělaje, co jemu i jiným ve prospěch jest. U barbarů nikdo sebe ani práce své podle jiného neřídí, všecko děje se o sobě zvlášť, tedy se vzájemnými překážkami a zmatky.

4. *Vzdělaným národům všecky živly na světě jsou podrobeny, ba ani vnitřnosti země nemohou před nimi skrýti pokladů svých* (kovy, drahé i jiné kameny atd.). Pro nevzdělance jest všecko marné; neumějíť ani podmaňovati přírodu, ani z prsou jejích ssáti, ani kdyby dary své sama ze sebe vydávala, jich užívati. I nejlepší podnebí, nejúrodnější půda, řeky ku plavbě nejpříhodnější zůstávají bez užitku, jakož mezi kmeny americkými, na způsob zvěři hrubým živobytím žijícími, viděti jest.

5. *Vzdělaní národové nedopouštějí, aby kus půdy zahálel, ani aby látka jaká bez užitku zmařena byla*: dřeva a dřívka, kameny a kaménky, i písek a bláto z ulic odvážejí a k jistým potřebám obracejí. Mezi nevzdělanci všecko nevzdělané, nečisté, špinavé, hnijící a hynoucí spatříme.

6. *Pročež u nich i nejpustější povahou svou krajiny*, nic kromě písku, nebo skal, nebo bahen a močálů nemající, *tak vzdělanými se stávají, že ráji se podobají.* U nevzdělaných i kraje podobu ráje mající (kde nebe se zemí, jak by myslil, se zasnoubilo) nečistotou se pokrývají a příjemnosti pozbývají.

7. Odtud jde, že *vzdělaní národové netoliko potřebami života všelikého způsobu oplývají, než i všelikého pohodlí nazbyt mají*,

---

maněni, Římané světovládní byli z barbarství vyňati, Římané pak toliko Hispany a Gally jména barbarského sprošťovali; tak jim barbary sluli zvláště Germáni, kteří ve středověku v lůno křesťanství brzy byvše přivedeni a důstojnosti císařskou ozdobeni zvláště sousedy své slovanské, jimž víru i panství své vnucovali, za barbary pokládali.

ano i rozkoší, kdežto nevzdělaní sotva tolik mají, aby život opatřili, potravou syrovou na způsob hovad se uživujíce.

8. *Vzdělaní také, pamatujíce na budoucnost, opatřují se potřebami života i pro nahodilé příhody, kdyby neúroda obilí, vpád nepřátelský, rána morová neb jiné nemoci nastaly, aby proti nim v čas měli sýpky, zbrojnice, lékárny dobře zřízené.* U barbarů o živobytí, zdraví, bezpečnost žádná není rozumná péče: žijí ode dne ke dni, od příhody ku příhodě; nerozvážné a nahodilé u nich všecko.

9. *Vzdělaný národ i oblekem slušným a sličným sličnost mysli ukazuje, když všickni i jednotlivci, malí i velcí, urození i neurození, když ne skvostně, aspoň čistotně se odívají*, kdežto nevzdělanci buď nazí nebo polonazí, otrhaní nebo rozedraní, špinaví neb pokáleni chodí.

10. *Dobře vzdělaný národ má krásná města lidnatá, uměním naplněná*; národ nevzdělaný má místo nich pustiny, a jestli něco městečky nazývá, jsou to jen chatrče a to špinavé.

11. *Vzdělaní své okresy a v nich města, vesnice, domy a rodiny jednotlivé i sebe samy posléze svazky zákona v mezích řádu zdržují, že z nich vybočiti bez trestu nikomu nelze.* Mezi nevzdělanci nebo nepravě vzdělanými svévole místo svobody bývá, čehokoli se jim zachce, toho se odvažují, bezuzdní jsouce ke všemu.

12. *Proto jest mezi oněmi jisto, bezpečno, pokojno a tichounko všecko*, u těchto pak krádež, loupež, násilí panuje. Proto nikde pravé bezpečnosti, úkladů a hrůz plno všecko.

13. *V národě pravě vzdělaném ani při sedlácích selských nezpůsob není; tak ušlechtilostí mravův ozdobeno jest všecko.* Mezi nevzdělanými však i měšťáci jsou sedláci; i městský mrav nic nežli učiněný venkov.

14. *Lidé vzdělaného národu ku příchozím jsou přívětiví, nepovědomým cesty laskavě ukazují, těm, kteří k nim zavítají, lidumilnost prokazují, střehouce se, aby jim neučinili jakéhokoli nepohodlí.* Barbaři lidi neznámé buď od sebe odhánějí a zaplašují, nebo před nimi utíkají sami, neb aspoň chováním zamračeným od společnosti své je zastrašují.

15. *U národů dobře vzdělaných lidé zahálčiví a zdraví žebráci nijak trpíni nebývají; není jich mezi nimi, protože každá obec občany své všecky v řádu drží a o své chudé se stará.* Mezi

barbary lidí zahálčivých hejna; a ti když žijí buď žebrotou, neb krádeží a loupeží, neb v bídě a hladu, zmatky a nesnáze rozličné z toho povstávají. Nebo když tomuto zlému se pomáhá, bez násilí nebývá: vše plno roboty, útisků, trestův a trápení.

16. *Vzdělaní, majíce zalíbení v svobodných uměních, rádi se jim oddávají; a přejíce si, aby nescházelo jim žádného umění, sčítají hvězdy a rozměřují nebesa, zemi, propasti, a do čeho by se nepouštěli, nechtějíce, aby dálo se něco bez jich vědomí ani v nejvzdálenějším oboru země, vody a vzduchu.* Snaží se také znáti běh věků, jak daleko vzdáleni jsme od počátku, za jak krátkou dobu jest nám dočkati se konce, aby majíce na očích minulost, přítomnosti lépe vynakládali ve prospěch budoucnosti [6]. Nevzdělaní toho všeho neznají, ba ani sebe, odkud se sem dostali, kam jdou, co s nimi a s věcmi kolem nich se děje; neznajíce minulosti, pro přítomnost jsou nejapni, pro budoucnost ve všem bez přípravy.

17. *Vzdělané těší Orfeova lyra, a božskou hudbou líbezně se zabývají,* tak že jati jsouce líbezností zvučné harmonie, po příkladu Davida a Šalomouna tím pečlivěji pozornost k ní obracejí. *Nevzdělaní jsou jako osel u lyry*: zaslechneš-li mezi nimi nějaký zvuk, jsou to nesrovnané vřeskoty opilců nebo surové hulákání neuměle plesajících.

18. *Konečně, vzdělaní naplněni jsouce sami v sobě světlem rozumu, dobrou vůlí, dobrým svědomím, jsou s Bohem i s sebou spokojeni a z pokladů svých potěšeni, i žijí v míru a v pokoji.* Nevzdělaní ve svém nitru ničeho nemajíce, celí věcmi vnějšími nechají se unášeti, a stíny místo věcí lapajíce, pro smích na světě jsou, konečně mizejí a zanikají. A kéž by zanikali, neupadajíce za živa skrze smrt časnou ve smrt věčnou! Že pak z nutnosti tak se děje, že *lidé nelidé od účelu svého, života blaženého, odpadávají,* lépe by bylo, kdyby se nerodili, aneb aspoň nerodili lidmi, než němou tváří, nežli aby se rodili sice lidmi, k lidskosti však nižádným lidským vzděláváním povznésti se nedávali.

Doufám, že jste porozuměli, velepřízniví posluchači, *co jest býti člověkem aneb národem vzdělaným, a čím se liší vzdělaní od nevzdělaných.* Sluší však kromě toho pozorovati, *že vrchol vzděla-*

[6]) Narážka na chiliasmus čili víru v tisíciletou říši Kristovu, jíž u nás v 16. a 17. věku mnozí mužové zbožní a vzdělaní se přidržovali.

nosti lidské jest pobožnost čili bázeň boží, kteráž za korunu moudrosti velebena bývá. (Sir. 1, 22.) Komu jí se nedostává, *i by nejvzdělanější byl, největším barbarem bude.* Neboť Bůh bezbožné všecky hloupými nazývá a jako za hovadné pokládá (Žalm 49, 21.; 94, 8.): *moudří jsou k činění zlého*, dí Bůh, *ale činiti dobré neumějí* (Jer. 4, 22.); *a pravíce se býti moudrými, hloupými učiněni jsou* (k Řím. 2, 22). A opět: *Jakž můžete říci: moudří jsme a zákon Hospodinův máme. Aj, slovem Hospodinovým pohrdají: jakáž tedy jest moudrost jejich?* (Jer. 8, 8. 9.). Moudrost takovou jmenuje apoštol zemskou, hovadnou, ďábelskou (Jak. 3, 15.), poněvadž synové Agar (lidé tělesní) vyhledávají toliko rozumnosti, kteráž jest ze země; kupci zemští, pohádek vykladači a vyhledavači rozumnosti cesty moudrosti (pravé) nepoznali, aniž vzpomínají na stezky její (Bar. 3, 23). A poněvadž lidé takoví mezi nejvzdělanějšími národy evropskými jsou, ne podle božího, než podle obrazu ďáblova vzdělaní, *třeba vás napřed napomenouti, nejmilejší, aby nikoho nesklamalo slovo* ***vzdělanosti***, *znamenající lidi tak ku zlému, jako k dobrému vycvičené.* Lépe jest nevzdělávati se, nežli k marnostem světským, k hrdosti, k podvodům, úskokům, bezbožnosti aneb mluvkování vzdělávati se, a bylo by lépe, aby lid zůstal nevzdělán, jen když by byl sprostný a bohobojný (jakýž byl první věk, patriarchů), nežli aby byl tak uhlazený, jak svět se uhlazuje. Že pak i nevzdělanost hovadná neznámost Boha a nenávidění věcí lepších s sebou vleče, a pravé poznání všech věcí ku poznání Boha cestou jest, jeho pak čím více poznáváme, tím více milujeme: budiž odstraněno zneužívání, a zůstaň užívání vzdělanosti [7]).

O pravém pak a spasitelném lidí vzdělávání toto nad to dodávám: *Nikdo že nemůže státi se vzdělaným beze vzdělávání, t. j. bez pilné snaživosti a pečlivosti* [8]). Kdyby někdo řekl nebo myslil, *vtip že jest dar od Boha a dílo pravice jeho v nás: mohl-liž by tedy díla boží zdokonalovati člověk? Odpovídám*: Díla boží, která z moci naší vyňal Tvůrce, od nás měněna, nerci-li zdokonalována býti nemohou, jako jsou: tvar světa, běh hvězd, počasí

[7]) O Bratřích svědčí Lasický (kn. VIII., kap. 17), že více vážili si neučené nábožnosti, než málo nábožné učenosti, a že větší péči měli o dobré mravy, nežli o výbornou známost svobodných umění.

[8]) Ačkoli člověk ke všemu přirozenou schopnost (vtip) má (Did. kap. V.), přece ve všem cvičen a vzdělávára býti musí, jakž v Did. VI. šíře dovedeno.

a podobné. Avšak co nám byl v ruku neb v duši vložil, to ovšem moci naší podrobil, tak že přizpůsobiti je potřebám našim, a tudíž přenášeti je, předělávati, uhlazovati, t. j. zdokonalovati na našem rozhodnutí záleží. Totiž kameny, kovy, byliny, dřeva, zvířata i samo naše tělo. Za touž tedy příčinou chtěl moudrý Stvořitel, aby v naší moci, ano i naší povinností bylo učiniti, aby i *vtip*, *mysl*, *vůle*, *ruka*, *jazyk*, aby jedenkaždý z těchto darů zaskvěl se pravou uhlazeností a k svému účelu způsobným se stal; poněvadž kdyby něco, co nám bylo dáno, nebo kdyby nás samy z moci naší byl vyňal, již by byl ubral velebnosti (obrazu svého), jíž nás byl ozdobil. Avšak jí ubrati nám nechtěl: tedy zanechal nám *rozhodnutí o nás*, chceme-li tak neb onak se přetvořiti a pomocí jeho zdokonaliti. *Jest nám tedy potřebí vzdělávání, jímž bychom se připravili všemu pravě rozuměti, všecko pravě chtíti, konati, mluviti*, abychom tak posléze rozumem, duchem, rukou, jazykem ku pravidelnosti přivedeni jsouce, v pravdě lidmi slouti mohli. Odstraňme vtipu vzdělávání, a člověka pásti se sice a žaludkem tučněti, ale duchem hubeněti, tělem prospívati, duchem chřadnouti, kůži lesklou, svědomí škaredé uhlídáme. Nebo *které jiné podmínky může míti člověk, tvor pozemský, nežli jaké jsou u jiných věcí zemských*? Viz klenot v koruně královĕ nebo na prstě knížete, paprskovitě se třpytící! Myslíš, že takým hned se zrodil? Klameš se, tak-li smýšlíš. Drsnatý jest, jak se rodí, mdlý jest, bez lesku jest; nezdvihl by ho, když na zemi leží; aby zaskvěl se, musí býti škrábán, štípán, řezán, pilován, zarovnáván, přikřesáván, rovnán a všelijak broušen a hlazen. *Také hrubší kameny*, skály, určené, aby nám k stavění domů, věží, zdí, sloupů a k podobným potřebám sloužily, nehodí se přece, nebudou-li rukou naší nalámány, přitesány, podloženy. Taktéž *kovy*, které pro znamenité potřeby našeho živobytí byly učiněny, potřebují býti vykopávány, taveny, čištěny, všelijak slévány a kovány; kdyby se tak nedělo, méně by nám prospívaly, nežli to bláto na zemi. *Z rostlin* máme pokrm, nápoj, lékařství, avšak tak, že byliny a obilí musí býti zaséváno, zavláčeno, sečeno, mláceno, mleto, pečeno, stromy pak sázeny, obírány, hnojeny, ovoce trháno, sušeno atd.; má-li však z toho něco na lékařství, nebo na stavivo býti obráceno, tím více jinak a jinak musí býti připravováno. *Zvířata*, pokud která životem a pohybováním mohou, k zachování sebe samých sama postačovati se zdají; chceme-li však

pomoci jich užívati k potřebám svým, k nimž nám postoupena jsou, nikdy toho nedovedeme bez předchozího jich vycvičení. Viz příklady! *Kůň* k válce, *vůl* k vožení, *osel* k nošení. *pes* k hlídání a honění, *sokol* a jestřáb k čihařství atd. přirozeně schopni jsou; avšak jestliže každého z nich na dílo jeho nenavykneme, neb dou nic platni. *Tak člověk* jest se strany těla ku pracím; vidíme však, že kromě holé schopnosti nic se s ním nerodí; i seděti i státi i choditi musí býti vyučován; ba ani jísti a píti nedovede bez učení. A odkud by *mysli naší*, *vůli naší*, *ruce a jazyku* přišla ta přednost, aby bez předcházející přípravy úkony své dokonale dovedly zastávati? Nesmyslné bylo by i takové pomyšlení, když veškerého stvoření zákon jest: *z ničeho bráti počátek*, *postupovati a zdokonalovati se posloupně*, vzhledem k bytosti i k činnosti.

Jest tedy potřebí, aby každičký vtip vůbec byl vzděláván, aby kdokoli narodil se člověkem, jako člověk žíti se naučil. Jest však třeba, aby zvláště ti ušlechťovali se, kteří ostatním za zrcadlo, pravidlo, podporu vystaveni býti mají, t. j. kteří v čelo správy nějaké lidské společnosti v rodině, škole, městě, království postaveni býti mají. Avšak i ti musí býti vzděláváni, jež přirozenost určila k poddanosti, aby dovedli rozumně se poddávati a pořádku poslouchati. *Třeba jest okřesávati váhavé*, aby pomocí umění ku pokroku nějakému byli přivedeni. *Třeba vzdělávati čiperné*, aby přílišnou pohyblivostí mysli nezvrhli se na zlou stranu, aneb aby v těkavých svých myšlenkách neuvázli. *Třeba jest vzdělávání od přirozenosti dobrým*, aby od zlého byli vystříháni; *třeba rovněž zlým*, aby nedostatky přirozené byly napraveny, jakož stalo se Sokratovi, jak sám vyznává, že zlá jeho a k nepravostem obrácená náklonnost dobrodiním dobrého návodu ku pravosti přivedena byla. *Krátce*: jako země ušlechtilá, je-li krásně vzdělávána, rájem, pak-li zanedbávána, smutnou pouští se stává, kopřiv, trní a hadů plnou: tak i duch, je-li krásně vzděláván, ku podobnosti andělské nejblíže přiveden bývá, ano i ku podobnosti Boha samého, jehož obraz představuje; pak-li zanedbáván, němé tváři, aneb odvrátí-li se od pravzoru svého na dobro, běda, i k duchům nečistým nejvíce se přibližuje. *Vzdělávání vtipu tedy*, *mohouc samo jediné povznésti nás ku podobnosti s Bohem*, *nade všecko bohatství světa*, *nade všecky důstojnosti*, *rozkoše*, *i nade všecko*, *cokoli přáním může*

býti nebo bývá postiženo, lidem nutně potřebné, tudíž nade všecko jiné žádoucí jest.

Tážeme se nyní, jestli možná vzdělávání vtipu po celém národě některém rozšířiti, a jak by toho v národě posud ne dosti vzdělaném snadno mohlo býti dosaženo. Proč by někdo o možnosti otázku chtěl namítati, toho já příčiny nevidím, když jsou na snadě skutečná svědectví, totiž mnohých sličně již vzdělaných národův, ačkoli snad dokonale vzdělaný národ sotva jeden. Avšak že by dokonale vzdělán býti mohl, kdyby k té věci s plnou vroucností a opravdově péče byla obrácena, jest zřejmo, protože *přivésti věc kteroukoli tam, kam sama sebou se kloní, když toliko budou odstraněny překážky, a pud přirozenosti opatrně-li řízen bude, není nesnadno, nerci-li nemožno.* Z ptáka zajisté učiniti ptáka, z koně koně, z vody vodu, z kamene kámen (t. j. učiniti, aby pták lítal, kůň běžel, voda tekla, kámen ležel, kde a jak chceš), není věcí tak přílišného umění: tedy ani z člověka člověka, když toho dovedeme. *Nebo všickni lidé jsou lidé, jedné a téže přirozenosti, jednoho-li poznáme, poznáme všecky: jednoho-li vzdělávati dovedeme, dovedeme všecky.* Ano mnohým i mimo cizí návod samým toliko dobrotivější přírody pudem toho se dostává, že v sobě samých shledávají i učitele i žáka, učení i k učení cestu čili methodu. *Samouky*[9]) míním, kteří bez cizího vedení skrze sebe samy učenými, rozšafnými, přičinlivými a výmluvnými se stávají. Pravda jest, že nejsou všickni tak šťastni, že mnohým mysli tupější se dostalo: avšak pravdivé jest, co pěl Horatius:

> *Nikdo není divoký, aby nezlidštěl přece někdy,*
> *Jen když trpělivě propůjčí náuce sluchu.*

Neboť:

> *Náuky důmyslné věrnou když chápeme myslí,*
> *Hned krotnou mravy nám, hned zaniká divokost,*

jakž Ovidius pokládá.

A tak tomu skutečně jest: *kterýkoli člověk se zrodí, člověkem se zrodí,* t. j. (jakž dí Klemens Alexandrinský[10]) rolí živou. Že pak, (jakž dokládá Hippokrates[11]), *jaký poměr jest semene k půdě, takový jest i poměr vědomosti ku vtipu lidskému*: [pročež] jako

[9]) Autodidakty.

[10]) Klemens Alexandrinský, od r. 180. správce školy katechetické v Alexandrii, muž velmi učený.

[11]) Hippokrates, řecký zakladatel v ě d e c k é h o lékařství, † ok. r. 364 př. Kr.

žádná role není tak neblahá, aby vzdělávána jsouc nepřijala aspoň nějakého semene a nevydala úrody: tak jest sotva který vtip naskrz neúrodný, jen když bývá vzděláván, jen když pilně, jen když nebývá pomíjeno žádné pomoci. Takováto *pomoc, obecnému vzdělávání sloužící, osmera jest.* Dotknu se každé z nich, vy pak, prosím, pozor mějte, a seznáte, že radí se věc nade všecko krásná, možná, snadná.

I. *První jest, aby k šťastnému vtipu vzdělávání* ***rodičové a živitelé*** *první základy položili* bedlivou péčí, aby dítky žádný úraz nepotkal (vzhledem k životu, zdraví, smyslům). O věci té mnoho bylo by mluviti, avšak zde není pro to místo. Sepsali jsme my o té věci již před osmnácti lety zvláštní knížku a vydali ji (pod názvem *Školy mateřské)* jazykem německým a polským [12]; kdež vypisují se povinnosti rodičů k jich dítkám, dříve než je zplodí, když je v lůně nosí, když je na světlo vydané vidí, když o útlý jich věk se starají, aby jich nejprve a přede vším sami buď lenivou nedbalostí neztratili neb ukrutnou shovívavostí nezkazili. Tu jest úhelný kámen pravého ducha vzdělávání, první základ obecného štěstí, dobře-li o ně bývá postaráno.

II. *Na druhém místě budou* ***vychovatelé***, jichž péči rodičové pacholátka svá svěřují za tím účelem, aby nepomíjejíce žádné příležitosti, v mysl útlou, avšak ke vzrůstu již se rozvíjející, věci dobré vlévali, příklady slušnosti ji předcházeli a jí způsoby všelikých rozumných činů a krásného mluvení ukazovali a tak boží ty obrázky formovali a ty jich sošičky uměle zdokonalovali. Věc ta jest velice prospěšna, opatrně-li se jí hledí, protože první ten věk jako z vosku jest, ke všemu ohebný: a po způsobu opic cokoli vidí, buď dobré nebo zlé, napodobuje všecko. Pročež zcela pravdivé jest povědění: *Nací že jsme po celé živobytí, jakými nás učinilo vychování v pacholetství.*

III. *Třetí prostředek veřejného vzdělávání budou* ***školy*** *veřejné, takřka vzdělávání lidského dílny veřejné,* kdež od spolehlivých

---

[12]) „Informatorium školy mateřské“, spisek veledůležitý a utěšený, r. 1628 po česku složený, přeložen byv od Komenského, vydán byl po německu v Lešně 1633, pak v Lipsku r. 1634 a v Norimberce 1636, nově několikrát; polsky pak v Toruni r.? Z německého přeložení vyložili spis ten Angličané, jakž Komenský dne 18. října 1641 z Londýna Bratřím zprávu dává, angl. vydání D. Venhama v Londýně 1858 Latinsky vydáno Informatorium v Amsterodamě 1657, česky v Praze 1856 (opět 1873, 1884, 1892).

učitelů, veřejnou autoritou opatřených, vše, cokoli třeba jest věděti a věřiti, mluviti a činiti, zřetelně ukazováno, jakož i horlivým a stálým konáním všeho počestného učenost, moudrost, ctnosti a výmluvnost zakládána a utvrzována bývá. A to pokračuje lahodně, *jestliže učitelé, čím slují, tím také býti se přičiňují, putujícími knihovnami*[13]) *a živými vzory všeho, co činiti a čeho nechati sluší, jichž následovati by i snadno bylo i bezpečno. Protože kdo dobře napřed jde, dobře za ním jíti snadno jest, a jaký vůdce, taký za ním i chůdce.* Šťastný národ, který hojnými a moudře zřízenými školami jest opatřen.

IV. *Čtvrtý prostředek obecného vzdělávání* ve školách i mimo školy *jsou* dobré **knihy**, hojnější věcí poznávání, rozmanitost ctností a proudy výmluvnosti mysli přivodící. *Dobré knihy*, dím, *jsou-li opravdu dobré a moudře psány, jsou v pravdě brusem rozumu, pilníkem soudnosti, očí balšámem*[14]), *nálevkami moudrosti, cizích myšlení a činů zrcadly, našich pak vlastních správcem.* Knihami takovými naplněn-li by byl lid některého národu, zaskví se osvícením. Opakuji: *Dobrými knihami kdyby naplněn byl lid některého národu, zaskví se osvícením.*

V. Následuje *pátý prostředek bystřiti* vtip: *s muži učenými, nábožnými, přičinlivými, výmluvnými časté* **obcování**, kteréž má tajnou a velmi působnou moc, v lepší způsob nás proměniti. Neboť dobře řečeno jest: *Jako ten, kdo na slunci se prochází, byť i za jinou příčinou se procházel, zahřeje se přece, a bude-li opakovati procházení, opálí se: tak i kdo s lidmi* (buď dobrými nebo zlými, vzdělanými nebo surovými, moudrými neb hloupými) *obcuje, z jich rozumu a mravů jistě něco pochytí, i nevědomky.* Třeba tedy pozor míti, aby mládež národu, již vzdělanou míti chceme, od zlých společností odlučována, stále pak do společnosti lidí učených, nábožných, počestných, pilně zaměstnaných přiváděna byla: pak nebude moci se nezušlechtiti. Za tou příčinou mnozí moudří králové a jiní otcové vlasti v rozličných národech buď odjinud moudré muže do své země povolávali, nebo své k nim posílali, aby u nich nikoli dny neb měsíce, než léta žili a se zušlechťovali.

VI. Avšak nepostačí žíti ve společnosti moudrých lidí; *jinoši mají sami stále činy cvičeni býti, aby navykali si prakticky pro-*

[13]) Fortius § 25.

[14]) Oči hojícím a sílícím.

žiti veškeren život. aby pak konečně stali se umělci, když je jimi byl učinil cvik. Nikdo zajisté jinak, nežli častým chybováním a chyb poznáváním a napravováním nechybovati se neučí: *nikdo jinak nežli děláním se nedělá*[15]. Z takovéto školy neustálého ve věcech cvičení od útlého mládí vyřinulo někdy *Hannibalovo* umění válečné, protože, hned jsa pacholetem, jda za otcem do ležení, po celé své živobytí jenom bojoval. Tak i *Alexander Veliký* a jiní ze starého věku vynikli ve věcech cvičením. A proč bych příklady staré připomínal? Holanďanů a Belgičanů za naší doby nade všecko velebená moudrost a šťastné panování odjinud nepochází, nežli odtud, že syny své hned od prvních let cvičí v činném živobytí a zaměstnáním v obci. Žádného tam zemana, svobodného pána, hraběte, senatora, ani samého vojvody syn jinak připuštěn nebývá k důstojnostem, nežli posloupně, a zásluh svých o vlast jinak nikdo nepočíná, než od nejnižších služeb (slouže i s nejsprostšími), aniž bývá k věcem vyšším připuštěn, leč zná-li věci prvější dokonale. Tak stávají se bystrými, tak schopnými ke všemu všickni, aniž dopouští se, aby někdo malátněl, neb aby jej nadarmo nosila země.

VII. *Sedmý prostředek veřejné vtipu vzdělávání podporující jsou moudří* **správcové** *se svou svatou starostlivou péčí, aby nenedostávalo se poddaným škol, školám učitelů, učitelům žáků, žákům knih a jiných potřeb, všechněm pak času i klidu a veřejného pokoje.* Jako *David*, *Šalomoun*, *Josafat* a jiní nábožní králové o lid svůj péči měli. Antonius Pius[16], velmi štědrý císař římský, v jednotlivých provinciích (i v nejvzdálenějších) podpory ctitelům Mus ustanovil. O *Karlu Velikém*[17] čteme, když prohlášen jsa za krále franckého, ode dvou skotských filosofů navštíven byl a jich se ptal, *co by chtěli*, odpověděli, *že novému králi nový dar přinášejí, totiž moudrost*; on pak otázal se jich: *jaká by ta moudrost byla,*

---

[15]) Nemo nisi fabricando fabricatur (lat. Did. XXI, § 5: fabricando fabricamur) má rozum ten, že „snadně v každé práci prospěje ten, kdo ji často dělá“ (Did. 128—148), t. že pracováním v práci zběhlosti nabývá. Táž hříčka v slovech ve Šk. lat. trojtřídní, v hlavě II. § 26.

[16]) Antonius Pius, císař římský l. 138—161.

[17]) Karel Veliký (771—814) na místě pohanské vzdělanosti kmenů evropských vzdělání latinsko-křesťanské církvi podrobené šířiti usiloval, jako někdy Alexander Veliký, pobořiv vlády a vzdělanosti asijské, na místě jich vládu makedonskou, jazyk a vzdělanost řeckou stavěl.

načež oni s upřímností filosofů odvětili, *že slyšeli, kterak království jeho škol pohřešuje a o studia nedbá: že tedy přišli, aby o zřízení škol rady poskytli.* Císař tedy přijav od nich radu, akademii Pařížskou a brzy potom i jiné mnohé školy založil, odkudž vzala počátek osvícenost národu francouzského, mezi evropskými nejvzdělanějšího. O kéž by takové Karly, Antonie, Justiniány[18], Konstantiny[19]), Josafaty, Šalomouny, Davidy mezi všemi posud nevzdělanými národy vzbudil Bůh: z barbarství k osvícenosti mohl by probrati se vešken okršlek země!

VIII. *Poslední konečně* a nade všecky jiné potřebný prostředek *ku vzdělávání vtipu jest pomoc boží,* totiž pomoc onoho Boha, *bez jehož božství ničeho nemá člověk, kterýž sám otevříti může oči slepým a dáti, abychom nebyli jako koně a mezci rozumu nemající* (Žalm 32, 10. 11). A kterýž sám jest ono světlo, osvěcující každého člověka, přicházejícího na tento svět, ačkoli světla toho tmy neobsáhnou, t. j. obsáhnouti a od něho osvíceny býti nedbají. K tomu tedy jedinému se strany své snažiti se máme, abychom osvíceni býti dychtili, a obrátíce tvář svou k tomu světlu, pochycovali paprsky lesku jeho, abychom sami brzy ocitli se v světle. Obrácení to děje se jak modlitbami a vzýváním, jakž při Šalomounovi patrno, tak snažením, abychom duše i těla svá od neřestí čisté zachovali; nebo v nešlechetnou duši nevejde duch moudrosti (Moudr. 1, 3.). Kterýkoli tedy národ ušlechtěním mysli a mravův osvícen býti má, od toho nutně musí býti odstraněny ony překážky, které mezi námi a Bohem stojíce, zatmění myslí způsobují, jakož jsou: přílišné lpění na zemi a věcech zemských, nedbání věcí nebeských, pak poskvrnění hříchem duši znečišťující a zatemňující, konečně pak v modlitbách a v nábožnosti ochabělost. Aby takové všecky překážky mohly býti odvarovány, o to-

---

[18]) Justinián, císař byzantinský (527—565), dal sebrati a v jedno srovnati rozsudky a základy práva římského, čímž studiu práva římského nemálo se zavděčil. (Sbírky ty jsou: Institutiones, Codex a Pandekty.) Kromě toho podporoval výtvarná umění velmi, zvláště stavitelství (chrám božské moudrosti — Sofie — v Cařihradě, za Justiniána vystavený, za největší a nejdokonalejší památku slohu byzantinského pokládá se). Justinián rozpustil také řecké filosofy z Cařihradu, čímž filosofie nezničil, protože ani v říši byzantinské nevyhasla a z perského svého útulku mezi Araby přešla.

[19]) Konstantin Veliký, císař římský r. 324—337, náboženství křesťanské za náboženství státní prohlásil a náboženství to zvláště podporováním vyučování křesťanského šířil.

služebníci evangelia péči budou-li míti a neopominou lidi z ospalosti probouzeti, k toužení po věcech lepších roznècovati, lepší ony věci ukazovati a prosbami a modlitbami na Bohu jich vyžadovati; uprositelný jest Bůh, aby *odstranil zastření, kteréž zastírá všecky národy, a odňal pohanění se vší země* (Iz. 25, 7. 8.).

Vidíte, posluchači moji, že plné a povšechné *vtipů vzdělávání* v žádném národě, ani nejbarbarštějším, není nemožné, chtějí-li se lidé dáti vésti rozumem. *Již pak o mém a vašem národě jest otázka, jest-li jim potřebí, aby k lepší nějaké vzdělanosti voláni byli, a jak?* Příčinu pochybovati o tom dává přirozenosti lidské vrozená samolibost a slepá láska k sobě samému, která nevidí nedostatků: my pak také jsme lidé, můžeme postonávati lidským neduhem. Nebo jakož jest věc zcela jistá, že v některém národě není žádného vtipů vzdělávání; v jiném národě jest jen chatrné a za věc vedlejší pokládáno; jinde jest sice opravdové, ale převrácené, po vnější a světské sličnosti toliko se shánějící; mezi nejedněmi k lepšímu sice směřuje. ale jest slabé a chladné; avšak málo jest těch, kteří by nedostatků těch poznávali, každý sobě ve své zvyklosti a ve svých mravech libujíce. Ale také jisto jest, že většina lidí se klame, v slabostech svých se kochajíc; jest se tedy stříci, abychom i my se neklamali. Pročež jest třeba o věci té něco promluviti, krátce však a mimochodem, protože slabosti toliko mimochodem dotknouti sebe dopouštějí.

Pokud tedy nás, *Uhrův a Moravanů*, se týče, chceme-li ku pravdě se znáti, *můj ani váš národ neměl posud dosti vzdělanosti* [20]). Pročež nám mezi vzdělanějšími národy evropskými žádného zvláštního lesku duševního není, ba i na samém nebi církve mezi jasnými pochodněmi jiných my jako za *mlhavé hvězdice* býváme jmíni posud. Avšak poněvadž o nějaké zvelebení a proslavení krajanů svých nyní péče nemám, a kdybych měl, marna by byla [21]): vám, milovaní *sousedé uherští*, abyste své dobré i své zlé lépe poznali, ono rozmnožovati, toto zmenšovati se snažili, před jinými

---

[20]) Did. kap. XXIX.

[21]) Od l. 1628 Komenský jsa ve vyhnanství, přese všechno doufání a dlouholeté přípravy k návratu a působení ve vlasti, mírem westfalským (1648) na dobro jsa zklamán, nemoha se do vlasti navrátiti, co měl podnikati k jejímu zvelebení? Toliko Uhrům, sousedům krajanů svých, jsa mezi nimi žádoucím a zvaným hostem, mohl raditi a jim pomáhati, aby neklesli jako Češi a Moravané.

upřímně raditi láska sousedská přikazuje. *Nescházelo zajisté dosud národu vašemu vtipů vzdělávání, přiznávám; ale scházelo vzdělávání vybranější.* O čemž abyste sami se přesvědčili, jestliže posud někteří nejste přesvědčeni, *pokusím se přirovnati vzdělávání vtipů vašich ku vzdělávání půdy vaší země.*

Že tuto [půdu svou] vzděláváte, ukazuje zdar chleba, vína i dobytka; že však jí nevzděláváte tolik, kolik by [vzdělávána býti] mohla, ukazují posud mnohá místa pustá nebo polopustá, ostatní pak část vzdělaná toliko leda bylo. Pročež nejeví se ani výroba věcí k živobytí potřebných (nerci-li rozkošných věcí umělých) býti tak rozmanitou, jaká by aspoň v zemi tak blažené býti mohla: není tu ani stavení, šatstva a svršků taková hojnost a krása, jako jinde; ani vesnic, městeček, měst tak lidnatých; ano konečně ani podzemských pokladů svých, kovů a drahého kamení, nedobýváte vlastní svou prací, nechávajíce jich jiným, aby bohatli z nich. Slovem: dvakrát i třikrát více lidí by mohla živiti, nežli živí, tato šťastná vaše země, kdyby všecka vzdělávána byla, a to rozumně; snad desetkrát více mohli byste míti rozkoší a lesku, kdybyste bohatství své znali a uměli jeho užívati. Každý obyvatel váš mohl by šlechtické vésti živobytí, každý šlechtic jako kníže bohatstvím a potěšením mohl by oplývati. *Podobným tedy způsobem, že i něco máte vzdělání duševního, věc sama hlásá.* Nebo beze škol nejste, aniž jsou školy bez učitelů a bez učňů, ano jest jich i velký počet, tak že latinsky mluvících tolik z nich vychází, že ono Sturmovo povědění: *„Nikam mezi národy bys nepřišel, kde by latinského přítele nenalezl, aby pocestnému cesty neukázal“*,[22]) u vás snad více s pravdou se srovnává, nežli v kterékoli jiné zemi, i nejvzdělanějších národů. Pak k náboženství křesťanskému jak veliká láska, jak chrámů a správců církevních téměř po všech vesnicích hojnost, jak hojný k službám božím shon! Kdybych, šed ve dny sváteční již několika osadami, sám na své oči toho byl neviděl, sotva bych byl komu uvěřil, kdyby mně to byl někdo vypravoval: tak ná-

[22]) Povědění Sturmovo (v úvodu ku Pracím šk. pozn. 1.) zakládá se na pravdě; nebo jako lidé téhož cechovního řemesla po zemích evropských na svých „vandrech“ po světoobčansku všude pohostinsky byli přijímáni, jen když měli znamení svého řemesla: tak i humanisté latináři ve všech zemích mile byli vítáni od těch, s nimiž spojoval je směr duševní i jazykový. Avšak o latině u h e r s k é nešla chvalná pověst, jakž Komenský ve Šk. pansof. (v uvažování o Bodrožském Latiu § 9.) toho se dotkl.

ramná jest mezi národy s vámi sousedícími k službám božím vlažnost. Pomlčím o jiném, co svědčí, že vtipem zcela ladem neležíte, a že skythickou divokost jste odložili[23]). *Nic méně nutí mne pravdomluvnost, abych vyznal, že duševní vzdělání u vás posud vrcholu nedosáhlo, váznouc asi u prostřed.* Svědčí o tom drsná, prázdná, lámaná latina vašich škol; svědčí o tom vyloučená z nich posud většina svobodných umění; svědčí o tom nepřipuštěné posud vyšší fakulty, *lékařství a právnictví*, jakož skoro i vyšší *filosofie a bohosloví*; svědčí o tom městečka řemesly a řemeslníky všeho druhu posud nedosti naplněná; svědčí o tom mravy prostšího lidu dosud surové, malá péče o oblek, a což ještě o tom nesvědčí? Myslím však, že při takovémto vypisování není třeba prodlévati, neboť vím, že rozumnější mezi vámi sami jsou o tom přesvědčeni a po příležitosti k lepšímu uhlazení dychtí. Dychťte však, milí, nebudete jistě dychtiti marně. Vidím však a pravdou neváhám vás ujistiti, *jestliže, moji Hunnové*[24]), *vtipu svého dovedete užívati, že v moudrosti nezůstanete za žádným národem evropským; neníť vám ani přirozenost ani podnebí ani půda nepřízniva, nýbrž jako tělo vaše, má i duch váš svobodné přebývání.* Není mi nepovědomo, že schopnosti vaše jako *poněkud tupé* se vykřikují, a že i snad vám samým tak býti se vidí. Avšak bude-liž to (dejme totiž, že tomu tak jest) studiím moudrosti moci klásti překážky? Tak málo, jako vzdělávání půdy vaší tvrdost její za suchého léta, nebo mazavost za počasí vlhkého. Neboť jakož jest samá slinovatka, nemůže jinak býti zorána, leda velikým hovad namáháním: avšak obtížnou práci jak dobrotou a hojností vydané úrody šťastně nahrazuje! Totéž tedy pomyslete si i o svých schopnostech. *Neviditelný tvůrce duší lidských, Bůh,*

---

[23]) Skythy Herodot jmenuje národy, bydlící na nynější jižní Rusi, v Multanech a ve Valašsku. Později spisovatelé i Sibiř ke Skythii přičtli. Větším dílem byli suroví a bojovní. Později vtrhli do bývalé Skythie divocí Hunnové z Asie, čímž počátek přesídlování národův učiněn (375). Říše hunnská, od Černého moře až do Durynk sáhající, v Uhřích při Tise střediště své měla, a za Atilly stala se nejstrašnější. Komenský, jsa první, který tomu na stopu přišel, že jazyk maďarský jest původu čudského, Skythy a Hunny za příbuzné s Maďary pokládá, divokost Skythů a Hunnů za protivu k rozvíjející se vzdělanosti na mysli maje. Jak ze slov některých, před Uhry pronesených, na jevo vychází, zpozoroval Komenský, že veškery stopy čudství a hunnství v zemi Uherské do jeho doby nevytratily se

[24]) Viz pozn. 23.

dary ducha netoliko mezi jednotlivé lidi, než i mezi národy tak rozdělil, že je mají někteří lehké jako pérko, jiní jako dřevo, jiní jako olovo, jiní jako železo a ocel. Avšak rozličnost ta moudrost božskou zobrazuje: rozličnosti té prospěch věcí vyžaduje. Nemůžeme zajisté všecko dělati z vosku, hlíny, sádry; potřebujeme také mramoru, železa i oceli. A což nemůže i meč ocelový, který pro silnější tínání tak udělán byl, pozlacen býti, aby se skvěl? Může tedy i národ Martovi železnému ode dávna oddaný[25]) zlatému umění se zasvětiti, aby silou svojí hnul, kde třeba, i lesk svůj objevil, kde prospěšno? Nemluvím tak, abych na řečníka si zahrál, milí sousedé, než abych vás rozplamenil, abyste přednosti své poznali a pozorovali, čeho se jim posud k plnosti nedostává. Nemluvím uším; mysli popudu dodávám. Ukažte, prosím vás, že země vaše nemá toliko rovin rozprostření, kde vodami bařinatými bahní, než i hory i prameny vod živých, kde se zavlažuje, až milo. Ukažte, dím, že nemáte doma jenom žíly vod, než i rozumu. Ukažte, že nejsou toliko zlaté doly pod zemí vaší, než i zlatodoly moudrosti v prsou vašich. A zmužile, zůstala-li na vás jaká skvrna skythická[26]), setříti ji se sebe usilujte, aby se nenedostávalo konečně čistoty dokonalé. Abych do vás důvěru v to vštípil, s pomocí boží, povím, co jinde jsem napsal (v Methodě jaz. nejnovější, kap. XXVI, § 9.), přizpůsobě to k nynějšímu předsevzetí. *„Píší, že bývalo v Řecku malé království, jehož obyvatelé, když chtěli chleba poživati, z místa Eresu na Lesbu* (přeúrodném ostrově,[27]) *obilí kázali přivážeti, ačkoli by ze svých rolí hojně s dostatek byli mohli vytěžiti, kdyby byli chtěli k rolnictví slušnou péči obraceti. Směšná věc, jest-li pravdiva. Ale příliš pravdivé jest, že lenivost podobná, ale záhubnější, pojímá národ vzdělanců, kteříž, ačkoli jim Bůh stejným právem duševní roli svěřuje, většině úrodnou, zřídka kdy ji tak vzdělávají, aby doma nebylo nedostatku v tom, čím by živobytí vzdělanosti zachovávali. Voláme*

---

[25]) Mars, bůh války; Uhrové pak známi jsou hned od počátku za národ bojovný. O Skythii vypravují, že rozdělena byla na župy, v každé pak župě že byl chrám boha války a místo k sněmování.

[26]) Pozn. 23.

[27]) Lesbos, podkovovitý ostrov hornatý v severovýchodním konci archipelagu při Malé Asii, po bývalém hlavním městě (Mytileně) nyní Metelino zvaný, obilím, olejem a vínem velmi úrodný. Eresos (nyní Ereso), město na návrší nedaleko západního pobřeží.

buď z cizího národu a z jiného století vtip nějaký, aby nám věštby hlásal, nebo když doma také vtip vzděláváme, málo kteří jej tak vzdělávají aby sami sobě vlastní pomocí vystačili: velmi mnozí žebrotou se živí se svou i obecnou (dobře-li věc uvažujeme) hanbou a škodou[28]. *Nebot více nenalézáme, poněvadž nás více nehledá. Marné jest, co předstírají: Všecko nemůžeme všickni; ne všecko každá země rodí. Každá zajisté země něco rodí; každý vtip má svou žílu, jen když po ní se kope. Platon (v knihách svých o obci) propověděl: Nebudiž dovoleno nikomu z cizí studně vody dříve nabírati, dokud by rada obce nestvrdila, že pilně byl se přičiňoval, aby mu ve vlastním domě studně byla vykopána, že však nižádným namáháním a nákladem nemohlo se toho dosíci. Podobně též moudrý Šalomoun: Pij vodu z cisterny své, a tečtež studnice tvé. (Přísl. 5, 14.) Kristus konečně chce, aby učitel církve z pokladu svého vynášel staré i nové věci (Mat. 13, 52.) Když ve věcech božských jest dovoleno ze svého pokladu moci vynášeti, a v možnosti zároveň vůle se zavírá: proč by ne i ve věcech ostatních ze zřídla smyslů a rozumu hojněji vyřinujících?"*

Co tak jinde bylo pověděno, k účelu nynějšímu budiž přizpůsobeno. Slyšte mne pozorně, prosím, vy moji národové a příbuzní, *Uhři, Moravané, Čechové, Poláci a Slavoni!* Zdaliž nám se nepřihází něco podobně nejapného a směšného, jako oněm tam, kteří odjinud chléb a vodu přinášeli (nejsouce doma bez rolí a bez studní, kdyby byli chtěli kopati), když po cizích *školách, knihách, rozumech* tak velmi zíváme, jenom jimi hlad a žízeň svou zahnati dychtíce? Což pro Bůh nemáme také *rolí rozumu*? Proč jich doma dosti pilně nevzděláváme? Proč jich pečlivě nezavlažujeme, neořeme, nepřeoráváme, nezaoráváme? Proč jich nevláčíme, neosíváme, neplejeme? Slovem: proč doma nepřipravujeme si přehojnou žeň? Proč raději k cizím na klasobraní vybíháme, klasy ze žebroty sbírajíce? Vím, že chudým a nuzným to dovoleno, kteří při tom chráněni jsou i výsadou boží (Lev. 19, 9. 10.), ale moudrému Sirachovi viděla se žebrota věcí tak potupnou býti, že řekl: *Lépe zemříti, nežli žebrati* (kap. 40, 30.). A což tedy my zdraví žebrákové neustaneme-liž věčně u cizích národů vyžebrávati *písemka, knížečky, cvičeníčka, písmenky, čárečky* a Bůh ví co? Pořád-liž budeme s vladařem nevěrným po-

[28]) Srov. Did. 179—197.

zpěvovati: „*Kopati neumím*“, nikdy však nezanotujeme ono druhé: „*Žebrati se stydím*“, kradouce raději z cizích stolů a knih, nežli sami doma si počestně připravujíce celé tůny oleje a korce pšenice? (Luk. 16, 3. sld.) Rovněž i vody každičkého potěšení a vynalézavosti výborné proč jen pořád v cizích studních hledáme? Proč vlastních neotvíráme zřídel? Bylo by ti, lenochu, zajisté krušno dokázati, že jsi sám v sobě nemohl nalézti žádného pramene vody, ačkoli tebe Stvořitel tvůj právě jako jiné *podle obrazu svého stvořil a silou oblékl, a tobě rozmysl a jazyk a oči a uši a srdce dal ku přemyšlování, a řádem soudnosti naplnil tebe; i známost ducha přistvořil tobě a smyslem naplnil srdce tvé* (pojmy vrozenými), *a dobré i zlé ukázal tobě* (zákonem svým), *přičinil oko své k srdci tvému* (t. j. vševědomosti své podobenství, mysli prozřetelnost), *ukazuje tobě mocné skutky své* (ve světě rozložené), *aby zveleboval jméno svatosti, chlubil se předivnými věcmi jeho a ohlašoval mocné skutky jeho.* Tak hlásá to moudrý Sirach (kap. 17, 1. sld.) ku chvále božské štědrosti, nám všechněm však na pohanění naše, jestliže nezmoudříme.

Avšak *o národě vašem, milí Uhři, již jinou mám naději, počav při vás znamenati takové žíznění po lepších vědomostech.* Hledímť na tu vaši **roztouženost** jako na dílo Boha ve vás, který, jakož jest nejvyšší moudrost, nic nečiní marně, aniž co počíná marně. Dokoná tedy dílo své, jehož základy ve vás položil: nepochybujte. Nebo kde *rolník* zahradu, roli, vinici plnější květ ukazovati vidí, nikoli bez příčiny šťastné úrody se naděje. A *studnař*, kde z rána ze země výpar nějaký proskakovati vidí, má jej za znamení vod pod tím místem ukrytých. Ve které tedy mysli člověka neb celého národu láska k moudrosti a chtivost k učení[29]) se ukazuje, tam možná nikoli marně nadíti se, že tu jižjiž vyprýští pramének, a že přibližuje se žeň moudrosti. *Jen když nezvrhneš se v předsevzetí svém, milý uherský národe, budeš s pomocí boží krásně vzdělaným moci učiniti se celý; jen když neopomineš chopiti se oněch osmi prostředků vzdělání obecného prve dotčených.* Totiž:

---

[29]) V té chuti k učení při učitelích i žácích Komenský zklamal se velmi trpce, tak že přinucen byl vydati spisek velice povšimnutí hodný „Obživlý Fortius, t. j. jak lenivost ze škol vypuditi“, a hrami divadelními chuť k učení do mládeže vlévati musil.

1. Když *knížečku „Informatorium školy mateřské“* na svůj jazyk převedeš, ji krajanům svým poručíš a je k tomu připravíš, aby napomenutí jejích následovali[30]).

2. Když toho při *rodičích* (zvláště urozených a bohatších a těch, kteří rozumným vychováváním dítek svých zabývati se času nemají) dovedeš, aby *vychovatelů užívali*, avšak aby ti, kteří by k vychovávání obráceni býti měli, dříve byli osvíceni a k dílu tak svatému způsobnými učiněni.

3. *Když školy všude otevřeš a pravou methodou, moudrými i methodickými učiteli je opatříš*: tak je v pravé dílny vzdělání lidského proměníš.

4. *Když knihami dobrými a moudrými*, netoliko latinskými, než i mateřskými, vše, co věděno býti má, lahodně podávajícími, *zemi svou naplníš* a tak krajany své od zmalátnělosti a lenivosti k tomu přivedeš, aby svobodná umění si oblíbíce, rádi jimi se zabývali.

5. *Když pro učené obcování* buď odjinud mužů vzdělaných, moudrých, důmyslných, vynalézavých povoláš, anebo krajanům svým, kteří by do ciziny posláni byli, nařízení dáš, cokoli dává se jim kde pozorovati krásného, důmyslného, sličného, aby to domů s sebou přinesli a sobě to osvojili a tím všeliké věci ušlechtilé tu doma rozmnožovati za povinnost svoji pokládali; ne však, aby vrátíce se domů (jakž posud cestovatelé tvoji větším dílem činili) ve mravech k lidu surovému a nezpůsobnému brzy zase se přizpůsobili a tak všecko v starém blátě váznouti nechali a ovoce svého cestování pozbyli.

6. *Když se postaráš, aby z lidu prostého zahálka a ničemná lenivost byla odstraněna, a všickni* (zvláště mládež ve škole a mimo školu) *aby pracemi užitečnými se zabývali*, by veškeren lid národu [tvého] ukázal se jako úl včel nebo mraveniště (obec včel nebo mravenců, v níž nejmenší zahálky nespatříš).

7. *Když přednější v národě tvém, urození, vznešení, osvícení začnou poněkud volněji nakládati s lidem svým poddaným a věcem lepším pomalu jej navykati*, poddaných svých ne jako hovad, než jako lidí, účastníků obrazu božího a života věčného, užívajíce a *o vzdělávání jich duše a těla, mravu a života* lépe pečujíce.

8. *Když konečně pastýři církví horlivěji bdíti budou nad*

---

[30]) Srovn. Did. 174—192, VI. 2.

tím, co ku pravému pravého křesťanství vykonávání a k vroucí pobožnosti náleží, aby všickni, malí i velcí, s čistší myslí k Bohu počnouce se obraceti, schopnými byli učiněni, plnějšími paprsky přijímati světlo jeho[31]). *Pak by v pravdě bylo vyplněno, co pěje žalmista, že by blízké bylo spasení jeho, a přebývala by sláva jeho v zemi naší.* (Žalm 85, 10.) Učiniž Bůh, aby věci ty dobře rozvážili ti, jimž přísluší, zvláště pak ti, kteří svatým tím předsevzetím buď hnouti, nebo je konati, nebo podporovati nejvíce mohou, *knížata lidu, hlavy národu obojího řádu.* K jich uším kéž by zaznělo moudré ono slovo Cicerona řkoucího: *Jaký pak větší a lepší dar můžeme přinésti obci, než když mládež vyučujeme a vzděláváme, zvláště za těch mravů a časů, jimiž tak hluboko byla klesla, že pomocí všechněch na uzdu brána a krocena býti musí?* A Platonovo ono zlaté povědění, které více známo jest nežli posud šetřeno bývá: že *teprve tenkráte šťastny budou obce, když buď lidé učení budou je spravovati, nebo když ti, kteří je spravují, budou se snažiti, aby učenými a moudrými se stali.*

Ty perlo národu, ***Zikmunde Rákóczi***, k němuž jako k jasné hvězdě vzhlížeti počínají národové, budeš nám na tomto místě a odtud i celé vlasti s pomocí boží velezářícím sluncem, tuto zahrádku naši, ano boží, paprsky svými osvěcujícím, zahřívajícím, zúrodňujícím; ty nejjasnější své, ano i nás všechněch nejmilostivější matce a školy této i církve nábožné živitelce, vnukneš nábožné to myšlení, že nic většího, nic vyššího, nic světějšího mysliti nelze nad to, co přáním, tužbou, myšlením, ano i úsilím samým již zamýšlí vykonati duše Bohu oddaná: *totiž skrze opravení a širší i lepší rozhojnění studií moudrosti v tomto národě rozmnožovati ozdobu vlasti, zvelebiti zdar církve a rozšířiti slávu božské velebnosti.* Nechť rozpomene se pobožná Tabitha, že *není méně zbožné učiti ducha vědomostem, nežli udělovati tělu pokrmu*, kteréžto zlaté povědění od Bernarda[32]) pochází. Než jako větší almužnou jest *nasycovati mnoho chudých nežli málo*; *rovněž tak jest větší nábožnost pomáhati k moudrosti mnohým, nežli malému počtu.* Nejštědřejší byla almužna, když Josef dle moudrosti Bohem sobě udělené v čas hladu neživil toliko otce a bratří svých, než i celé království egyptské a lidi okolních ná-

[31]) Fortius § 62.

[32]) Sv. Bernard, zakladatel kláštera Clairveaux (1115), umř. 1153.

rodů. Rovněž převeliká jest tedy nábožnost, netoliko své syny a poddané, než i pokud možná celé národy přivésti k účastenství pobožnosti a moudrosti, zvláště když *sousedy trápí hlad, nikoli hlad chleba, ani žízeň vody, ale slyšení slov Hospodinových* (Amos 8, 11.[33]). V čas pronásledování totiž, kde by bylo věcí velikou, kdyby Bůh nábožného nějakého vzbudil Abdyáše, který by *do sta proroků božích* nebo *synů proroků* k sobě vezma, skryl je před zuřivostí Jezabely a krmil je svým chlebem a vodou i za let suchých a neúrodných a za nesnesitelné drahoty obilí (1. Král. 18, 3. 4. [34]). To, dím, ty duše vznešená, sobě i vznešené své mateři ve vznešeném tom předsevzetí mysli dodávaje, moudře rozmyslíš a na to pomyslíš, aby v skutek přivedeny byly myšlenky, které mají účel tak velebný, dobrotivosti božské přičinění své nábožně tak podřizuje. My pak ostatní, jimž Bůh podobné do srdce vložil roztoužení, prosbami, přímluvami, pracemi a bděním k svatým snahám vašim přičiňovati se neustaneme.

Arci nescházejí věci takové, které naději naší se příčí a ji buď zvrátiti nebo seslabiti usilují. Avšak budeme-li muži v počestném předsevzetí vytrvalými, ničeho nedovedou. A to *předně*: *sama věci velikost, zdá se, že odstrašuje*: jest zajisté větší nesnáze věci zkažené napravovati, nežli nové stanoviti; moudří lidé to znají. Avšak sluší pomysliti, že ku *každému krásnému dílu, jakž to boží moudrost řídí, přičiněna jest nesnáze, tak že, cokoli krásné jest, nikoli lenivosti než přičinlivosti odměnou bývá.* Budiž tedy nesnadno, jen když není nemožno: nemějme starosti! Nesnáze roztaje láskou a vznešeného účelu pozorováním. Při velikých věcech pokusiti se co škodí? Ano lépe jest tisíckráte pokusiti a se minouti, nežli tisíckráte nepokusiti se o dílo tak slavné, tak Bohu milé, nám všem tak prospěšné, potomstvu tak potřebné. *Ale jest se báti předsudků, pro něž sotva co tak spasitelně* může umyšleno býti, aby nebylo jinam strhováno od těch, kteří ne po rozumu, než po příkladech a zvyklosti soud svůj ustrojují a majíce za to, že dobře se děje, cokoli podle zvyklosti se děje, od toho pak

---

[33]) Západní země s Uhry sousedící Ferdinandem II. násilně k víře katolické byly přiváděny také po válce třicítileté, a volné vykládání písem sv. v nich bylo zamezeno.

[34]) Takovým Abdyášem byl někdy Karel starší z Žerotína, který v Brandýse n. Orl. do čtyřmecítma kněží bratrských, i Komenského, po několik let pronásledování živil a skrýval.

jen o vlas ustoupiti a něco nového zavésti za věc nesnesitelnou pokládají. Neboť nevědomému i sama nevědomost lahodí, a chybný i chybu svou miluje, jako svou podobu, již ztratiti se bojí. Rozkážeš-li někomu, aby učil se jinému nežli obvyklému, nebo jiným způsobem: bude mysliti, že ocitl se na jiném světě, a zachvěje se, že na moři neznámých cest vlnami pohlcen bude. Říká lenoch: *Lev jest vně, na prostřed ulic byl bych zabit* (Přísl. 22, 13.). My však marnou takovou bázeň příkladem rozrážeti učme, nerci-li aby nám se zachtělo jí následovati. Ničeho nikdy sobě přísně nenařídil duch lidský, aby toho nedosáhl, spoléhaje na Boha a statečnost.

[Díš, že] *přece jest se báti nepřízně lidí zlomyslných, kteří, nebudou-li moci jinak, budou pokoušeti se o to, aby bažení po novotách vytýkali a podezříváním obalili.* Pokud nepřízně se týče, jáť nikomu nenaučil jsem se býti nepřízniv, ať vzděláním, ať ctností, ať výmluvností v nějakém lidském řádě, národě, náboženství nebo sektě [nade mne] vynikal. Namíří-li kdo nepřízní proti mně (který sám sebou nic nejsem, nic nemohu, nežli kolik skrze mne ráčí působiti milost boží), ubráním se, budu-li moci; pak-li ne, Bůh bude sprostnosti záštitou. Vytkne-li někdo snahu po novotách, nezkušenost svou projeví. Neboť není nové, co od prastarých, ano věčných myšlenek se odvozuje: kterak nám se přikazuje obnoviti všecky své věci, a to příkazem Boha řkoucího: *Obnovte sobě novotinu!* (Jer. 44) a příkladem: *Aj, já činím všecko nově* (Zjev. sv. J. 2, 5), t. j. kleslé a porušené v stav neporušenosti přivádím. *Jsou* [lidé], *kteří našeptávají, že jest s nebezpečím, když by proměněním zvyklostí věci zmateny byly.* A o tom v pravdě poučují nás příklady. Tak Mojžíš od Izraelitů z Egypta vysvobozených, vedených k vlastnictví země Kanaan, málem býval by kamenován. Proroky pak a apoštoly, i samého Krista, co je stálo uctění božího obnovení! Lykurgus, Lacedaemonských obec napravuje, v zbouření lichvářů [35]) pozbyv oka, život nuzně útěkem zachránil. A kolikráte v Athénách, kolikráte v Římě bylo vzbouření proti zákonodárcům, obec napraviti usilujícím! Avšak když jde o věc boží, nikoli o naši, k Bohu, který ji poroučí, ne k nám, kteříž se bojíme, zřetel míti sluší. Podlehne záští a vztek, dříve než by vyvrátily dílo boží nebo ty, kteří Bohu za věrné dělníky se

---

[35]) Že peníze železné zavedl, aby zabránil lichvě.

propůjčují. Taková konečně jest moudrost boží, že i skrze zkázu svých [věrných], když jí někdy dopustí, je k odměně, dílo pak své ku konci přivádí.

Nechajíce tedy zdráhání, vy duchové v tomto národě a na tomto místě Bohem probuzení, *již k tomu se mějte, abyste hned za této příhodné chvíle*, hned v tuto chvíli, hned na tomto místě, hned sami skrze sebe, na jiné nečekajíce, počali dílo to boží škol svých k lepšímu napravení! Přede vším pak aby toto Rákócké Athenaeum[36]) *ostatním bylo za příklad*: totiž *jako pravý brus vtipu, pravá dílna lidského vzdělání* (po odvržení zbytků barbarství, zbyly-li jaké[37]), *pravý moudrosti zlatodol, pravá pracovna jazyků*!

Vybízí vás k tomu, abyste nyní hned o to se pokusili, království tomuto Bohem dané utišení, pak také surovost cizích národův, i těch, kteří samým sobě velmi vzdělanými se vidí a jinými pohrdají; surové totiž ony války a zuřivost, jimiž posud vzájemně se potírají, hubí, ničí, v Italii, v Španělích, Francii, Anglii, Skotsku a jinde. My od takové divokosti krajany své ku krotkosti přivádějíce, hleďme ukázati těm vzdělanečkům, kterak daleko jinačí mravové přísluší národům vzdělaným v umění a v rozumu. A nejsou-li spletky, jakéž mezi všemi národy spatřujeme, z úmyslu božího tak zmatené, jako školy, jimiž duch pobožných se cvičí, duch bezbožných od nepravosti ke zmoudření se přivádí; a nerozumějí-li snad jiní tomu tajemství, ukažme my, kteří mu rozumíme, že mu rozumíme; abychom i jim dali příčinu k rozumění: *vyzdvihněme školu zmoudření, vzor věcí napravení*, ať na nás jiní hledí, budou-li chtíti. Jestliže potom i jiní, dojdouce po válkách oddechu (jmenovitě Němci), pobořené dílny lidskosti tohoto času počínají zpravovati (a počínají): my příkla-

---

[36]) V Římě, v němž i za prvních dob císařství vychovávání a vyučování za věc soukromou bylo pokládáno, císař Hadrián (117—138) založil mezi l. 133—136 veřejné vyšší učiliště, jež Athenaeum nazval, po chrámě bohyně Atheny v Athenách, v němž spisovatelé skládání svá předčítali, které, jako gymnasia jím zakládaná, pod dozorem státu bylo, aby s učení setřen byl duch republikánský. Athenaeum, v němž grammatice, filosofii a řečnictví bylo vyučováno, bylo výstavné, výtečnými učiteli (professory, doktory) opatřeno, a hojný náklad ze státní pokladnice na ně šel (počátek stálých platův učitelských v Římě). Také básníci tu plody své předčítali. Později dostalo se škole názvu schola Romana a mělo dobrou pověst až do V. stol.

[37]) Pozn. 23.

dem jich také jsouce povzbuzeni, čiňme též, abychom druh druhu jisker podávajíce, rozžehli prospěchu obecného pochodeň. Nade všecko pak vzbuzuje nás, abychom dílo to hned *nyní* počali, poskytnutá Bohem příležitost skrze mysl nejvznešenější našich knížat probuzenou k rozžehnutí světla plnější methody tomuto jich lyceu[38]) a skrze jich pobožně horoucí vroucnost v díle podniknutém. *Přistrojiti si příležitost k věcem není v rukou našich; ztratiti příležitost poskytnutou na naší vůli záleží. Avšak bude nám káti se z dvojí viny, z nevděčnosti a z lenivosti, této-li se dopustíme.* Nuže tedy, poněvadž nenedostává se těch, z daru božího, kteří napřed jdou: nenedostávej se ani těch, kteří by následovali!

Proč však pobožné ty úmysly, zvláště na tomto místě, v tomto městě a v této škole sluší vykonati, i toho krátce dotknouti se třeba. A to nejprve, poněvadž tu úhelný kámen této nábožnosti nábožnost předků založením školy národní[39]) položila, již statečná štědrost nejvznešenějších knížat našich (svaté paměti knížete, který nedávno[40]) blaženě skonal, a nejvznešenější po něm zůstalé vdovy) novým darováním utvrdila a jižjiž opět rozšířiti se strojí. Snadnější zajisté jest k stavení již založenému přistavěti, čeho ještě prospěch vyžaduje, nežli teprv nové stavení zakládati. *Druhé*, poněvadž této vaší škole od prvního jejího založení *stoleté jubileum* tohoto již běžícího roku dobíhá[41]), a osudná věků moc (je-li ve věcech jaká) proměnu k lepšímu neb horšímu očekávati neb aspoň předvídati velí[42]), bude na opatrnosti a pobožnosti záležeti, by o to pečovala, aby proměna k lepšímu zabočila. *Třetí*, poněvadž církev pravověrná[43]) po všem Uhersku k Potocké této škole takové zření míti již si navykla, že odsud obyčejně rektorové ostatních škol povoláváni bývají: není možná pomysliti si něco příhodnějšího, nežli aby tito vtipu vzdělavatelé dílnu svého vzdělávání dobře zřízenou tu měli a tu se přiučili, nejen jak by školám

---

[38]) Lyceum, sady za východní branou athénskou, blíže chrámu Apollona Lykeia, v nichž Aristoteles učil. Odtud lyceum tolik jako vyšší učiliště.

[39]) Schola nationalis.

[40]) Jiří Rákóczi, kníže sedmihradský, † 1648.

[41]) Byla tedy škola Potocká založena r. 1551.

[42]) Naráží tu na tajné ono tušení, které při všech věcech lidských, samých sebou velmi proměnlivých, ve stu letech proměnu velikou k lepšímu neb horšímu očekává.

[43]) Reformovaná.

představeni, než i jak by jim prospěšni býti mohli. Tady, dím, nechť jest *Bethel, dům boží*, kdež by pod dozorem *Eliáše a Elizea* synové proroků ze všech končin sem se hrnoucí měli svá shromáždění. A škola ta aby slula *škola boží, v níž by učitelem byl Bůh sám, my pak všickni abychom usedli na podnoží nohou jeho, neslyšíce sobě nic jiného vykládati, nežli tři knihy*: ***Boha, přírody, písma** a vnitřní knihy mysli naší, **svědomí**.* Přidružuje se *důvod čtvrtý*: půvabnost místa a věcí k živobytí potřebných hojnost[44]. Tuť i samo jméno dobrým jest znamením[45]). Neboť *Potok* v jazyku slovanským národům společném *vodu tekoucí* znamená; aniž tu ku jménu schází věc. Bodrog zajisté, řeka příjemná, vody a ryb, sousední vrchy ušlechtilého vína, pole vůkol obilí a dobytka, lesy pak a háje zvěři a ptactva nesmírnou hojnost vydávají. Nadějeme se tedy, že tu pro Musy bude sídlo velmi příhodné, ať sejdou se chovanci Mus v počtu jakémkoli. Nabylo sice město od blativosti jména *Sáros-Patak*[46]): to nás neodstrašiž. Bláta ta setře lepší vzdělávání, a (dobře-li tuším) spatří potomstvo (ne-li snad již oko naše) místo bláta na ulicích čisté kamenné dláždění a místo dřevěných stavení zděná, tak že bude pán tohoto místa kdysi moci říci, co onde řekl císař Augustus: *Řím přijal jsem cihlový, ostavuji mramorový.* Není také příčiny, proč by toto místo pro přítomnost dvora[47]) mělo někomu zdáti se nedosti příhodným. Pravda jest, že bájili básníci, nejstarší rod mudrců, nikoli nerozumně, že Musy nepřebývají rády v palácích měst a králů, než v místech osamělých a na vrších nepřístupných, na Parnassu a Helikonu[48]), napověděvše, jak pronáší Ovid: *básnění prý zátiší a bezstarostnosti skladatelovy vyhledává.* A jak Horatius, že *veškeren spisovatelů sbor háj si oblibuje a utíká z města.* Za tou příčinou byla Platonova akademie, Aristotelovo lyceum a jiná učiliště starých.

[44]) Srov. Šk. pans. Dodavek II., § 7. Na blízku hojně staviva i potravy všude tu dostatek.

[45]) Nomen — bonum omen.

[46]) Blatný Potok.

[47]) Mladšího knížete Zikmunda a matky Zuzany; starší syn Jiří II sídlil v Sedmihradech

[48]) Parnassos, hora o dvou vrcholech nedaleko Delf, na níž prý rády přebývaly Musy, jimž i pramen Kastalský při té hoře byl posvěcen. Příjemnější byla hora Helikon v jižní Boiotii s prameny Aganippou a Hippokrenou, pod nimi s hájem Mus, nejkrásnějšími sochami hojně ozdobeným.

za městem[49]). Víme však, že později i do prostřed měst usídlily se učené ty sestry a že za dnů našich i v nejlidnatějších městech velmi si libují, jen když od stýkání s lidem docela, od hluku pak trhového a dvorského s dostatek jsou odloučeny, jakž to tu u nás opatrností i v té věci předků zřízeno vidíme.

Zbývá ještě, abych *i toho dotkl, proč nám samým, kteří tu přítomni jsme, kteří se tu vzájemně spatřujeme, kteří spolu o těch věcech rozprávíme, přísluší podniknouti dílo reformy školních studií na tomto místě.* (Dovolíte, přelaskaví, abych k vám se přidružil, jehož jste povolali a vyvolili, abych s vámi o tom jednal.) Není třeba mnoha pádných důvodů; jeden dostačiž: *Myť jsme radu dali, na nás nutnost naléhá, bychom radu vykonali.* Totiž jako když Josef o zřízení sýpek i o zvolení k nim dozorce pro čas hladu radu byl dal, uslyšel od faraona: *Ty budeš ten, jemuž radu tuto moci dáti dáno bylo.* A když kdosi v Řecku se chlubil, jaké skoky na ostrově Rhodu byl provozoval, dali mu za odpověď: *Tu jest Rhodus, tedy skákej*[50]). Tak i vy, kteříž jste přání a rady své o napravení této školy vnukli nejvznešenějším knížatům, vy, kteříž jste byli předložili důvody, aby mužové ve věcech didaktických zběhlí sem byli povoláni, aby tu zřízena byla dílna tiskařská, a stanoveny tu byly stoly obecné k obecnému jich od studujících užívání: vám konečně, kteříž sem pozvati a v práci uvázati jste se nechali, jest potřebí, abyste slyšeli slova: *Tu jest Rhodus, tady se tužte! Tu jest Egypt: tu proti časům vědeckého hladu sýpky připravujte!* Tak-li neučiníte, budete podobni těm, o nichž vece Kristus: *Vovídají a nedělají, svazují břemena a kladou je na plece jiných, sami pak ani prstem jich se netýkají.*

Co mne se týče, vyznávám před vámi, že jest mysl má tak ochotna, že se jistě přesvědčíte, že nebudu se vzpírati proti břemeni, k němuž mne prosby vaše přiměly, [k němuž mne] rada přátel přemluvila, [jež na mne] vložil Bůh sám. A když Bohu a vám tak se líbí, abych příkladem předcházel, neodpírám, protože, popřála-li dobrotivost boží zpozorovati něco dobrého ve váš prospěch,

---

[49]) Akademie bylo místo na sevzáp. Athen při řece Kefissu, zasvěcené heroovi Akademovi. V dobách rozkvětu Athen zřízeny tu sady a gymnasium. Platon vrátiv se s cest zahájil tu svou školu, která odtud nazvána Akademií (akademickou). Lyceum v. pozn. 37.

[50]) T. j. nechlub se, čeho jinde jsi dovedl; nám ukaž, co umíš, a vidíme sami.

vím, že to k obecnému užitku církve bylo popřáno. Pamětliv jsa tedy, za jakým koncem na čas sem byl jsem povolán, poslán, nutkán, přičiním se dle své možnosti, abych tomu dosti učinil: *Prvé*, abych vás a [krajany] vaše přátelským s vámi obcováním k ušlechtilejšímu zabývání se studiemi humanitními buď plněji pozval, nebo lahodněji přivábil. *Druhé*, abych knížky methodické, které by byly brousky myslí vašich, pilníky soudnosti o věcech a pravidlem jazyka (latinsko-mateřského), co možná nejlépe skládati pomáhal. *Třetí*, abych příklady stálého cvičení způsob ukázal, jak je (knihy) mládeži školní vykládati a přizpůsobovati s prospěchem. A tudíž *konečně*, abych **skrze vás samy** (pokud popřeje Bůh) poskytl příležitosti ke zlepšení této školy i ostatních škol pravověrných po celém Uhersku. *Skrze vás samy, dím. Neboť ani plece mé, starce šedesátiletého, nestačí takovému břemeni, aniž by, kdyby stačily, buď bylo bezpečno neb lahodno, abych já, jsa člověk cizí, dával se v úřad nenávisti podrobený.* Dobré rady dávati i my cizinci, i slabí starci můžeme, jen když pomohou; ale přičiňovati se k svému dobrému komukoli přičinlivému přísluší, ať člověku nebo národu.

Na vás tedy já, *osvícení slavné této školy učitelé a mistři*, jako na věrné rádce, jako na milé soudruhy a přátele, jako na přičinlivé pomocníky v tomto díle božím budu patřiti, a již patřím. Spojme, prosím, ruce, spojme srdce, spojme prosby své v Pánu a v síle moci jeho! Nebude scházeti svatým tužbám a snahám pomoc toho, který ji byl slíbil, a jest pravdomluvný. *Také vás, bystrá studujících četo, kteříž k tomuto boji proti surovosti jste se přihlásili*, nikoli jako nastávající své žáky, než jako pravdy a světla spolužáky po prvé pozdravuji, rád v tom následuje oněch římských velitelů, kteří, aby vojíny ke všemu měli čilejší, nejmenovávali jich vojíny, než spoluvojíny, sdílejíce se s nimi o úmysly své jako se soudruhy, a spojivše i takovouto vlídností mysli pevněji, skutky znamenité slavně vykonali. Dovolte, abych přidal, jakž mi právě na mysl připadá, rozkošné a důmyslné povědění *Filipa Melanchthona*, který vstoupiv jednou do školy trivialné [51]), odkryv hlavu, učící se mládež takto pozdravil: *Zdař Bůh*,

[51]) Škola trivialná (*trivium*) slula v středním věku [(nižší) škola ta, v níž toliko třem nižším ze sedmera svobodných umění učeno bylo: grammatice, dialektice, rhetorice. V *quadriviu* učili čtveru vyšších umění: arithmetice, geometrii, astronomii a musice.

páni bakaláři[52]), *mistři, doktoři, syndikové, konšelé, senatorové, sekretáři, kancléřové atd.*[53]). Když pak někteří z přítomných tomu se smáli, odpověděl: *Nežertuji, opravdu mluvím. Takových zajisté mužů, až my odejdeme, bude potřebí obci, církvi, škole. Odkud máme se jich nadíti, nežli z tohoto pluku žáků?* Podobně i já vás, moji studující, beze smíchu a beze žertu *osvícenými rektory škol, velebnými správci církví, ctihodnými dioecesí seniory, superattendenty, biskupy, vzácnými senatory a soudci měst, urozenými radami dvorskými, sekretáři a kancléři, opravovateli světla v tomto národu, zapuzovateli bezbožnosti, surovosti, zmatků* atd. pro naději, kterou o vás v srdci svém chovám, pozdraviti a vás k radám a činům, které by z vás takové muže učinily, povolávati se neostýchám.

K vám rovněž se obracím, vznešené ratolestky, perličky vlasti, květe urozenosti, kteříž tu přítomni jste nebo potom budete, vzrůstejte i vy šťastně pomocí šťastného návodu v *stromy hojné ovoce nesoucí*, pod jichž lupeny by hnízdilo ptactvo nebeské, napotom poddaní vaši. *Vidím i vás již jako nastávající patrony církve, zvelebovatele škol, lesk a sloupy rodův, ozdobu národu, okrasu vlasti.* Abyste naděje tak veliké nezklamali, vaší péčí buď; aby pak nebyla dána příčina k takovému zklamání, o to péči sobě zůstavujeme.

Tak mi Hospodin budiž milostiv, jakož já nic jiného, nežli spásy vaší u vás nevyhledávám a nebudu vyhledávati, dokud tady jsem, moji Uhři. Vy jen proste Boha, aby nám, kteří tato svatá předsevzetí vzbuzujeme, život zachoval, aby jej sílil, aby popřál pokoje, aby vzbudil podporovatele, pravé podporovatele církví a škol, aby ty, jež nám již dal, zachoval, jim živobytí prodloužil, je duchem moudrosti, rady a síly k vykonání díla tak svatosvatého, jež ve jméno Nejvyššího počínáme, opatřil, jakož i ty, jež

---

[52]) Bakalář (baccalaureus), nižší stupeň hodnosti akademické, jíž po odbyté zkoušce nalylo se práva, míti čtení o vědách ve vyšším učení. Pravými učiteli universitními byli toliko mistři, k nimž za doby, kdy universí za privilegované učené sbory neb cechy byly pokládány, měl se bakalář jako tovaryš k mistrovi v jiných korporacích nebo bratrstvích. Z universí pražské bakaláři chodívali do měst a do vsí za učitele, jimiž buď povždy zůstávali, nebo potom o hodnost mistrovskou novými zkouškami se ucházeli.

[53]) Inform. šk. mat. kap. I. (mus. vyd. str. 5.).

za vůdce studií svých přijímáte aby majíce pomoc od Boha, stali se vám pravými vůdci ku pravé moudrosti.

Co té cesty k moudrosti se týče, předkládáme vám: *prvé, krásné návody k jazyku latinskému* ,k dosažení lahodné jeho přesnosti cestami lahodnými. *Druhé, souhrn lepší filosofie* ke vtipnému stopování příčin všech věcí (pokud postačují skromnosti křesťanské). *Třetí, svobodných umění* (počtů, měřictví, hvězdářství, světloznalství, musiky a jiných k živobytí prospěšných věcí) *sličným cvikem sličné zběhlosti dosažení. Čtvrté, mravův opilování výborné*, abyste odsud vyšli jako občané uhlazení, k obcování s lidmi jakýmikoli způsobní. *Konečně, svatosvatá tajemství bohosloví theoreticky i prakticky*, abyste poznali, že jest bázeň boží moudrosti počátek i dovršení, a tak nasyceni jsouce pravou pobožností, abyste odtud vzešli (jak Kristus spasitel mluviti ráčil) jako *světlo světa a sůl země*. Pozorujte, nejmilejší, že neschází nám *vůle vám prospěti*, tak že, nebude-li vám rovněž scházeti *vůle k vašemu vzdělávání*, mnoho od dobrotivosti božské budete moci očekávati. Ale opět a opět prosím, abyste napjali *všech sil k vyhubení lenivosti*[54]) *a pilností svou osvědčili, jak velmi si vážíte příležitostí Bohem vám poskytnutých.*

Zbývá, abychom si pomoci od Boha vyprosili, aby on dle své věčné dobroty, pro niž nezhrzí pokornými srdcem a těch, kteří se mu cele oddávají, od sebe nezamítá, i tomuto našemu předsevzetí milostivě požehnati ráčil. *Dej nám, Bože, všechněm mysl takovou, abychom veškery své úmysly a veškery snahy své k obecnému dobrému vlasti a církve, v ní pak k slávě tvé obraceli všickni. Naplň, svatý Bože, tím nás všech vůli a dej, abychom svatou tu vůli také mohli vykonati, aby jakkoli nedostatečni jsme, chvála však tvá dokonána byla ústy maličkých a nemluvňátek. Světlo tvé, Pane, pravda tvá, požehnání tvé naplniž tuto školu i ostatní školy v tomto království, i všecky školy po veškerém okršku křesťanském. Utvrď i v těchto nepokojích zemí a v tomto zpuštění národů církev svou. Ano i pod křížem rozmnož ji světlem svým a očisť ji dle zalíbení svého, jak jinde, tak i v tomto království. Vzbuď jí nábožné ochránce a zastance, školám pak opravovatele slavné, Mojžíše, Davidy, Šalomouny, Josafaty, Joziáše, Konstantiny a j., a rovněž i věrné pomocníky*

[54]) Pozn. 29.

Arony, Nathany, Jojady, Eliáše a Elizee, vše muže podle srdce tvého. Těm pak, jež jsi již vzbudil, a mezi nimi převznešená knížata naše, i jiné v tomto království církve evangelické pány a ochránce, těm všechněm život, zdraví, sílu a mysl sloužiti tobě srdcem čistým zachovej, silou svou s nebe je posiluj a v hojnosti je zvelebuj. Vyslyš nás, Pane, pro slávu svatosvatého svého jména, budiž blízké bojícím se tebe spasení tvé, sláva tvá přebývej s námi v naší zemi! Milosrdenství a víra nechť potkají se spolu, spravedlnost a pokoj nechť dají sobě políbení. (Žalm 85, 10. 11.) *Budiž zřejmé při služebnících tvých dílo tvé; budiž konečně okrasa Hospodina, Boha našeho, nad námi, a díla rukou našich sám potvrzuj.* (Žalm 90, 16. 17.) *Amen, skrze a pro Krista.* Amen.

Vy pak mecenáti, patronové, příznivci, pastýři, senátoři, měšťané a hosté, buďte zdrávi, šťastně se mějte a štěstí škole této i těm, kteří o to péči míti budou, aby zaskvěla se světlem, s nebes vyžádejte. Domluvil jsem.

II.

O prospěšném užíváni knih, nejhlavnějším nástroji vzdělávati vtip.

Řeč, přednesená na počátku prací ve větší síni školy Potocké, dne 28. listopadu 1650.

Rozmilí posluchači!

Není vám nepovědomo, že jsem povolán byl sem k vám za tou příčinou, abych píli vaší, zabrané péčí o svobodná umění, radou ku pomoci přispěl, pokud ráčí popřáti Bůh. Nuže tedy, pomáhám, nuže dnes činím počátek. Učiňte i vy počátek, pozorně jímajíce slova napomínajícího, aby nerozplynula se větrem. Vámť chci mluviti, ne těmto stěnám, poněvadž [slova] ve prospěch váš mluviti zamýšlím. Ohlížeje se já po celém tomto měsíci, který jsem již s vámi byl ztrávil, nejmilejší, po veškeru vašem zaměstnání a jeho pořádku, vidím, že váhavějšího výsledku postihl jsem nejpravdivější příčiny tři: *Prvou*, že knihami příhodnými, člunky to vědomostí, nejste s dostatek opatřeni. *Druhou*, ačkoli dobré příručné knihy umění s dobrou část neschází, nescházejí však bez příčiny, jsouce v knihovně školy tak uzavřeny, že k nim málo kdo připuštěn bývá, o pokladech těch ani se nedoví, nerci-li aby jich účastným se stal. *Konečně*, že vidím, kterak nedostává se způsobu, jímž by učitelé rovněž jako učňové dovedli zbaviti se trmácení, a kdyby větší část prací a břemen na němé ty mistry (knihy) nakládali, aby dovedli obohatiti se poklady všeliké učenosti. O těch tedy nedostatcích, poněvadž jsem je zpozoroval a doufám, že jim radou lze pomoci, nemohu pomlčeti. *Aniž však vy se domýšlejte, že vám jediným vada ta se vytýká: jestiť v tyto časy [všech] škol chorobou obecnou*, tretkami abstraktnými zaměstnávati vtip, kdežto spisovatelé dobří buď zcela ze škol se vylučují,

nebo sotva jeden nebo druhý jest připuštěn, a s ním tak bývá nakládáno, že i on sám i vtip na trápení brán bývá. Jest tedy na jisto o léku nějakém přemýšleti. Když pak o tom budu rozpráběti, vyprosím si na vás na půl hodinky uší otevřených a mysli pozorné, chtěje ukázati:

1. *že má kandidát učenosti knih nad zlato a drahé kamení sobě vážiti;*

2. *a dnem i nocí v rukou je obraceti;*

3. *a z nich pel ušlechtilejší vědy sbírati a jej do úle vlastního vzdělávání přenášeti;*

4. *a těch tak odevšad snesených pokladů moudrosti nemá býti nepovědomo, jak sličně užívati.*

Což když vám ukáži, *poradím, aby v svaté jméno Páně ke čtení spisovatelů ruče bylo přikročeno.* Vy pak rozvláčnosti se nebojte; nezamýšlímť říci všecko, co by o těch věcech říci se mohlo: přicházím toliko, abych vás nyní na počátku k oblíbení si knih rozplamenil, podrobnosti k praksi samé odkládaje.

I. Řekl jsem, *studující moudrosti že má knih vážiti nad zlato a stříbro.* A právem. Knihy zajisté mohou jej k cíli tužby jeho přivésti, nikoli zlato a stříbro: co má tedy raději chtíti? Hladový zajisté raději chce chléb nežli zlato; slepý raději balšám na zhojení očí nežli stříbro; smrtelně nemocný raději lékařství nežli poklady. Na nic nebyly by nivy, kdyby semen nebylo; na nic včely, kdyby nebylo zahrad a luk, kde by sbíraly med; na nic mravenci, kdyby polí nebylo, na nichž by hledali potravy. Ano na nic oči, kdyby nebylo nač se dívati; na nic chřípě, kdyby nebylo vonidel; na nic uši, kdyby nebylo zvuku atd. Na nic byl by tedy i vtip, kdyby nebylo pokrmu moudrosti, jejž dávají dobré knihy, dobrými pravidly, příklady, mravy, zákony, náboženstvím naplněné. Ony po způsobu nejvěrnějších přátel rády s námi obcují, s námi upřímně, zřejmě, bez přetvářky, o čemkoli chceme, rozprávějíce, nás poučují, návody dávají, napomínají, těší, a věci od zraku našeho i nejodlehlejší jako přítomné nám představují. Ó, podivuhodná knih moc a velebnost a jaksi božskost! Kdyby knih nebylo, suroví bychom byli všickni a neučení, nemajíce žádné paměti věcí minulých, žádné vědomosti věcí božských ani lidských. Aneb kdyby něco toho bylo, báje by byly, těkavou ústního podání nestálostí tisíckráte jinak a jinak proměněné. Jaký jsou tedy božský dar mysli lidské učiněný

knihy: většího pro život paměti a soudnosti nemohlo nic býti popřáno! Nemilovati jich jest moudrosti nemilovati; nemilovati pak moudrosti jest hovaděti, kterážto věc v urážku Boha tvůrce, který nás obrazy svými míti chce, obrací se. Mějme se tedy na pozoru! A poněvadž pomocí knih mnozí učenými se stávají i mimo školu, bez knih pak nikdo učený nebývá ani ve škole: jestliže milujeme školy, milujme i knihy, duši škol; nebývají-li zajisté školy oživovány knihami, mrtvolou jsou.

II. *Domluvil jsem o vážnosti knih. Nestačí však knih více vážiti než zlata a ukrývati je jako poklady* (ukrytý zajisté poklad nač jest?): *knihy kromě toho třeba čísti, aby zakopaní v nich pokladové moudrosti byli vykopáni a na boží světlo a v užívání se dostali.* Kdyby pak někdo z těch, kteří lépe prohlédají, dovoditi chtěl, že knihy ty lidmi sepsané nejsou zlatodoly moudrosti, nýbrž sám *duch náš* a rozestřená v *světě* díla Všemohoucího a *psané slovo boží*: připustíme, jen ať on také připustí, že knihy pilností lidskou moudře složené jsou zlato z hlubin svých již vydobyté, vodičkami a ohněm všelikého zkušování pročištěné, snad i k užívání obecnému znamenané a již hodnotu jistou mající a tak k dennímu užívání se hodící. Tedy *jako zlato v skříni uložené za jistější bývá pokládáno, nežli zlato v podzemních slujích posud se skrývající: tak i moudrost po krabičkách knih již rozložená příhodnější jest nežli ta, která v počátcích svých ještě se skrývajíc, vybavena odsud býti může.* Kromě toho, poněvadž ani nebylo, ani není, aniž bude vtipu kterého tak šťastného, který by všecko ze sebe samého, jako pavouk pavučinu z vnitřností svých, vyvedl: proč bychom nevypůjčovali druh od druha? proč bychom cizího potom neužívali k své potřebě? Lépe nám se hodí býti včelami, které nikoli z samých sebe ssají, než po zahradách, lukách, lesích létajíce, pel sbírají a z něho teprve med dělají. Aniž kdy jinak právě nejučenější mužové se zachovali. *Kato*, mezi Římany nejmoudřejší, od Tullia (Cicerona) *labužníkem* knih nazván byl, protože nic nemohlo dostati se k rukám jeho, aby toho ihned nebyl přečetl a nevyčerpal[1]). O *Pliniovi*[2]), oné pokladně veškerých

[1]) *M. Porcius Cato* (234—149. př. Kr.), znamenitý řečník a státník římský, ač nepřál rozvoji literatury a vlivu řečtiny, přece sám jako stařec učil se řecky.

[2]) *C. Plinius Secundus Starší* (23—79 po Kr.), ač byl činný jako římský důstojník a finanční úředník, přece tolik studoval a psal, jako zřídka který

věcí vědění hodných, píší, že *žádné knihy nespatřil, které by byl nepřečetl.* Otec [církevní] *Jeronym* [3]) (o němž Augustin: *Nikdo z lidí nevěděl, co by Jeronymovi bylo nepovědomo*), jakž o něm jdou hojná svědectví, byl v knihách sečtělý nekonečně; mezi jiným praví o sobě, že jediného spisovatele, Origena [4]), šest set knížek pročetl.

Ale ve kterých tak knihách sluší přemítati? Ve všech. Nebo žádná kniha není tak špatná, aby neobsahovala něco dobrého, jak svědčí Plinius.

Že pak není možná čísti knihy všecky (zvláště po tak rozhojněné knih záplavě), aspoň tedy většinu jich. A když ani to možná není, aspoň lepších co možná nejvíce, neb když méně, tedy nejlepší. Ale v jakém výboru? Povím, co o tom soudím: pozorujte a rady nezamítejte: *Radím, aby více byly čteny poprvé knihy věcné nežli slovné,* t. j. které věcmi k životu prospěšnými se zabývají, nikoli které řečí plýtvají. Jenom pro sloh tedy sotva čísti jest kterou knihu, a jestliže kterou, leda jednu nebo druhou. Jestliže zajisté spisovatel moudrý věci krásné krásně pronáší, naučíme se stručně jednou prací obému, jako když neseme ořechy v skořápkách, víno v sudech, meč v pochvě atd.

Nebo nač trhati, co jest pospolu? *Druhé, mají čteny býti spíše knihy látkovité, nežli formálné, t. j. spíše takové, které příkladů podávají a ve věcech cvičení, nežli ty, které o pravidlech přemyšlovati učí.* Ve věci té velice hřeší školy, pravidly abstraktnými, mluvnickými, logickými, řečnickými vtip spíše hubeníce a sem tam vláčejíce, nežli by jej rovnou cestou do věcí samých pustiti spěly. Nebo k jaké potřebě jsou kováři kladiva, nemá-li co kovati, železo? Nač krejčímu i na tisíce jehel, náprstky, nůžky, lokte, nemá-li suken, z nichž by šatů nadělal? A takovými stávají se obyčejně oni samými předpisy a pravidly napínaní učenosti kandidátkové: octnouce se mezi věcmi, bývají buď němi nebo zaraženi, nebo zvuk bez smyslu vydávají, vychrtlí a vyschlí,

---

učenec. Zachováno však od něho jen dílo přírodopisné (Naturalis historia) o 37 kn. Zahynul při výbuchu Vesuvu, chtěje zkoumati tento úkaz přírodní.

[3]) Sv. *Jeronym* (vl. Hieronymos Sofronios Eusebios), otec církevní, (331—420), posléze mnich v Betlémě, překladatel písma sv. do latiny, kterýžto překlad uznán za autentický (Vulgata).

[4]) *Origenes,* učitel církevní (185—254), professor v Alexandrii, muž neobyčejně učený a veleplodný spisovatel.

od pravého věcem rozumění, nerci-li od jich užívání daleko vzdáleni: slovem: prázdní a pustí. Vada ta tedy škol, ač zastaralá, ovšem musí býti napravena, aby místo tolika soustavných pravidel raději čtení spisovatelů bylo zavedeno. *Konečně pak třeba toho šetřiti, aby spisovatelé staří i noví, obecní i podrobní od sebe nebyli roztrhováni.* Četl jsi spisovatele některé našeho věku? Okus i starších; neboť staré víno lepší jest, dí Spasitel. Četl jsi staré? Nezamítej ani mladších; nebo nová pozorování přinášejí starým neznámá. Četl jsi něco obecného? Sháněj se i po podrobném týchž věcí rozvedení. Spatřil jsi části věcí? Spatřuj i, jak ve spojení jednotné se sbíhají. Krátce: *vědomost starých vážnosti hodna jest pro starobylost, vědomost mladších pro hojnější světlo. Podrobné věci vypisování poznáváno býti má, protože velmi názorně vzdělává*; *vypsání obecné, protože soudnost vysoce dovršuje a v jednotu a sílu sbírá.*

III. Ostatně *nepostačí knihy čísti, pozorně čteny býti musí, aby kusy nejznamenitější byly vyznamenány a vypsány. Vyznamenány* v knize samé, jestli tvá; *poznamenány* pak neb vypsány, buď si kniha tvoje nebo cizí. Vybírati zajisté věci nejužitečnější jest věc tak nejvýš potřebná, že nikdo nečte knih s prospěchem, kdo z nich zároveň nevybírá. (*Neb ani knihy tě učeným neučiní, než studování.*) Toť jest ze čtení jediné jisté ovoce, aby *co kdo čte, to si také přivlastnil, vypisováním* [5]). Neboť to jediné pozornost čtoucího ostří a ducha v pozornosti udržuje a věci pozorované v pamět vtiskuje a mysl stále větším a větším světlem polévá. *Nechtíti z knih ničeho vybírati jest k ničemu se nemíti*: *chtíti věci jenom svěřovati holé paměti jest věci na vítr zapisovati*, protože pamět naše jest vyvětravá, mnoho v sebe pouští, co potom zase vypouští, a vytrácí, není-li zábradlím písma podporována. Má jí tedy, jak jen možná, věci zachycovati býti pomáháno, což však jinak lépe nemůže se státi, nežli aby vše, cokoli paměti hodno, bylo vypisováno a do zápisek našich přenášeno, mohouc odtud snadnou prací ku každé potřebě zase býti vyhledáno. Toť jest ona cesta, kterou mužové k udivení učení tam se dostali, kamž že dospěli, žasnou ti, kteří nevědí, pomocí jakých návodů se tam chodí. O Pliniovi jest psáno, *že žádní*

---

[5]) Jak Komenský tím pravidlem se řídil, jevily hojně zápisky po jeho smrti zbylé, ač hlavních plodů svých snah nehodami několikráte pozbyl.

knihy neviděl, které by byl nečetl: nic poznání hodného nečetl, z čeho by nebyl vypisoval; nic nevypisoval, čeho by byl zase v písmo (t. j. v knihy své) *neuvedl.* A Gellius [6]) o sobě sám píše: *Jakmile jsem knihu nějakou do rukou vzal, buď řeckou neb latinskou, střídavě jsem činil poznámky.* Lipsius [7]) pak: *Nesbírám, ale vybírám,* čímž věděti dává, že nevypisuje, co se namane, než s rozvahou, avšak nezapírá, že vypisuje. Pročež o něm napsal jiný: *Řečí svou Lipsius mluví, ale mnoho ne svými ústy.*

A co sluší vybírati nebo vypisovati? otážeš se. Odpovídám: *Na to nebude dlouhého otazování.* Piš, cokoli najdeš sobě nového, dosud neznámého, o čem soudíš, že krásné jest a že někdy k něčemu se ti hodí, buď si *slovo,* nebo *rčení,* buď si *pověděni* nebo *vypravování,* a cokoli jako kamének třpytiti se spatříš.

Někteří jenom po tom, co k jich studiu se hodí (na př. k bohosloveckému) se ohlížejí a jenom to si vypisují, věcí ostatních si nevšímajíce, a tudíž i celé překrásné knihy, z nichž by jim, jak za to mají, nic do moučnice nepřibylo, stranou odkládají. My pak, kteří obecná studia schvalujeme, radíme, aby z každé knihy, kterou kdo do ruky vezme, vše, co pamětihodno jest, bylo vybíráno a sbíráno.

Ale jak to? otáže se někdo. Rozličné rozličných lidí jsou rady, v *jaké způsobě by knížky výpisků měly býti spořádány.* Že pak by dlouhé bylo soud o nich pronášeti, povím toliko, co zkušeností dobrým býti se mi osvědčilo. *Nejjednodušší způsob jest užívati denníku,* totiž knihy, do níž po sobě vpíšeš, cokoli krásného kterého dne jsi byl četl, slyšel, viděl, nebo co ti snad samému krásně na mysl připadne. Tak denník svůj prohlížeje, pokud jsi každého dne prospěl, s potěšením shledáš. Avšak pamatuj si, že *denník takový sluší opatřiti ukazovatelem abecedním,* který by ti, když z potřeby něco vyhledáváš, kde každá věc stojí zaznamenána, ukazoval a tak snadného vyhledání dopomáhal. Nebo poněvadž tento tvůj poklad každým dnem tobě [v rukou] bude vzrůstati, až z něho haldy budou, nemožno by bylo vzpo-

---

[6]) *Aulus Gellius,* spisovatel římský (asi 125—175 po Kr.) sbíral do svého spisu „*Noci attické*“ (Noctes atticae 20 knih) vše, cokoli kde četl o starší literatuře a jazyku, právech, filosofii a věcech přírodopisných. Je tedy jeho dílo důležitým inventářem zpráv jinde nezachovaných.

[7]) *Justus Lipsius,* vynikající filolog holandský (1547—1604), zasloužilý o text a výklad starých klassikův.

menouti si, kde co jest poznamenáno, kdyby tak rozsáhlé zásoby své ukazovatele nepřičinil. Pak-li vůbec žádného ukazovatele potřebí a zásoby nicméně sečtené míti chceš, *učiň si sbírky* neb *snůšky*, v nichž by pořádkem nějakým jistým a nepohyblivým a tobě povědomým nápisy všech věcí byly položeny, aby k nim dovedl připisovati jak slova, tak rčení a povědění a vypravování a cokoli vůbec se naskytne. Kniha taková jest *Brána jazyků nejnovější, podobu celé encyklopaedie mající nebo míti mohoucí*, jaká naposledy s pomocí boží vyjde. Jestliže k ní přišiješ škaret s dostatek, cokoli do ní budeš moci vepsati. O tom však budeme moci raditi se, až k věcem podrobnějším přejdeme.

IV. *K užitkům přicházím, jež práce po několik let čtením a probíráním spisovatelů s sebou přinese. První* bude *mysli stranu věcí jasné osvícení*: nebude konečně, když někdy něco budeš míti mysliti, mluviti, činiti, potřebí tu neb onde hledati neb rozžehovati, než připraveno již bude všecko, provázejíc tě, kamkoli se obrátíš, což věc převeliká jest.

Druhé, budeš bohat vlastním a právě nabytým bohatstvím; že by nepravým titulem byl vlastníkem pokladů vědomostí, nebude tě moci viniti nikdo.

Třetí, budeš míti poklady své v moci své, a budou ti prospěšnější, nežli sto cizích *Klasobraní*, nebo *Všehokvětů*, nebo *Vyhledavačů* nebo *Pokladnic* a j. prospěti může. Nebo *co jsme si neudělali sami, nijak za naše nepokládám. Kromě toho* málokdy v cizích těch snůškách, co by nejvíce hledal, najdeš; avšak, co jsi sám pro sebe s rozvahou byl snesl, vždy pohotově bude. *Také však tam* [v cizích sbírkách] bez počtu jest věcí takových, jichž nikdy potřebovati nebudeš, že pak kolikrát něco pro sebe potřebného hledáš, pokaždé je projíti musíš, tolikrát práce zbytečná se ti opakuje a konečně snad s prázdnou tě propouští; toho ti tvé vlastní zápisky nikdy neučiní, vždy dobrými myšlenkami tě opatřujíce. *Nad to* přivádějí se tam [v cizích sbírkách] cizí svědectví slovy tytýž překroucenými nebo změněnými, [tak že] sotva kdy dosti bezpečně sluší na ně spolehnouti. Avšak co sám si vypíšeš, víš, že četl jsi vlastníma očima: tomu nedůvěřovati moci nebudeš. *Čtvrté ovoce* bude, *že snesa tento výpisků poklad svůj tak hojný, věci neuvěřitelné dojíti můžeš, že i šest set spisovatelů* (tolik totiž, kolik jsi byl četl a vyčerpal) *za jeden*

den proběhnouti a s nimi hodnověrně poraditi se moci budeš, že ti takřka nic se škodou nebude neporědomo, že živou a putující knihovnou slouti moci budeš, že vševědomým vidín budeš, ano budeš moci býti (u těch, kteří tajností těch neznají) jako za věštbu. Aniž budeš za to jmín toliko, než budeš tím jistě. Opatřen jsa zajisté *sbírkou dobrých výpisků*, budeš moci: 1. *ať bude základ* (thema) *předložen jakýkoli, jmenovati spisovatele, kteří o něm psali*; 2. a kdyby o základu rozpravy na tobě žádali, *nebude ti látka nikdy scházeti*, ať ji máš učiniti pérem nebo řečí, když toliko malé chvílenky k rozmyšlení si vyžádáš. 3. *Nabudeš schopnosti o míněních spisovatelů, která by byla nad jiné pravdivější nebo pravdě podobnější, bystře rozsuzovati.* 4. Za tou příčinou *mnohým, kteří v pochybnostech hledají poučení, prospěti moci budeš.* 5. *Sám pak proti slabosti paměti lék budeš míti ustavičný.* 6. *A kdykoli bude potřebí, budeš o věci kterékoli rozpráv ěti třeba celý den,* čehož ten, kdo takovou zásobou není opatřen, nijak nedokáže. 7. *Bude konečně učenost tvá, dovedeš-li v řeči užívati také vtipných povědění, celá jako drahé kamení* [8]).

Aby pak v pravdě takovou byla, mnoho prospěje, jestliže hned při vypisování na to pomyslíš, cokoli ti zvláště se zalíbí, nač v potřebách svých, kdy, kde a jak toho užiti hodláš; a cokoli naskytne se zvláště příhodného, to do zvláštní knížky opiš (jíž nadpiš *Pozorovatel* a čas po čase ji prohlížej). Avšak podrobněji i to později ukážu, až počátek *kolleje Gelliovy* [9]) učiníme.

Pozorujte, moji nejmilejší, jak upřímně vás poučuji, jak vám bez přetvářky, kterak veliké a všeliké učenosti dojíti lze, tajemství odkrývám. Láska k vám nutí mne, abych tajnosti ty vynesl na světlo. Na vás bude záležeti, abyste mi odvětili s touže vroucností, která by vás touhou po věci vám ve váš prospěch tak schvalované roznítila. *Vše, cokoli věděno býti může, tak věděti, aby v ničem tak nebyl hostem, jak krásné jest! O všem, cokoli proneseno býti má, uměti pronésti několik velemoudrých průpovědí, jak moudré jest!* K tomu jestli vás nenavnadím, nadarmo tu

---

[8]) Doba humanistická velmi si zakládala na takovémto množství citátů zvláště ze spisů staroklassických, pokládajíc je za zřídla takových vtipných rčení, na shodu mezi formou a obsahem, v čemž záleží podstata klassičnosti jich, málo dbajíc.

[9]) V. pozn. 6.

budu. Nemohu však kratčeji nyní jinak, nežli schvaluje a poroučeje vám čtení spisovatelů dobrých. *Aj, ukázal jsem vám poklady moudrosti, v poli knihoven zakopané!* Nebudete-liž slyšeti rady Kristovy, jíž byl pronesl podobenstvím o člověku, kterýž v cizím poli nalezl poklad: Skryv jej, s radostí prý odešel, a prodav všecko, co měl, koupil pole to (Mat. 13, 44). Jdětež i vy, milí, prodejte [vše], co máte, a kupte si pole, v nichž poklady moudrosti skryty leží. *knihy dobré.* I opatřte se bohatstvím, jímž byste sebe samy, jímž byste mohli obohatiti jiné, i vlast i samu církev.

Až tam tedy to směřuje? řekne někdo. Ovšem že. Pozorujte. Národu každému lesku přidává míti muže moudré, i spisy veřejnými proslavené, jakými tolik cizích národů krásně se skvěje: a což my? a proč tak? Nerozžehají se totiž ona větší světla jinak, nežli sebranými se všech stran paprsky světlovými, jakž jsme již o tom pověděli. Což u nás poněvadž posud bylo zanedbáno, myslíte-liž, že má zanedbáváno býti pořád? Posud zajisté mého i vašeho národu zkáza byla, že *při potůčku zůstáváme, ku pramenům nepřicházíme a kapkami moudrosti se spokojujeme, řeky, jezera, moře, i sám okeán zanedbáváme: že totiž na cizích knížečkách*, výpiscích, klasobraních, postillách, výkladech, ano i na slovnících a mluvničkách přestávati bylo nám návodem k učenosti: *Ó nešťastný národe, ó záhubný rozvode!* Co zajisté činí, že Italové, Španělové, Francouzové, Angličané, Belgičané a j. učeností před námi vynikají? Což jiného, nežli jediné to, co jsme byli řekli. Oni *nečtou knížečky, než knihy, ne knihy toliko, než knihovny; a neprohlížejí toliko spisovatele jednoho století, než celou starobylost probírají a všeho si všímají, cokoli kde nového vyřine, netoliko v jednom jazyku, než ve všech, k nimž mohou dospěti, do nichž něčeho důmyslného se nadějí.* A což my malomyslní? Schází nám snad patero smyslů? Nebo pojímající moc obrazivosti? Nebo pokladnice věcí, pamět? Nic z toho. Lidé jsme oněm rovní, rovně všecky dary přírody mající, jako oni. Co nás tedy od nich liší? Jenom přičinlivost, která u nich kvete, u nás pak vyhasla. Opustila pak nás pilnost, protože posedla nás lenivost. *Vyžeňte tedy zlého toho hosta, lenivost, Uhři moji; sklepte se sebe malomyslnost. Pokuste se o to, oč vidíte pokoušeti se jiné: dá Bůh i vám, čeho neodpírá jiným, jenom na stejnou s nimi cestu se drjte.* A na to očekávejte tím důvěrněji, čím zřej-

měji již naproti předkům vašim osvědčila se s té strany dobrotivost boží. Krásné zajisté jest co již před půldruhým stoletím Janu Turzovi, biskupovi Vratislavskému, [10]) napsal veliký onen Erasmus [11]) těmito slovy: *Není nic nového, že Uhři mají velmi vzácný vtip, když Janus onen Panonský* [12]) *tolik chvály v básni si zasloužil, že mu Italie ráda vítězné ratolesti podává. Na Pisona* [13]) *pak, jehož památku mi občerstvuješ, tak milé jest zpomínání, jak milé bývalo kdysi v Římě s ním obcování. Neboť co bylo nad něho učenějšího, co slavnějšího? Já králi vašemu více štěstí přeji k tomuto učiteli nežli k samému království.* Tak Erasmus, jehož úsudek (jednomu vtipnému Uhrovi před královstvím Uherským přednost dávající), prosím, tak na prosto nepouštějte do povětří, aby nepozbyl moci vás k následování pobádati, když ani vám neschází táž země, též podnebí, týž Bůh. *Národ váš posud zajisté jen mužné úmysly počíná, zřejmě to vidím. Avšak poněvadž početí to přirozenosti od umění dobře nebývá zahříváno, ani slušného tvaru nenabývá, nebo na nic nabývá, neb aspoň slabě, tím se stává, že více úmyslů potracení nežli radostných porodů se přihází.* Já pak, poněvadž pojal jsem tak velkou naději ve vás a ve vtip váš, milerád služebnou pomocí svou propůjčím se ruce boží, vtipu k porodu pomáhající, jenom nezamítejte, jenom od sebe neodstrkujte ruky přátelské. *Daleko budiž ode mne, abych něco věděti chtěl, co bych sám pro sebe věděti chtěl, ne pro obec v obecném domu církve! Budiž tedy daleko i od tebe, kdokoli jsi, aby maje příležitost prospívati, pro nedbalost užiti jí nechtěl.* Otevřel jsem vám dnes cestu, po níž kráčejíce každý z nás veliké moci bude dojíti učenosti. Nebudete-liž chtíti na ni se dáti? *Ó by mi Bůh má pominulá navrátil léta*

---

[10]) *Jan Thurzo*, biskup Vratislavský, bratr známého humanisty a bisk. Olomuckého *Stan. Thurzo*, byl velikým podporovatelem snah humanistických, a jeho dvůr byl poč. 16 stol. střediskem nových myšlenek.

[11]) *Erasmus Rotterdamský*, vynikající humanista (1467—1536), v Italii žil po r. 1506, od r. 1513 v Basileji, svou učeností a činností literární byl takřka věštírnou evropskou, že k němu putovali a s ním si dopisovali všickni znamenití učenci té doby.

[12]) *Janus Pannonius* (vl. Jan Cesinge, z šlecht. rodu Garazdův), biskup Pětikostelský, slavný humanista a básník latinský, žák Battisty Guariniho, † r. 1472, nemaje ani 40 let věku. Pro líbeznost slohu stavěn po bok básníků staroklassických doby zlaté.

[13]) *Piso*, jeden z humanistů vlašských doby Erasmovy.

zhynulá! Ó kdyby mne někdo před čtyřiceti nebo třicíti lety nebo aspoň těmito dvaceti lety umění tomu byl naučil, čeho byl bych mohl nadíti se do sebe, k tomuto věku dospělého! Ale scházel, kdo by tomu učil. Ejhle, vám neschází, když vám Bůh cesty té ukazovatele, a chcete-li i vůdce, z krajin tak vzdálených posílá, jiným ho na čas k vůli vám odnímaje. V pravdě já o sobě, což o sobě filosof Seneka, [14]) říci mohu: *Cestu pravou, již jsem pozdě byl poznal, blouděním zemdlelý jiným ukazuji!* Vy tedy, jimž ta cesta nikoli pozdě, než dosti brzy se ukazuje, nebudete chtíti ji nastoupiti? Nepospíšíte si hned tohoto dne, abyste nějakou dobrou knihu, která do rukou vám se dostane, potom pak po celé své živobytí knihu po knize vyčerpávali? Aby se tak stalo, nejmilejší, za to vás pro lásku k moudrosti prosím: staniž se tak. Cokoli posud času nakládali jste na kusý zisk ze spisků nebo zmařili zahálkou, nebo vedlejšími trety a jakýmkoli neužitečným ducha roztouláváním, čas ten již sem nakládejte, hojně a zhusta, *abyste počali býti uchvacovateli ne knih toliko, než i samého času. Jediná lakota jest počestná, lakota času*, dí on [Seneka]. Střezte se, nejmilejší, aby nepřihodilo se vám, co většině lidí se přiházívá, že nezmoudří po celé své živobytí, anebo co přihází se málo kterým, mezi nimiž i mně samému, že teprve tenkrát žíti počínají, když mají přestati. Ó, začni ranněji, ty mladý člověče, kterýkoli slyšíš tuto radu! Začni statečně sebe užívati, aby někdy sladce sebe mohl požívati. *Ztratíš-li čas života, ztratíš sám sebe, pak-li ztratíš sebe, kdo tě má tobě navrátiti?*

Zdá mi se však, že slyším tiché reptání některých, že vidím jich se zpěčování. Jeden řekne: *Dobré jest, co radíš, ale namáhavé.* Odpovídám: *Musí ořech rozloupnouti, kdo jádro jísti chce*, a kdo zakopaného pokladu zmocniti se chce, musí kopati. Kdo nechce kopati, nucen jest žebrati, ale to jest nestydaté. Dále pak zdaž není život studujících boj? Avšak vojín římský, starý onen vojín vítězný, za pravidlo měl čtvero břemen nositi: prvé *svršky* své, druhé *zbraň a zbroj*, třetí *plaňku* neb *kůl* na ohrazení ležení,

---

[14]) *L. Annaeus Seneca*, filosof římský, (žil asi od 4. r. před —65. po Kr.), známý jako učitel Neronův, spisovatel mnohých děl, v nichž ukazuje všude pozorování přírody a života lidského; obsaženy v nich též přemnohé sentence, pro něž Seneca stal se oblíbeným spisovatelem středověkým.

kamkoli by přišli, konečně *spíži na několik dní*. Viztež bojovníky slušně obtížené, avšak ne dříve nežli po takovém obtížení k vítězství způsobné! Následuj jich tedy, kdokoli bojuješ v táboru Mus! A proč by konečně práce neobvyklá měla zdáti se tak nesnadnou, když příkladem tak se bude předcházeti, že nikdo nebude moci nepochopiti způsobu tohoto cvičení? A že bude moci každý, kdo bude chtíti, zastydiž se jinoch, který raději bude chtíti, aby stal se *sprostým otrokem chudé*, nežli počestným vlastníkem bohaté učenosti!

Jiný myslí: *Odkud naberu se knih? nouze a bída překáží ctnosti doma.* Odp.: Dokud jsi tady, příteli, budeš moci míti knih s dostatek ze školní knihovny, již dle možnosti rozmnožovati se přičiníme. Nadějeme se, že toho dosáhneme, že i knihovna nejvznešenějšího knížete, dobře dobrými a rozličnými spisovateli opatřená, právě pro tyto potřeby bude otevřena. Jinde jiných štědrost přispěje ku pomoci, budou-li viděti člověka snaživého: jenom neopomiň po příležitostech se ohlížeti, jenom tady odlož ostýchavost, jenom tady nestyď se žebrati. Bůh tě neopustí, sám-li sebe neopustíš: modlením a prací darů božích dosáhneš. Hledej tedy, a nalezneš; pros, a bude ti dáno; klepej, a bude ti otevřeno.

*Ty pak, ó dobrý **Ježíši**, ó naše veškeré dobré, uděl nám, po čem již dychtíme, po dobrém, po světlu moudrosti, abychom v tvé škole moudrosti prospívali den po dni pro chválu svatosvatého tvého jména. Amen.*

III.

Chvála methody pravé.

Z báje o labyrintu Daedalově a niti Ariadnině.

Řeč, učiněná v Potoku v čas zřizování první třídy latinské, která jest Vestibulní, l. 1651, 13. února.

Vysoce urozený ochránce[1]*, urození, důstojní a slovutní mužové, i veškeren sbore studujících!* Sešli jsme se svatým jménem božím, abychom učinili počátek vykonávání úmyslů svých, *uvoditi v lepší řád naši studující mládež, představiti jí boje literárního vůdce a počíti šťastně prvního cviku harcováním.* Byl bych si ovšem přál raději, aby věc potud byla odložena, až bychom zbraně toho voje měli všechny pohotově, totiž *knížky sem určené všecky tiskem vydány*, které pro nepřítomnost tiskařů posud nejsou ani začaty. Neboť obávám se (abych ničeho nezatajil) těžkostí, abychom někde neuvázli nebo nepokračovali s nesnázemi. Avšak poněvadž se vám nezdálo s věcí déle odkládati, poslechnu raději vůle vaší, nežli rady své. Neprohřešíme se snad tak velice, dopustíme-li, aby i tu se stalo, co jinde obecně se přihází, že *cokoli počíná, surové bývá.* Toliko mně vina nebudiž přičítána nebo methodě, neobjeví-li se hned s počátku pokroky takové, jakých si přejeme; dá však zajisté Bůh, že nicméně přece dnem ke dni lépe urovná se všecko.

Abych pak také vás povznesl k té naději, umínil jsem si před tímto dnešním činem předeslati malou rozpravu o chválách a užitku pravé methody.

Abyste pak, když o tom něco mluviti budu, raději mne poslouchali, usmyslil jsem si (po příkladu mistra nejvyššího) otevříti ústa svá v podobenstvích a vám vyložiti bloudění ono

---

[1]) Zikmund Rákóczi, kníže Sedmihradský.

labyrintské, o němž staří s dostatek vypravují, a šťastné potom nalezenou *nití Ariadninou* z bloudění toho se vypletení. Slyšte mne, laskaví posluchači, přičiním se, aby vás nemrzelo poslouchati, abyste nelitovali, že jste poslechli. Bude totiž hrou důmyslu příhodně k věcem smyšleným věci pravé přičiniti. *Já pak nejprve báji, jak ji staří vypravují, budu vypravovati, potom ji přizpůsobím ku přítomnému našemu úmyslu, odkrýti totiž škody nepořádků i prospěšnost řádu.*

Báji takto staří vypravují: *Minos,* ostrova Kréty král, manželku měl *Pasifau,* ženu ohavné vilnosti, která spelešivši se s Taurem, obludný vydala plod, položlověka a polovola, nazvaného *Minotaurem.* Stalo pak se, když nejdůmyslnější umělec Daedalus hostem na Krétu zavítal, králi práce své k vystavění budov umělých nabízeje, že král žádal, aby vystavěl *labyrint, totiž budovu matnou, nemající východu, za vězení onomu nevlastnímu jeho netvorovi. Učinil tedy Daedalus budovu se zatáčkami cest nekonečnými, síněmi, komnatami, přechody, chodbami vzhůru a dolů tak na všech stranách přeplněnou, že každý, kdo tam vpuštěn byl nebo sám o své vůli vstoupil, stále obíhaje východu by nenalezl nikdy. Do ní zavřel král Minos tu svou obludu, Minotaura, a kázal do ní vházeti zločince k smrti odsouzené, aby buď obludou tou byli sežráni, nebo sami sešli hladovou smrtí. Přihodilo pak se, že athénského krále syn, Theseus, veden jsa všetečností, na Krétu se dostal, a jat byv, do bludiště puštěn býti měl. Že však byl jinoch velmi sličný, dcera krále Minoa Ariadné slitovavši se nad ním, dala mu radu spasitelnou* (ale radou Daedalovou), *jak by mohl vysvoboditi se z věčného bloudění a ze záhuby. Byla velmi jednoduchá, avšak k úmyslu postačitelná, klubko nití, aby nit u prvních dveří přiváže, klubko s sebou nesa a je rozvíjeje, kudy byl přišel, tudy se vraceje, východu se dopátral. Podařila se lest, Theseus pak vyváznuv Ariadnu, spásy své strůjkyni, odvedl s sebou, a po smrti otcově na království athénské pozdvižen byv, tolik činů pamětihodných vykonal, že mezi mnohými jediný za Herakla počten bývá. Mezi jinými skutky jeho také vypravují, že palaestru založil, t. j. v umění uvedl, protože před ním toliko velikostí a silou tělesnou zápasili, umění pražádného neznajíce* [2]).

---

[2]) Palaestra, zápasiště, v němž hry a zápasy tělocvičné konány byly

Tu máte báji, posluchači. Co by starověk onen svým způsobem moudrý chtěl, aby skrze ni bylo rozuměno, *vykládají mythologové* v tento způsob: Labyrintem prý nic jiného nechtěl naznačiti, nežli že zmatené jest lidské živobytí a těžkostmi tak mnohými zapletené, že nikdo leč zvláštní opatrností vyplésti se nemůže, zvláště pak těmi, kteří při vesle správy sedí, králi a knížaty národů, těžkosti nekonečné, jedny horší než druhé že vznikají [3]). To prý jednou bylo příčinou, proč ode všech spisovatelův o Theseovi tolik jest slyšeti. Že totiž Theseus nemohl bez umění Daedalova se vyplésti, t. j. že hřmotnost toliko a síla bez rady a jakési božskosti rozumu k velkým dílům sama nikde nestačí. Tak báji o Theseovi a Daedalovi vykládá a k živobytí lidskému vztahuje nejznamenitější věku našeho mytholog *Natalis Comes.*

Věc však, zdá se, že více do podrobna a jasněji k věcem lidským může býti obrácena, abychom měli živý obraz všeho, co posud v světě zmateně konáno bývá, avšak radou moudrosti božské vydaří se laskavěji.

Vší oné Kréty král *Minos* krále všehomíra představuje, *Boha*. Jehož *Pasifau*, obraz, společnici, *člověka*, když byl zprznil *Taurus* pekelný, *ďábel*, pošla z porodu toho nešťastného obluda, ***Minotaurus, to jest z božského a lidského semene smíšená moudrost***, shora sice něco krásného a hezkého, podobnost boží, zdola pak něco zemského a škaredého, hovadského představující. Bohy býti jsme chtěli, však v podobě ďábelské, Bohu podobnými majetkem vševědomosti, ďáblu rovnými zrušením poslušnosti. Král všehomíra, aby potrestal nás, zahradu rozkoší proměnil nám v bludiště, kdež by člověk tělesný baže po vševědomosti děl, *jež Bůh v světě činí od počátku až do konce, příčiny nenalezl* (Kaz. 3, 11.). Viz, podle svědectví Šalomouna, ***svět** v pravdě velký **labyrint**, menší labyrinty v sobě obsahující všecky. Neboť i **menšími** labyrinty bloudíme nekonečně, každý **svým**.* Pochybuješ? Přestaň! Nic pravdivějšího nemůže býti pověděno, nežli že

---

[3]) To výklad mravný; mythologové jinak o tom soudí. Býval čas, že i Metamorfosy (proměny) Ovidiovy a pastýřské zpěvy Virgiliovy po křesťansku byly vykládány i na kázáních. Jakého mistrovství Kom. ve vykládání všeho, i mystickém došel, poznáš doleji.

každému člověku (jak totiž věci vůbec se dějí) *zaměstnání jeho* (hospodářům totiž hospodářství jich, politikům politika jich, bohoslovcům bohosloví jich, právníkům právnictví jich, lékařům lékařství jich, filosofům filosofie jich, logikům logika jich, grammatikovi grammatika jeho atd.) *labyrintem jest velezamotaným*, jak dí Virgil, *nevymotatelnými bludidly*, čili jak Catullus [4]) to nazval, *nepozorovatelnými* [bludidly] *přeplněný*. Nenalézajíce z něho východu, lidé po většině buď hladem pocházejí, touhy po vědění pravém nikdy se nenasytíce až do smrti, nebo stávají se kořistí té obludy; t. j. v domnění obludná, kacířská, záhubná upadají, načež v strany jsouce rozštípeni, záštím, hádkami, vraždami vzájemnými vztekle samy sebe rozsápají, jakž po celém světě a všech státech, církvích, školách viděti jest.

Theseus, athénského krále syn, ty znamená, již mají lásku k pravé moudrosti, (*Athénou* totiž Řekové *Minervu*, již bohyní moudrosti býti pokládali, nazývají). Stává se, že synové tito moudrosti buď přirozenou mysli lidské pátravostí, nebo cizími příklady zmateného života také v světské ty labyrinty upadají; avšak nad kým *dcera věčného krále*, věčná ona *moudrost* vše stvořující, zachovávající a napravující se smiluje a pomocí je opatří, prostředkem, dím, jednoduchým, avšak dostatečným a velmi příhodně podobenstvím niti představeným, ti zmatkův uniknou. *Možná-liž si co jednoduššího pomysliti*, nežli jest nit, *kdež není uzlů nerozvázatelných*; *tvarů kromě prodloužení na dél*; *žádné síly kromě poddajnosti a pevnosti*? A takového něco jest, co nám za prostředek proti všem zmotaninám všude v slově svém schvaluje moudrost boží, *prosté a upřímné*. *Prosté a upřímné ostříhejž* mne, dí David (Žalm 25, 21.). *Marto, Marto, rmoutíš se při mnohých věcech*, ale *jednohoť jest potřebí* (Luk. 10, 42.), vece Kristus. A opět: *Pojďtež ke mně všickni, kteříž pracujete a obtíženi jste, a já vás občerstvím. Vezměte jho své na sebe a učte se ode mne; neboť já jsem tichý a pokorný srdcem, a naleznete odpočinutí duším svým* (Mat. 11, 28.). A opět: *Svíce těla tvého jest oko tvé; jestli oko tvé bude* **sprostné,** *všecko tělo tvé bude světlé* (Mat. 6, 22.). A skrze Šalomouna: *Kdo chodí upřímně, chodí doufanlivě*

[4]) *C. Valerius Catullus*, znamenitý básník římský, (87—54 př. Kr.), ve svých milostných básních ohnivým líčením své lásky a nenávistí vynikl nade všecky lyrické básníky mezi svými krajany.

(Přísl. 10, 9.). *Sprostnost* tedy a *upřímnost* a *jednota* čili *stejnotvárnost* a *tichost* a *pokornost* bez nádherného ukazování, k podstatě věcí toliko všude hledící a jí vyhledávající, jsou ony vlastnosti, z nichž prostředek proti všem zmatkům lidským připravuje moudrost boží. Chcete, aby vám to příkladem bylo ukázáno? Ukáži jedním i druhým.

V labyrintech bohosloví jest nit Ariadnina ***víra*** *nejsprostnější*, věřící vše, co Bůh zjevil, nerýpající do ničeho pochybnostmi; a nejsprostnější ***láska***, konající, co Bůh velí, o nic povržlivě se nehádající, a *nejsprostnější* ***naděje,*** všeho čekající, co Bůh slíbil, nic neklesající, když věci přislíbené se neukazují. Ó blažení patriarchové, proroci, apoštolé, mučeníci i všickni sprostní a nábožní křesťané, kteří takovou sprostnou nití víry, lásky a naděje opatřeni jste!

Taková nit Ariadnina v lékařství jest mírnost upřímná a sprostná diaeta se střídmým cvičením, kteráž za prvního věku světského byla patriarchům místo pracného lékařství, osnovu života skoro do tisíc let prodlužujíc. Ó blažených tedy až posud mírných, kteří čištění, pilulí, klystérů, baněk, zasekávání žil a podobného těla zabíjení (jakž dí nábožný theolog Aretius) neznají!

Taková *nit Theseova v právnictví jest snaha po pravém a dobrém a soud o věcech z lásky vynesený, nebo přihodí-li se něco víc, předsevzetí snášelivosti.* Neboť kde vládne spravedlnost lidskostí zmírněná (nehodným z milosti ničeho nepřidávajíc, hodným ze záští ničeho neutrhajíc; všude dobrým činům chvály a odměny udělujíc, všude činy zlé hanami a pokutami stíhajíc), tam nemohou nebýti zapuzeny nepravosti, pěstovány a rozmnožovány ctnosti. Ó šťastný tedy stát, v němž takováto snaha po pravém a dobrém mezi všemi vzrůstá, bez níž stává se právnictví čím pracnějším, tím zamotanějším labyrintem, příhodami nekonečné proměnlivosti svazovanými a rozvazovanými mysl unavující, roztylující a východ jí zbraňující.

Avšak pojďmež *k labyrintům škol*, abychom hledali a s pomocí boží nalezli nit Ariadninu, abychom z nich se vyvlékli. *Mají pak školy veliký labyrint: předně samu hojnost věcí, jimž učiti se jest*, po studování jazyků, filosofie, mathematiky, mravů a kam ne všude tak se rozlévající, že veškera vzdělanost oceánem nějakým nikdy nevyvážitelným, a hustým lesem sotva kdy průchodným

4*

býti se zdá. *Druhé, věcí naučných rozličnost takovou*, že mnozí i na všecko podívati se bojí, závrati se strachujíce. *Konečně methodu vyučovati a učiti se tak zapletenou, že těm, kteří zahradou studií projíti se pokoušejí, tisíc a opět tisíc zacházek, křivin a oklik se naskytuje*, mysli bez konce tak unavujících, že východ na plné světlo moudrosti sotva kdo nalézá, většina pak toliko v jeskyních kouskovité moudrosti zůstávati a v nich jako pohřbena býti musí.

Z toho již jest zároveň patrno, jaké jest školám potřebí niti Ariadniny, totiž methody studií zvláštní nějaké, která by byla sice prosta a snadna, přece však dostatečna, aby šťastnou odvahou všecky jeskyně studií proniknuty a vyměřeny býti mohly, a tak pevna, aby kamkoli jsouc natažena, vydržela, nezlomila se a poutníků věd neopouštěla. Takovou pak lepší, lahodnější a jistější methodu studií, pomocí mnohých rozumů po nějakou chvíli hledanou a konečně pomocí boží již nalezenou, *tak prostou, že nikoli nepravě k oné niti Ariadnině přirovnána býti může, nalezenou* poněvadž se míti domýšlíme, nezávidíme vám jí, ó vy z tohoto kmene Athéňanů a Minervy, t. j. moudrosti synové. Kterýžto způsob v studiích všecko snadněji pronikati, co a jaký jest, abych ukázal, nebudu se nyní rozhovořovati, protože času není; ale povím krátce. Vy pak, milí Theseové, praksí samou hojněji to zkusíte, budete-li náchylněji kroků našich následovati a prostotou methody nepohrdati. *Důvěřujte, že jdouce v před a jdouce v zad veškery kouty labyrintu literního projíti můžete, aniž budete ztráveni a zničeni*, a to pomocí stálé *analysí a synthesí*[5]). Ona zavedouc vás do všech zákoutí všechněch labyrintů, učiní, že před vámi nic skryto nezůstane (což k základům vzdělanosti každého druhu náleží); tato pak ze soutěsek theorie vyvede vás na pole činění; k nimžto přidána jsouc lampa *synkrisí*[6]), způsobí, kdekoli budete, že ve světle budete. Zdá se, že v hádankách mluvím? Hádanky ty praksis sama rozřeší a objasní. Slovem: *totožnost methody (identitas seu uniformitas) ve vyučování jak jazykům tak historii, tak filosofii, tak i theologii i všemu jinému bude ona pochodeň synkrisí, jíž veškera hojnost a rozličnost nauk tak bude osvětlena, když rozuměno bude jednomu, že zároveň mnohému*

---

[5]) Methody rozkládací a skládací.

[6]) Methody srovnávací. O jejím významu viz „Věječka moudrosti.“ § 32—36.

jinému podobnému i nepodobnému, různému i opáčnému bude rozuměno, jedna pak nesnáz překonaná že dovede, aby hned i mnoho jiných bylo překonáno. Ale jak jsem řekl, pouštěti se do podrobností, tajemství lepší methody vykládati není tu potřebí, protože když v pravidla bude rozvedena a praksí každodenní vysvětlena, nebude moci nikomu z vás býti nepovědoma, leda kdo by naschvál chtěl. A nyní to aspoň ukazujeme a budeme plněji ukazovati každým dnem, na studium jazyka latinského, jež v pravdě posud nejznamenitějším ve školách bylo labyrintem, v němž pacholata, jinoši, muži i nejedni věkem stížení starci po celý čas pacholetství, jinošství, ano i života přezmateně bloudíce, východu sotva, ba takřka jistě nenalézali. Již pak doufáme, že smutný ten labyrint v naší škole v příjemnou zahradu bude proměněn, když běh celého toho studia aspoň ve tři stupně rozdělíme, ve tři totiž třídy, jimiž během jednoho trojletí projíti se má. V první z nich položeny buďtež (stálou věcí a slov spolu souběžností) *základy* jazyka latinského, a tudíž i veškeré lahodné učenosti; ve druhé budiž dokonáno *ústrojí*, ve třetí nad to přidány buďtež všeho druhu *ozdoby*. Když to bude šťastně dokonáno, popřeje Bůh do sadů vyšších studií vkročiti a projíti jimi příjemně, když podobnými mezemi a prostředky k nim budou rozmezeny. Což aby dle přání se vydařilo, neustaneme my všichni vroucími vzdechy prositi Otce světel, od něhož s hůry každý dobrý dar pochází.

Vy pak, milí Uhři, hleďte, abyste milosti té boží neměli v neváženosti. Nenedostávalo se vám posud Daedalů, důmyslných stavitelů labyrintů, do nichž by pohroužili mládež, dychtivostí přilákanou; nenedostávalo se v nich i nestvůr bludův i klamného mudrování (sophisticationes), jimž by házeli jinochy pohřížené na sežrání. A nepřijmete snad podávané vám niti Ariadniny, cesty jasné methody, která by vás všude příjemně provedla i bezpečně zase vyvedla? [Něco] jiného budeme doufati, [něco] jiného vidí se nám, že již vidíme. Probuzenou totiž v duších radost a k studií touto cestou početí a pokračování vylitou bystrost. Buďte dobré mysli a horlivosti k vytrvání v krásných studiích. Buďte dobré naděje, která nedopustí, abyste v tužbách svých byli zklamáni, budete-li v studiu jednou počatém pilni, horlivi a vytrvalí. Důvěřujte!

A již pojďme k dílu, za nímž jsme se sešli, aby latinské

školy třída první a nejnižší od vyšší autority založení své přijala. Což se stane, když bude prohlášen a skrze urozeného p. praefekta [7]) jménem Jich Jasností ztvrzen první této třídy hlasováním zvolený učitel, když přečten bude katalog mládenečků, kteří k vyučování se mu svěřují (počtem dosti hojným, 113), když konečně zatím budou ohlášena pravidla dobrého řádu, dokud nebudou sestavena plná ustanovení pro celou školu: ve jméno Páně.

---

[7]) Skrze Ondřeje z Klobusic, knížat Sedmihradských tajného radu a správce panství v Uhrách.

IV.

O prospěšnosti správného pojmenování věcí.

Rozprávka, přednesená v čas zřízení druhé třídy, Januálky, dne 14. března 1651.

Vznešení posluchači všech stavů!

Blíží se z milosti boží *čas jarní* jímž zase všecko k životu bude zavoláno, a *čas rovnodenní*, kdy po veškerém oboru zemském dni s nocmi budou vyrovnány mezi všemi národy, a *čas jasnosti*, kdy slunce, zavítajíc k severním znamením svoru (zvěrokruhu) a svítíc nám skoro nad hlavami, málo kdy s našeho obzoru odstoupí. Dej Bůh, aby i *jaro církvi* se vrátilo! Dej Bůh, aby *slunce moudrosti* povzneslo se i nad náš obzor! Dej Bůh, aby stalo se i národu našeho s nejvzdělanějšími národy vyrovnání [1]). Neboť k tomu směřují snahy naše napravovací z vůle nejvznešenějších knížat a z přání vašeho podniknuté. Ku přání přičiňte přání, nejmilejší, abychom, jak jistě toho dojdeme, čeho od běhu přírody očekáváme, tak jistě zmocnili se toho, co si připovídáme od umění a píle, s pomocí boží!

Otevřeli jsme nedávno [2]) a pravidly methody opatřili latinské školy *třídu první*, *Vestibulku*, v níž učňové vzdělanosti poznání *věcí a jazyka první, avšak pevné základy položiti si mají.* Dnes nám nastává zříditi *třídu druhou*, *Januálku*, v níž *pravé vzdělanosti kandidátkům věcí i jazyka ústrojí celé pořádkem prostým a přirozeným podáno býti má*, aby mysli jich k vyšším studiím řádně byly připraveny. Maje pak tu za tou příčinou něco úvodného promluviti, *přemýšlel jsem*, *jakou bych myšlenku vybral pro své promluvení.* Bylo by mi bývalo milé ukázati výhody pořádku

---

[1]) Aby národ vzdělaností jiným se vyrovnal.

[2]) Dne 13. února 1651.

a posloupnosti (gradatio), jakož i nutnost nevrážeti do paláce vzdělanosti okny neb podkopy, než vstupovati do něho *předbraním, branou, síní*[3]. Přišed pak blíže k věci, usoudil jsem *krátké promluvení k vám učiniti o prospěšnosti* **správného pojmenování věcí,** *kterak ono jest ku* **všeliké vzdělanosti** *cesta netoliko blíže vedoucí, než* **brána do kořán otevřená,** *bezprostředně k ní do vnitř* vpouštějící. O té pak věci když myšlenky své vykládám, trpělivého sluchu, prosím, mi popřejte. Dlouho vás nezdržím, vás-li pozornými býti zpozoruji.

Chválami vynášeno nebo hanami snižováno nic býti nemůže, dokud není známo, co a jaké jest, do jehož chvály neb hany se dáváme. Nadarmo bych tedy před vámi, posluchači moji, *chvalořečení o správném věcí pojmenování* přednášeti se pokoušel, dokud bychom mezi sebou se neshodli, *co jest* správné věcí pojmenování. Povím to tedy, libo-li k tomu pozor míti. *Řeč lidská záleží ze slov, slova* pak nejsou o ničem, než *o věcech*, jež znamenají, a znamenajíce je, obrazy jich zároveň s sebou od mysli mluvícího v mysl poslouchajícího přenášejí. Z čehož jest zřejmo, že slova nic neznamenající (jako: *bolda*, *datit*, *fitu* a j., která snad ani žádnému jazyku nenáleží) jsou bez užitku, jakož i slova, která význam svůj sice mají, jimž však my nerozumíme, jako tato arabská: *abach*, *ibil*, *ha* a j. A důsledně: *řeč, čím více věcí má a ducha, tím lepší jest; čím méně věcí a rozumu, tím nejapnější.* Pročež tedy slova lidská před papouškovými a rozmluvy moudrých před žvásty žen váhy nabývají.

Správné pak věcí pojmenování jest, které (1.) *dokonalé, které* (2.) *s věcmi souběžné, které* (3.) *dokonale pochopeno jest.*

1. *Dokonalé pojmenování věcí* jest, kterým, cokoli jest, vlastní a od jiného rozdílnou jsoucnost má, vlastního též a od jiného rozdílného názvu dostává, aby ve věcech nebylo nic bezejmenného, nic dvojjmenného, nic s jinou věcí téhož jména, pro uvarování totiž v řeči jak nedostatku, tak plýtvavosti, tak zmatku, a pro vyslovení všeho, o čem kdy připadá mysliti, a to příhodně, jasně, rozeznatelně.

2. Což sotva bude, nebude-li *učiněna shoda mezi věcmi a slovy*, t. j. jdouc po věcech *řadou věcí* a jednotlivé věci odívajíc jich

[3]) Dle toho jména knih pro první tři třídy: Vestibulum, Janua, Atrium, po nichž i třídy samy byly jmenovány.

názvy, a naopak, jdouc po slovech řadou slov, jednotlivým slovům věci přisuzujíc.

3. Kteréžto správné věcí slovům a slov věcem přisuzování nikdy nebude moci býti učiněno nežli myslí pozornou, aby i věcem správně porozuměl, i slovům. Věcem: aby věděl, co jedna každá jest, ze kterých částí se skládá, co s nimi dělá a jak neb kolikerým způsobem. Slovo také jedno každé hleď, aby věděl, co vlastně a odkud znamenati moc má. Teprve když toho dovedeš, *správného věcí pojmenování povědom* budeš.

Ale nač to? zeptal by se snad někdo, *jaký užitek bude z takového zkřehčování* (maceratio)? *Nepostačí-liž tolik věděti, kolik vyžaduje užívání každodenní? K jiným, ano ke všem věcem zabíhati, tak úzkostlivé každou věcí se zabývati, jaká toho potřeba?* Odpovídám: Přirozenost lidská tak učiněna jest, že jest jediného moudrého t. j. vševědoucího Boha obrazem. Té-li podobnosti vědomky a libovolně se vzdaluješ, úmyslu božího se vzdaluješ, ano i sám sebe se vzdaluješ, nechtěje býti tím, čím aby byl, chce Bůh *Což moudrým býti bez onoho názvosloví možná není?* ptá se někdo dále. Odpověziž Šalomoun, co jest, co moudrým činí (kn. Moudr. kap. 7), ukazuje totiž, že *vše, co má nebe, země i moře zjevného i skrytého.* Avšak kdyby málo bylo slyšeti Šalomouna, slyš Boha samého, dle jehož svědectví *správné věcí pojmenování moudrosti lidské, tudíž i vševědomosti lidské základ jest.* Neboť stvořiv prvního člověka k obrazu svému, přivedl jej do školy ráje chtěje, aby tu, ***věci*** prohlížeje a věcem ***jména*** dávaje, počal v sobě ukazovati zrcadlo obrazu božího. Nechceš ho následovati? Nač tedy podobně dostal jsi zrcadla mysli? Nač očí? Nač jazyku? Nač vstoupil jsi do skvělého toho světa divadla, se všech stran tolika věcmi spatřovatelnými naplněného? Co tu budeš dělati, nebudeš-li tak se chovati, zvláště za let jinošství, v nichž chtěl Stvořitel, aby, k jiným věcem jsa nezpůsobný, porozuměl, že pozorování a pojmenování to věcí po ten čas dokonati máš? Kam také vrozenou onu všem lidem, jakož i tobě, touhu po vědění obrátíš? Nekonečnost její (neboť *nenasycuje se oko hleděním, ani ucho slyšením, ani mysl věcí věděním, i kdyby každého dne něco nového viděl, slyšel, přezvěděl*, jak svědčí Šalomoun Kazat. 1, 8.), jakými věcmi vyplníš? Raději tretkami nežli vážnými těmi věcmi? Kamkoli se obrátíš, nesvlékneš-li se sebe člověka, jest třeba, aby něco dělal; léta mladosti chtěj nechtěj

nějakým zaměstnáním přinucen jsi ztráviti.. Chceš raději zahálkou než prací?

Oddati se raději věcem ničemným, jimiž spíše dřevěným nežli moudrým, spíše tlachalem nežli výmluvným se staneš? Ustaň chlubiti se, že jsi člověkem, kdokoli i dospělý jsa, kdykoli mluvíš, slovy toliko mluvíš, ne věcmi. Odstup, přidruž se k papouškům, datlům, krkavcům, špačkům, kteří také slova článkovaná pronášejí, že pak nerozumná jsou, nejsou mluvení, než hlas bezduchý. Ani ty tedy, že mluvíš, se nedomýšlej, dokud věci nerozuměné povídáš: toť tlachati jest, ne mluviti. Kdyby celý mateřský svůj jazyk uměl a kromě toho i latinský, řecký, hebrejský a kolikkoli jiných, třebas i všecky jazyky celého světa, jestliže věcem, které slovům se podkládají, nerozumíš, ještě jsi [jenom] papouškem, ne moudrý. Neboť moudrost v hojné, pravé a skvělé známosti věcí záleží, nikoli v slovích, která bez porozumění věcem něco papouškového jsou, hlas bez ducha. Opakuji to tisíckrát, poněvadž nikdy *nelze dosti říci, čemu nelze nikdy se dosti naučiti, ano čeho, jak věci jsou, zvláště u vás v tomto národě, posud nebývá dosti všímáno.*

Řekne opět někdo: *Věcem tak na vlas rozuměti filosofům přísluší, nikoli mně.* Odpověď: Co jest býti filosofem, co filosofovati? Zdali ne mezi díly božími rozumně se pohybovati? Zdali ne věcí počátek, prostředek a konec, t. j. užitek poznávati? Zdaž nemá na tom záležeti všem, kteří mezi díla boží postaveni jsou, nechtějí-li tu býti nadarmo, nebo býti se záhubou, nechtějí-li tudíž blouzniti, podváděti se, klamati, padati, hynouti? Zdaž nejsi rovněž ty, jako jiný kdokoli, synem Adamovým, obrazem božím, dědicem světa, pánem věcí? Proč se sám vylučuješ a zbavuješ práva dědického? Proč sám se oslepuješ? Proč, čeho ti nezávidí Bůh, ani tvoje přirozenost, ani věcí příležitost, závidíš si sám?

Jiní mohou míti čas tím se zabývati, nám na to času není. Co slyším? Nemáš času býti člověkem? Když máš přece čas něco poznati, čemu chtěj nechtěj musíš se učiti, proč ne všecko, k čemu příležitost jest? Proč by se ti více líbilo býti kouskem člověka nežli celým člověkem? A máš-li čas na zbytečné zaměstnání, proč ne spíše na zaměstnání opravdové, které má do sebe nekonečně více lahodnosti a nekonečně více užitku? Aniž však takové studování jazyka latinského bez věcí jenom neužitečností se končí; *mimo to škodlivé jest*, poněvadž dokud mluvení (conceptus) neřídí se dle věcí, stává se nejistým, viklavým.

pochybným, něco místo něčeho mysli malujíc, z čehož všeliké poblouzení pochází. Pročež Platon v té příčině dobře napsal: *Mnozí slovy se zabývají, nemajíce zření k věcem samým, o nichž mluví. Čímž potom se stává, že vznikají mnohé otázky a hádky nepotřebné, které porozumění zmateným činí.* Svatá pravda! Pramenem zajisté bludů jest věci k slovům, nikoli slova k věcem přizpůsobovati, to jest pravdivost věcí překrucovati dle názvů falešných neb nerozumných. Což činí ti, kdožkoli slovům jazyka bez správného věcí uvažování se naučili, kterýmžto způsobem není nemožné, aby pravdě, ovšem pak rozumu násilí nebylo nečiněno.

Doufáme tedy, že dnes s úmyslem spasitelným druhou třídu jazyka latinského zakládáme, která určena jest správnějšímu učení a naučení pojmenování věcí v světě nejpřednějších. Zvláště když hledány a pomocí boží nalezeny byly *jakési obecné desky slov* (tabulatura) *věcí a slov, v nichž dílna světa* tak řka *celá, se vším, co obsahuje, a přístrojí jazyka latinského tak řka celé vedle sebe* (parallele) *jsou rozloženy, a to slovy prostými, průpovědmi kratičkými, jedinou řadou tak souvislou, že konec leda na konci nemůže býti nenalezen, poněvadž vše, cokoli uprostřed jest, věci i slova, ne jinde, než na svém místě jest položeno tak, že táž věc nikdy nemusí býti opakována. A přece jest všecko tak jasné, snadné, plynné, že radost to čísti a snadno pochopiti. A kdokoli by to uče se prošel, spatřil a pochopil, že by jist byl, že spatřil veškeru řadu věcí, a že porozuměl celému jazyku, co do základů totiž.* ***Branou jazyků*** (Janua linguarum) nazvali jsme obecné to věcí názvosloví, ***třídu*** pak od ní jméno beroucí ***Januálkou.***

Pojďte tedy s chutí, vy první vzdělanosti kandidátkové, živě prohlížejte tento malý svět (mundi epitome) a učte se věcem, které se naskytnou, správně jména dávati! Těžkost, bude-li zprvu jaká, rozkoší nekonečnou brzy bude nahrazena, potom pak také po všechna další studia větším užitkem, jenom když učitelé vaši budou k tomu se chtíti přičiniti, aby vás všudy provedli, všecko vám pečlivě ukázali, rozumně všecko vykládali a cvičením lahodně radost vám činili. Což aby šťastně počal ten, jejž vám nyní za prvního vůdce dáti chceme, toho si upřímně přejeme a za to prosíme, k tomu napomínáme, toho se i nadějeme. Vy pak, projdouce pilně tím, jak by zdáti se mohlo, zbytečným (superficiarius) názvoslovím, budete moci pak snadnou prací do samých vnitřností věcí vniknouti a nabýti dokonalejší povědomosti věcí,

která vám, provázejíc vás po celé živobytí, ke všemu se hodí. Nebo buď že pak kdo chce hlouběji pohřížiti se do vědy přírody, umění, mravů a j., nebo přejíti k umění výmluvnosti, tím snadněji bude moci státi se dobrým filosofem, přírodozkumcem, lékařem, umělcem, hospodářem, politikem, čím lépe byl pochopil vnější rozdíly věcí veškerých a vlastní jich pojmenování, neboť k tomu přichází se touto cestou.

To jsem chtěl říci o naznačení cíle a k cíli prostředků této třídy, již dnešního dne jdeme otevřít. Že pak místo, v němž jsme se sešli, jest posluchárna nová, k stavení školnímu znova přistavěná, která pro veřejná studia má býti zasvěcena: *obracejíce se k tobě, věčná boží moudrosti, Ježíši Kriste, pokorně prosíme, sešli paprsky milosti své a dopusť, aby toto místo jakožto pro syny církve tvé ustanovené cvičiliště pravého rozumu a moudrosti tobě přede vším bylo zasvěceno, a je jako svoje a všecky ty, kteří tu k pravému rozumu přičiňovati se budou, jako své světlem požehnání svého nyní i vždycky pronikej, aby tu s námi přebývala milost a sláva tvá, všickni pak, kteří tu v moudrosti cvičeni budou, naučili se tomu na zemi, jehož vědění by do nebes přetrvalo. Žehnej také nejjasnějším knížatům, kteří s touhou po zvelebení slávy své školu tuto rozšířiti a zlepšiti usilují. Rovněž i všickni, kteří nábožnou touhu Jich Vznešenosti nábožně podporovati se snaží, buďtež v paměti u tebe, aby i je, jakož i všecky v tomto království a kdekoli v světě křesťanském pobožných škol zakladatele, podporovatele, živitele, správce a vzdělavatele i veškeru studiím pobožnosti oddanou mládež křesťanskou všelikým požehnáním korunoval pro blažený zdar většího a většího rozšiřování království svého pod nebem. Amen.*

A již této právě druhé třídy vyvolený učitel urozeným panem praefektem, školy této laskavým příznivcem a důstojným správcem školy, bude jmenován a dosáhne moci vyučovati, přečten bude seznam žáků jemu určených, jinochů z řádu rytířského i jiných atd.

V.

O zdobném studiu ozdob.

Krátká řeč, učiněná při otevření latinské třídy třetí, *Atriálky* čili *Rhetoriky*, na slavné škole Potocké r. 1652, dne 10. ledna.

Příhodami rozličnými, tolika nebezpečenstvími spějeme v Latium,

pravil kdysi k svým v obtížném putování soudruhům veliký onen Aeneas, římského národa zakladatel. Tento jeho výrok přijímám nyní za svůj a vás, urození, šlechetní, ctihodní, slavní, učení a laskaví mužové, i ty, sbore studujících, prací našich pozorovatelé dobrotiví a stálí, týmiž oslovuji a k trpělivosti a naději vybízím slovy: *Příhodami rozličnými, tolika nebezpečenstvími spějeme v Latium!* [1]) Vždyť i my na tomto místě spějeme v Latium, počavše již před půl druhým rokem (pod ochranou vznešené kněžny Sedmihradské, paní, paní naší nejlaskavější) [obírati se] úmysly o vyučování a učení se čistší latině v této škole. Když jsme poprvé vyzvédali kotvy své, naděje byla, an vál božský vánek příznivý, že plavba tato tak se dokoná, aby během jediného roku (totiž 1651) všecky tři školy latinské úplně zřízené bylo viděti. Avšak postavily se nám na odpor větry nepříznivé, že vyhýbajíce se Scyllám a Charybdám [2]), musili jsme upadnouti na místa a v práce nenáležité, v příhody konečně a nehody, jež nás od cíle zdržely. Vždyť jsme lidé, osud smrtelnosti nás skličuje! Naše myšlenky a provádění myšlenek neubírají se stejným krokem.

Mezi příhodami pak oněmi a nehodami, jimiž jsme byli zmítáni (abych pomlčel o obecných vznešených knížat zápasech a zármutcích, do nichž jsme také nemohli nebýti zapleteni) bylo

---

[1]) Výňatek z Virgil. Aeneidy, I, 204—5, kde Aeneas oslovuje své sklíčené druhy.

[2]) Vír a skalisko nebezpečné plavcům v průlivu sicilském, nejprve v Homerově Odyssei a pak často v básních jmenované.

tolik našich, také mé a mých přátel, i tiskařů delších nemocí, s nimiž jsme po tolik měsíců zápasili a ještě všickni ani vůbec z nich nevyvázli. Tak zajisté uzdálo se božské Prozřetelnosti zkoušeti trpělivost naši. My však, jsme-li muži, nesmíme poddávati se protivenstvím, nýbrž příhodami rozličnými, tolika nebezpečenstvími spěti nicméně v Latium, totiž k onomu žádoucímu lepšímu učení jazykům a odtud celému studiu věcí lidských i božských. Dáť dobrý konec dobrý Bůh, důvěřujme! v jehož jméně počata jest tato práce a k jehož slávě směřuje. Jen ať naše neschází při tom i trpělivost i bedlivost.

Dosti rychle, jestliže dosti dobře, pravil nejlepší onen mladistvých studií upravovatel, Quintilianus[3]). Jestliže tedy později dospíváme cíle svého, abychom aspoň dospěli ho tím lépe, o to jest se nám přičiniti. A protože v studiu latiny předešlý rok již dvě zřídili jsme třídy a dnes přistupujeme k vyzdvižení třetí a to nejvyšší (jež bude třídou *ozdobnějšího slohu*): míníme k vám, učitelé latiny, i k vám, žáci latiny, i k vám, her [škol] našich diváci, předeslati kratičkou řeč

o ozdobnosti,

a to v trojí způsob.

I. Předně doporoučejíce ozdobnosti všeho druhu, zvláště však mysli a jazyka, nejozdobnějšímu tvoru, člověku.

II. Ukazujíce, ve kterých věcech záleží veškeren způsob ozdobnosti, jmenovitě pak řeči a jazyka.

III. Radíce vám přítomným z tohoto národa, v této škole, v této třídě, kterou míníme zříditi, abyste vzdělávati k ozdobnosti mysl, jazyk a všecky činy své, majíce příležitost neustávali, jestliže vám již podává jich nejkrásněji vše ve všem zařizující a rozdělující dobrota a moudrost boží.

O I. věci.

Ozdobnost, *krása*, *souhlasnost*, *doba*, *uhlazenost*, *tvárnost*, *skvělost*, *okrasa*, *líbeznost*[4]) za týž pojem zde se přijímá, totiž za

---

[3]) M. Fabius Quintilianus (žil asi 35–95 po Kr.), první veřejný učitel výmluvnosti v Římě, slavený skladatel díla o vychování řečníka (Institutio oratoria, 12 knih).

[4]) Elegantia, Pulchritudo, Concinnitas, Forma, Venustas, Species, Nitor, Decor, Gratia.

známku moudrosti boží věcem vtisknutou, jejíž spatření rozumného tvora v podiv a zálibu k sobě uchvacuje. Pramenem tedy vší krásy a ozdobnosti jest Bůh a jeho souhlasné a lahodné věcí jak vnitřní spořádání, tak vnější vedlejšími některými okrasami přiozdobení. On jest, jenž nejkrásnější tento světa palác sestrojil. On [jest], jenž v krásné toto divadlo uvedl nejkrásnějšího diváka, člověka. On [jest], jenž jemu a všemu potomstvu jeho, všem nám, lásku ke všemu krásnému vštípil; tak že není nikoho ze všech lidí, jenž by nebyl dojat krásnou nějakou polohou zemskou, líbezným rozhledem na roviny a hory, krásnými zahradami a vinicemi, nádhernými tvary zvířat, ladnou stavbou budov, zdobným oděvem, dobře kořeněnými pokrmy, líbezně znějící hudbou atd. A proč bychom tedy více nebyli jímáni a vábeni tím, čím více lidmi jsme, ozdobnostmi myšlenek a jazyka? Ach, jak krásné jest býti moudrým! Dovésti totiž myslí cokoli krásného krásně vymysliti. Jak krásné míti uhlazenou řeč, schopen býti cokoliv krásného krásně vypověděti a mysli o tom přesvědčiti. Ne neprávem mezi všemi přednostmi nadání za přednost největší pokládá se výmluvnost. Moudrost sice sama o sobě větší jest než výmluvnost, ale v životě lidském výmluvnost více může než moudrost, dle svědectví velemoudrého Šalomouna. *Ten, kdož jest moudrého srdce, slove rozumný, ale sladkost rtů více nalezne* (praví Přísl. 16, 21). Více zajisté lidí a věcí povzbuzuje, uchvacuje, pohnouti umí, kam chce, výmluvný řečník, než zbraní výmluvnosti zbavený jakkoli přesný učenec. Což odtud pochází, že moudrost vlastně toliko rozum osvětliti hledí; jenž světlo přijav zářiti může, ale jen sobě sám, a to bez hnutí. Však výmluvnost k vůli, královně činův, a k rádcům jejím, žádostem směřuje; kteréžto protože v hodinách mysli zastávají úlohu vah, jsouce samy pohnuty nemohou opět nepohnouti. Žádosti, tvrdím, jsou polovicí naší [bytosti], uchvacují nás, kam chtějí, a protože mohou býti pohnuty mocí výmluvnosti, následuje z toho, že pohnuti bývají i celí národové. Což starobylost ukázati chtějíc, báji vymyslila o *Orfeovi*, jenž zvukem lyry [své] šelmy, stromy a skály svolával a v svornosti udržoval; jakož i jinou o *Arionovi*, jenž líbeznou hudbou obludy mořské krotil. Odtud ona slova:

Orfeus v lesích, mezi delfíny Arion.[5])

[5]) **Orfeus, báječný pěvec thrácký, jenž i bohy podsvětí svým zpěvem dojal, že mu vrátily choť; než obrátiv se na zpáteční cestě, opět choti pozbyl.**

K tomu přidávám, že také porozumění naukám nesnadnější m nikdy o sobě nemůže býti pevné, bez přístroje výmluvnosti. Vždyť moudrá starobylost věci skrytějšího porozumění a nesnadnějšího užívání chtíc doporučiti pozornosti lidí mladších a stručnějším jakýmsi návodem převésti na potomstvo, zahalovala je obyčejně v roušku přísloví, podobenství a hádanek. Ba i Bůh sám, když slovy svými k nám mluvil, ráčil užívati všeho umění řečnického a to více, než by který Demosthenes nebo Cicero napodobiti mohl. Proto i porozumění výrokům božským toho vyžaduje, abychom nebyli neznalí umění ozdobnosti řeči. Pročež nejpřednější theologové, staří i noví, (především *Tertullián a Laktantius, Jeronym, Ambrož, Augustin, Řehoř* a nedávno Jan Kalvín)[6]) ozdobnost řeči s velebností věcí tak sdružili, že uznávají se nejenom za učitele moudrosti božské, ale i za vůdce k výmluvnosti římské a k nejuhlazenějšímu slohu, a to i od posuzovatelů vědeckých (criticis). A proto není příčiny, proč byste vy, studující theologie, se domnívali, že studium čistší latiny vám nenáleží. Na vás přede všemi, kteří jakožto lidé potřebu mají lidským oslovovati jazykem, to připadá, abyste když za Boha a na místě božím náleží vám mluviti, snažili se mluviti, Boha důstojně, t. j. jazykem vzdělaným. (Is. 50, 4.)

Že však potom nenáviděl žen, byl od žen thráckých roztrhán. Hlava a lyra jeho připluly ke zpěvnému ostrovu Lesbu, jenž zdědil po něm i nadání pěvecké.

Arion, rodem z Methymny na Lesbu (vynikal mezi r. 628—585 př. Kr.), výtečný básník a hudebník, jenž dal dithyrambu, zpěvu na oslavu Bakchovu, ráz umělecký. Žil u svého přítele Periandra, vládce korinthského. Vydav se kdysi na uměleckou cestu po jižní Italii, měl býti na plavbě zpáteční od plavců zabit. Avšak směl dříve zapěti si oblíbenou píseň, pak sám se vrhl do moře, kdež chytil jej delfín a na hřbetě donesl k mysu Tainaru; zločinní plavci pak vrátivše se do Korinthu ovšem potrestáni (v. Schillerovu ball. o tom).

[6]) *Q. Septimius Florens Tertullianus* (asi l. 150—230 po Kr.), genialni spisovatel křesťanský, nadaný živou obrazotvorností a vtipem, často vášnivý, což mu dodává úchvatné výmluvnosti, s níž bránil křesťanstva proti pohanům.

Lactantius Firmianus, učitel řečnictví v Nikomedii, mezi spisovateli křesťanskými vyniká čistotou a uhlazeností výkladu.

Hieronymus (sv. Jeronym, asi r. 340—420), nejučenější zástupce křesťanství v té době, bystrý dialektik a obratný spisovatel, muž povahy vášnivé, neúnavně činný jako sprostředkovatel mezi vzděláním klassickým a křesťanským, nejznámější svým překladem písem sv. (Vulgatou) do latiny.

Ambrosius (sv. Ambrož, biskup milánský, žil asi l. 340—397), známý zakladatel zpěvu církevního (hymnu), muž obratný v jednání, energický a

O II. věci.

Dosti však o tom, jak potřebí jest, aby člověk v kterémkoli způsobu řeči urovnaný, ozdobný a lahodný byl. Bojím pak se, aby někdo neřekl: *Marně [mi] radíš, abych se stal bohatým, krásným, vzdělaným, ozdobným; vždyť státi se chci, žádám, toužím. Proč mne tedy raději nepoučuješ o cestě, po které bych dospěl bohatství, vzdělanosti a cokoli ozdobné jest?* Odpovídám. Naději se, že tomu chceš, kdokoli nevyzul jsi se z podoby lidské. Neboť chtíti dobrému jest vlastností povahy lidské, a to stálou. Ale ono právě ***chtění*** některých jest tak váhavé a hubené, že ***snahou*** nikdy nekončí (úmyslem totiž nešetřiti prací, spíše proniknouti). Takové tedy ono lenivé některých chtění jest pobádati a podněcovati, až by v plápol a pohyb se dostalo. Přijímám však, co nabízíš, že *chceš býti poučován.* Hle, za tím účelem dnes zakládáme v této škole třídu ***ozdob,*** což kéž by bylo šťastné a příznivé! A tu kdokoli se k nám dáš za žáka, a to učelivého, naučíme tě všem uměním ozdobného jazyka a slohu, a to cestou rovnou, prostou, líbeznou. A na tuto ozdobnou cestu také vůdce jsme vám vyvolili ozdobného vtipu a učenosti a mravů, a hned jej pojmenujeme[7]). A před ním a všemi vámi já sám příkladem ozdobné pilnosti a bystrosti předcházeti (pokud třeba) nebudu váhati. Také všickni ostatní, studiím za vůdce a světlonoše[8]) s námi daní, od nynější

---

smělý, kdekoliv se jednalo o prospěch církve, při tom velice nezištný a laskavý; vynikají jeho listy a pohřební řeči na císaře Valentiana a Theodosia.

Aurelius Augustinus (sv. Augustin, biskup Hipponský, žil l. 354—430), muž neobyčejného nadání, bujné obrazotvornosti a bystrého rozumu, bezohledný a laskavý, vůbec spojující v sobě největší protivy povah. Sloh jeho spisů jest většinou přeplněný a ozdobný

Papež *Řehoř I.* (Veliký, l. 540—604), zasloužilý též o církevní zpěv, jehož listy zvláště vynikají svou důležitostí; dikce jeho je rozvláčná, ale obsahuje hojně průpovědí.

Jan Kalvín (vl. Jean Cauvin, l. 1509—1564), od r. 1541 v Genevě, působil jako reformátor a hlavní tvůrce církve t. zv. helvetské (zároveň s Zwinglim).

[7]) Byl to *Jan Etzedius.*

[8]) *Daduchi et phosphori* (t. j. ř. δᾳδοῦχοι a φωσφόροι). Onen, *pochodňonoš*, byl kněz bohyně Demetry Eleusinské, jenž při obřadech držel a nosil pochodeň. Toto, *světlonosná*, bylo příjmením Artemidy, bohyně luny, jakožto jméno samostatné značilo *jitřenku.*

doby ještě horlivěji budou usilovati, abychom vás dovedli k ozdobnějšímu onomu vzdělání, kterýmkoli popřáno bude způsobem.

Přeješ si nicméně přece nějak napřed ochutnati toho umění ozdobného, a to všeobecně? Budiž. Tvar těla jeden každý z nás toliko jediný od přirozenosti dostává, nezměnitelný; avšak ozdob oděvem nekonečná jest rozmanitost. Tak vyjádření věcí, které řečí přirozenou se děje a jemuž se bude učiti v Januálce, jest toliko prosté, člunek nazývajíc člunkem a motyku motykou; než ozdoby řeči měniti se mohou způsobem nekonečným, jakož i nekonečnou lahodností, když něco jiného se povídá než povídá, nebo jinak; ale tomu též, oč jde, také výrazněji, jasněji a lahodněji se rozumí, než kdyby se to vlastními slovy povědělo. Pročež Šalomoun střídaná taková způsobem umělým slova nazývá *ostny a hřebíky řečí, kteráž se v mysli hluboko zabodávají* (Kazat. 12, 11), zajisté že lépe proniká věc zaostřená, než otupená. Příkladem to objasním: Kdyby přítel tvůj něčeho tě zrazuje ti řekl: *To tvým poměrům se nehodí*, zajisté něco tím tvrdí. Řekne-li však: *Zkáze neunikneš, neodvrátíš-li od tohoto skaliska svého člunku*, nebo *nad tím nepřátelé tvoji ku podivu budou jásati*; zdaž nepraví tím více? zda tím spíše nepronikne? Takovými tedy ostny a hřebíky kdokoli dovede naplniti své myšlenky a řeči své, ozdobný jest, výmluvný jest, Orfeem jest, jenž schopen jest skalami hýbati, stromy a šelmy krotiti.

Umění pak *toto čeho vyhledává?* Vědění takové odkud se zjednává? Budete o tom poučeni, nejmilejší, na tomto ozdobností zápasišti během tohoto roku, dá-li Bůh. *Úhrn jest: Poznání věcí napřed se vyhledává, a latinským slovům porozumění čisté, ve významu každého vlastním a původním, napřed se vyhledává, a pak teprve se hledá cesta povlovná a postup opatrný v pravidlech a cvičení k ozdobnosti směřujících.* Poznání věcí všeobecného, ale povšechnějšího, jakož doufáme, naši kandidátkové ozdobností nabyli v Januálce, *z věcí, které svět obsahuje, pojmenováním souvislým a popisky jak krátkými, tak průzračnými.* Nyní hodláme je provésti týmž veškerenstvem věcí, hodlajíce vše znovu buď prohlédnouti podrobněji, nebo pohlédnouti na to bedlivěji, aby ničemu nerozuměti nemohli, o čem jsme aspoň usoudili, že na tomto stupni stojíce tomu rozuměti mají. A tak na poznání věcí jakožto základ výmluvnosti naléhati budeme znovu (N. B.), nic nezdržujíce se zpozdilostí těch, kteří za ukrácení to pokládají, aby [žáci] jich věcným [učením] se nezabavovali, nýbrž přímo k umění vý-

mluvnosti byli připouštěni. Ti totiž nevědí, čeho si žádají, nerozumějí tomu, co mluví. Tím zajisté chtějí stavěti dům bez základu, t. j. ke zkáze budovati. Té pošetilosti nesmějí déle již snášet i školy, které rozumné methody důsledně chtějí se držeti a lidi k lidskosti utvářeti, nikoli papoušky k žvatlání a tretům. Jádry věcí krmiti jest mysli, nikoli rozecpávati jen plevami slov, přejeme-li si, aby ze škol vycházeli mužové učení, věcí a prací mocní, nikoli však tuláci veteší seškrabaných odněkud slov a průpovědí nabubření a k ničemu opravdově (nevyrovná-li to šťastné nadání přirozené) neschopní.

Jakožto druhou potřebu uvedl jsem *jazyka latinského poznání čisté, pokud se týče původních významů slov a jich forem ohýbacích a spojovacích.* A to že nadarmo se nevyhledává, uzná, komu nebude nepovědomo, že Aristoteles, když počal vykládati pravidla výmluvnosti, za první přednost její položil ἑλληνίζειν, t. j. čistě mluviti řecky, beze všech barbarismů a cizomluvů. A Cicero dosvědčoval, *že nemůže učiti toho řečniti, kdo neumí mluviti.* My tedy když založivše Januálku (kde všickni naši [žáci] učí se latinsky mluviti, t. j. vše latinské slovy čistě latinskými, čistě spojenými pronášeti), jakož se nadějeme, dobrý jsme položili základ, na který již bezpečně postaviti lze, cokoli ozdobností má týž jazyk latinský; i nedovolíme, aby rozumný tento postup nám od někoho byl porušen, t. j. aby někdo čistě o věcech kterýchkoli mluviti ještě neumějící vstrčen byl do třídy ozdobností a výmluvnosti. Sokrates postaral se, aby na dvéře školy jeho filosofické bylo nadepsáno: Οὐδεὶς ἀγεωμέτρητος εἰσίτω (Nikdo neumějící měřictví nevcházej), a my nad naši rhetoriku nadpíšeme: Οὐδεὶς ἀλάλητος εἰσίτω (Nikdo neumějící mluviti nevcházej).

Konečně jsem řekl, že i při tom samém studiu ozdobnosti, právě v této třídě, postupu jakéhosi opatrného jest potřebí, abychom nezačínali od nejvyššího, ale od nejnižšího; abychom odtud skokem nespěchali k vrcholu, ale povznášeli se kroky dobře podloženými a pevně stavěnými. Vzor nám tu dala krásný ve všech svých dílech Moudrost věčná, všude postupujíc od prvků věcí bezpečným vzrůstem k síle a dokonalosti. A nejinak postupují v uměních (jež jsou napodobením přirozenosti), nežli že od nejnižšího děje se počátek a větším dospívá se k největšímu. Tak se to zde díti bude: Budete se tu učiti, milí, obměňovati řeč ozdobně, nejprve pokud se týče jednotlivých slov, a to i sterým

způsobem; potom spojení slov čili úsloví, jiným a opět jiným způsobem; potom věty, pak periody, posléze celou řeč i způsoby nesčíslnými, v umění však zřízenými a v předpisy tak lahodně a průzračně uvedenými, že se vám tu není nadíti trní nebo pletek, než pouhých líbezností a pochoutek. K tomu zajisté věc uhlazujeme a pokorně důvěřujeme, že od snadnosti a štěstí žádoucí methody daleko již nejsme vzdáleni.

O III. věci.

A že věci tak se mají, přicházím vás již pozvat k těmto pochoutkám, kdožkoli ze šlechty neb jiných uznáni jste za hodny, abyste sem byli přijati, a jichž jména hned potom se budou čísti. Pojďte, výkvěty vtipův, a počněte takto na kvítky vzdělání nazírati, je voněti a otrhávati; nikoliv aby ony kvítky v rukou vám vadly, nýbrž kromě vůně libé v přítomnosti také kdysi milované vlasti přinášely ovoce příjemné chuti a trvalé výživnosti (zde totiž nejen sazeničky učenosti pučejí, ale i kvítky, správně ve vtipy vroubené). Kéž byste byli tak dovtipní, abyste porozuměli, kam tuto prohlížím. Povím to nápadnějším způsobem (crassiore Minerva), protože si přeji, aby se mně porozumělo, aby pak se mně porozumělo, na tom vám nejvýše záleží. S žalostí jsem tomu srozuměl, a o věci již s dostatek jsem zvěděl, že vy, urození jinoši, takřka proti své vůli zde ve škole většinou se zdržujete; a kterýmkoli popřáno ze školy vyjíti, po většině, ne-li všickni, tak vůbec že knihy odhazujete, že vám již s vědami nižádného není sdružení. Spisovatelů zajisté nečítáte nižádných; cest do cizích akademií nepodnikáte nižádných, hovoru s muži učenými vůbec se vyhýbáte, spokojujíce se ždibcem latiny a čtením i psaním v jazyce domácím. Tato lenivost jakým zlem! Jaká to otupělost, že zasvěcenci ve studiích studia tak opouštějí vůbec! Hubíte tím způsobem v několika letech vykonané práce své a svých učitelů; hubíte náklad rodičů na vás učiněný; hubíte ovoce, jež byste vlasti měli přinášeti. Jak spasitelné by bylo, abyste ohlédli se buď vy, neb rodiče a poručníci vaši po příkladech sousedních říší! Kde šlechtic nepokládal by se dosti šlechticem, kdyby v mládí cestuje nebyl navštívil nejprvnější říše ve světě křesťanském, akademie, dvory, a nebyl se ozdobil znalostí cizích jazyků a poznáním rozličných vědomostí politických ve prospěch vlasti. Této přeurozené zvídavosti jestliže na vás,

šlechto uherská, dosíci nemůžeme: kéž byste to aspoň na mysl uvedli, co tomu jest nejbližší, abyste doma zůstávajíce přece v duchu cestovali! To jest, kéž byste ráčili pilně čítati knihy dobré, dějepisce a zeměpisce, vypisující okršlek zemský a podivuhodné na něm skutky boží s rozmanitými divadly lidské píle, jakož i rozličným během uplynulých století a změnami věcí! spíše než abyste se tak oddávali lenivosti a nečinnosti, nebo hrdlu a žaludku, neb aspoň pracím hospodářským. Což dovede kdokoli z lidu rovněž; vaší však urozenosti něco jiného by příslušelo. Ó bojovný kdysi národe, tak-li budeš chtíti, aby se zdálo, že nebojovným jsi se stal, že nedbáš ani zbraní ani věd, toliko břicha? Ach nabuďte mysli, abyste Martovými byvše kdysi chovanci, stali se syny kdysi Minervinými! *) Kéž bych po této stránce tak byl šťasten, když jsem se dal sem přilákati ku povznesení studií věd, abych vás šlechtice získal ke knihám! Neustanu zajisté vyhledávati cest a způsobů, pokud tu jsem. Neboť jinak nadarmo zde pobudu a litovati budu, že jsem tu byl, neokouzlím-li vás jakýmikoli čarami svými a nenavnadím k větší bedlivosti o snahy svobodných umění. Mluvím toto ku přítomným i nepřítomným; kéž by hlas můj slyšeti mohly veškery Uhry! Ó vy šlechto uherská, vzpomeňte si, prosím vás, na slavného kdysi krále svého a císaře římského Zikmunda, jenž zasmál se pošetilosti rady svého, muže učeného, kterého však byl povýšil za šlechtice. Když totiž druhého dne ve věci nesnadné vyhledávaje rady svých rádců nařídil, aby sami pro sebe radili se dvorští šlechtici, pro sebe radové učení, onen dlouho jsa na rozpacích, kam by se měl obrátiti, posléze připojil se k zástupu dvořanů. Vida to císař usmál se a pravil: *Tento neumí důstojenství své dosti hodně ceniti. Mohuť já (pravil dále) jednoho dne sto šlechticů udělati, ale muže učeného ani jednoho za sto let.* Pročež vy zrodivše se šlechtici, povznášejte šlechtictví rodu šlechtictvím ducha a k vínku slávy přidávejte věnec moudrosti! Nechtějí-li vás rodiče vaši, ceny věcí neumějíce vážiti, déle nechati v dílně moudrosti, škole (v této naší nebo jiné), nebo poslati do škol slavnějších, akademií, žádejte, proste, používejte přímluvců, až toho dosáhnete. My zamýšlíme v této škole tak všecko odstraniti, bylo-li co nechutného, abychom z labyrintů

*) t. j. od bojů abyste se obrátili k vědám a uměním (Mars — římský bůh války, Minerva — bohyně umění a věd).

rájů nadělali s pomocí Boha nejvyššího[10]). Mějte jen strpení a neváhejte s námi povlovnými kroky *dál a dále* postupovati. Nemůžeme vám za jediný okamžik vlíti moudrost, rozumnost, výmluvnost; vkapovati ji ponenáhlu neustaneme. Jen se nespokojujte samými počátky vzdělanosti (literaturae), spějte k vrcholu. Nikdo z našeho zápasiště, školy této, ať nevychází bez ceny zápasní a bez věnce! Věncem pak vašich zde studií bude ozdoba výmluvnosti, k níž vás nyní zveme. Abyste neváhali vytrvati a se krásně a úplně vzdělati, vlast právem toho na vás požaduje, i církev i lesk rodův (prosapiarum), jejž vy takto povznesete. Avšak i vy ostatní sbore mládeže, jimž dostalo se naroditi mimo titul šlechtický, slyšte to pro sebe! aby na svém místě každý veda si přičinlivě s pomocí boží mohl býti ku prospěchu a k ozdobě Bohu, církvi, vlasti.

Jak rád bych oslovil také rodiče našich žáků, bylo-li by možno! kteří *ty, jež chtějí u nás míti vzdělány k dobrému smýšlení a ušlechtilým snahám, syny své, značnou měrou sami kazí*, neb aspoň v jich prospěchu je zdržují, povolávajíce je totiž příliš záhy, aniž opět zase posílajíce. Na příklad: Na svátky vánoční propuštěni jsou, jakož zvykem, všickni, jichž si rodičové přáli, aby byli propuštěni, i měli býti dle zákona posláni nazpět týden po svátcích. Ejhle však dnes máme den sedmnáctý, a přece ještě všickni se nevracejí. Jaká to škodná povolnost matek děti kazící! Vždyť zdržují tím i nás a veškeren sbor a zdržují pokrok svých synů a vštěpují jim touhu úplně tam zůstati a školu si znechutiti. Tento nerozvážný zvyk rodičův i synům škodí i rozmáhá se ve škodu učitelů, školy, církve a konečně i vlasti. Kéž by toho si všímati neopomněli! Budou-li tak pokračovati, zlé stránky školy této budou mocnější než prostředky opravné. Avšak Bůh to odvrátí; nadějeme se, že špatný zvyk, nepocházející ze zlého úmyslu, ale ze škody neuvážené, se napraví, když škoda se ukáže. Bude tedy o to se snažiti, aby se ukázala.

Obracím se k vám, správci a učitelé školy této, na nichž valnou měrou záleží a záležeti bude (ne-li zcela), aby škola tato se povznášela nebo klesala, zkvétala nebo vadla. Neřečeno zajisté,

[10]) Ve IV. díle svých spisů didaktických Komenský vydal dva spisky podobného úmyslu: *„Z labyrintů školských východ posléze na rovinu“* a *„Ráje mládeži křesťanské navrácení.“* Oba spisky v překl. Zoubkově v Škola a Život 1872.

marně: *Jaký pastýř, taková osada* (Qualis rex, talis grex). Budete-li vy přičinliví, budete-li bystří, budete-li prací nejen snášeliví, ale žádostiví (*Nedosti jest nezdráhati se práci*, praví Seneka, *žádej ji*), snadným způsobem se toho dosáhne, aby také takoví byli vaši svěřenci. Pročež nedivím se, že kdosi divě se, že snahami didaktickými příliš úzkostlivě se obíráme, pravil: *Vyhledáváme snadných method vyučovacích, kdežto by spíše bylo o to pečovati, aby ze škol vypuzena byla lenivost!*[11]) Buďtež, prosím, jak onen Cujacius, jenž byv otázán o radu od studujícího práv, *jakým způsobem by zdárně mohl prospívati ve studiu zákonů?* chopiv se knihy otevřel ji a obraceje listy sem tam řekl: *Dělej to tak a zase tak; a tak a zase tak*, doporoučeje mu ustavičnost v obírání se knihami. Můžeme však, ba máme sem přizpůsobiti ona slova Kristova: *Toto čiňte, onoho nenechávejte!* To jest i methodu více a více urovnávati, i sami ku pracím zkvétati a tím více a více žáky příkladem předcházeti. Nespíme my, pátrajíce po cestách methody a tím určené prostředky uspěšujíce, abyste spáti mohli vy; nikoli však abyste chrupali a již se oddávali lenivosti. Zamýšlíme škole této, popřeje-li Bůh, dáti podobu umělých hodin; avšak i hodiny chtějí býti řízeny bedlivě. Zamýšlíme práce školské uvésti ve tvar velezdobného umění tiskařského[12]); není však posud věc uvedena tam, kam si přejeme a se vynasnažujeme. A byť i byla nebo bude, také v tiskárně potřebí jest bedlivosti zvláštní a práce mnohé, aby nenaskytly se poklesky. To pravím vám i sobě, milí kollegové! Ukažme snášením prací, ba i pilností a neúnavnou bystrostí, že rozumíme, proč jsme dostali se ve třídu vzdělaných. Zajisté nikoli pro větší pohodlí života, po nichž lid obecný by se sháněl, nýbrž pro větší práce, jimiž bychom Bohu a společnosti lidské více prospívali než obecný lid. Mějž tedy každý z nás onen hrdinský výrok Achilleův, ne-li v ústech, aspoň na srdci: *Úděl prací mých buď větší.* Boha prosím, aby nás, kteří studia vaše vedeme, aby vám, kteří v dobrém úmyslu se přičiňujete, aby naše s obou stran ochránce tak sílil, duchem obdařoval a požehnání své vyléval, aby se uzdravilo, cokoli v nás ochabuje, viklá se, pokulhává. Amen. **Domluvil jsem.**

[11]) Spisek o tom Komenský vydal p. n. *Fortius* obživlý (v překl. Zoubkově v Drobnějších spisech).

[12]) *„Tiskárnu živou“* Komenský vydal ve IV. díle sebr. spisů did. Český překlad Zoubkův ve Škole a Životě 1872.

VI.

Prací školských v Potoku vykonaných

Dovršení,

způsobené řečí na rozloučenou, učiněnou ke škole Potocké a jejím obratným pp. správcům a dozorcům i k velikému shromáždění mužův urozených a ctihodných, r. 1654, dne 2. června.

Pomoc naše od Pána, jenž učinil nebe i zemi! Amen.

Vzácní, urození, ctihodní, veleučení a veleslavní mužové, řeč svou na rozloučenou s vámi odkud mám slavně počíti? Vždyť rozloučiti se s vámi musím, protože osud jinam mne volá. Když jsem k vám poprvé mluvil s tohoto místa, přišed k vám (před třemi lety a šesti měsíci), byla první má slova, vypůjčená od básníka komického: *Bohové nás lidi mají za míč, házejí námi, kam chtějí.* Nyní chci vás osloviti slovy Šalamounovými: *Pokolení jedno odchází, druhé přichází. Slunce vychází, a slunce zapadá, a opět k místu svému se navrací.* A on totéž prohlašuje o plynutí řek a větrů sem i tam a přizpůsobuje to k lidem, že podobné jest jejich postavení, že rodí se a umírají, přicházejí na svět a opět odcházejí, proměny pak u živoucích že rovněž jsou rozmanité a neustálé, a to rozvádí po vší knize Kazateli. A že to vše pravda jest, toho vy všickni se mnou budete svědky. Vždyť před sto lety nikdo z nás zde nebyl, po stu letech nikdo nebude ani zde ani nikde pod sluncem. Ba i před třicíti lety nevím, mám-li mysliti, že někdo z nás zde byl. A hle, nyní tu jsme, ale jak dlouho? Každému z nás bude jíti, kam nás osud povolá: některým dnes, jiným zítra, jiným pozítří a tak pořád. Mějte mne za příklad: Přišel jsem k vám, spatřil jsem vás, opouštím vás, protože Bůh mně káže vrátiti se tam, odkud jsem vyšel. *Buďte*

tedy s Bohem! A nic dále? *S Bohem.* Vše jsem pověděl, poručiv vás Bohu[1]).

A přece milo mně poněkud více slov k vám promluviti. Poshovte a vyslechněte mě naposledy k vám mluvícího. Co Pavel odcházeje z Asie přátelům Efesským pravil: *Vím, že již neuvidíte tváři mé,* jáť říci nemohu: *Vím,* mohu však říci: *Obávám se.* Mluvme tedy spolu, jako bychom se již neměli spatřiti, jako bychom spolu již neměli mluviti. A mluvme tak, abychom si vespolek zůstavili v myslích čestnou na sebe upomínku a příčinu ke vzpomínkám na svaté toto dočasné obcování.

Který však bude na rozloučenou podnět našeho hovoru? Posud jsem k vám s této stolice mluvil skoro jako filosof, zajisté jako školský učitel; nyní mluviti budu jako posel slova božího a následovník apoštolů. A za základ své řeči k vám položím ona slova apoštola Jana (2. epišt. v. 8): *Hleďtež sebe, abychom neztratili toho, o čemž jsme pracovali, ale odplatu plnou abychom vzali.*

Osvojme si nyní zlaté toto napomenutí všem křesťanům (aby nikdo nepozorností neztratil si víry, lásky, naděje a tak nezpůsobil si ztrátu spasení, o kterém pracoval), prosím vás, všech přítomných! abychom rovněž měli pozor, abychom ani my nepozbyli ovoce prací o toto slavné semeniště církve, tuto školu. Povím tedy pořadem:

I. Co jest, o čem jsme na tomto místě za celé tříletí pracovali?

II. Co znamená pozor míti, aby se to neztratilo? a kdo jsou ti, jimž pozornost se poroučí?

III. Co jest odplata plná? a co vzíti odplatu plnou, a co posléze hleděti sebe, abychom odplatu vzali?

O věci I. míti jest na paměti, že slova apoštolova v překladě Bezově[2]) a Pagninově tak znějí, jak svrchu byla uvedena. Vulgata pak a některé jiné vše podávají v osobě druhé: *Hleďtež sebe, abyste neztratili, o čem jste pracovali, ale odplatu plnou abyste vzali.* Ale nejen latinské, ale i řecké texty tak se liší.

---

[1]) Omnia dixi, cum verbum salutis dixi.

[2]) *Theodor Beza* (1519—1605), professor akademie a kazatel v Genevě, pomocník Kalvínův při reformaci, měl mocný vliv na utváření francouzské církve reformované. Přeložil též z řečtiny Nový Zákon a zrevidoval text řecký.

O tomto rozlišování co povíme? Vizme nejprve o tomto. Pravdě podobno jest, že nikoli péro apoštolovo mělo tu odchylku, než písařů. Kterým tedy způsobem budeme míniti, že apoštol mluvil? Nevím, protože vidím, že obojí správně se říká. Neboť i apoštolové pracovali, i věřící pracovali s nimi, a byli by apoštolové ztratili ovoce práce své i posluchači, kdyby vespolek nebyli pozor měli. Myslím tedy, že božským řízením připuštěno ono různé psaní, aby vykladači slova božího až po dnes obojím způsobem mohli oslovovati své posluchače. Jakož i já vás nyní oslovuji: 1. *Hleďtež sebe a hleďmež sebe.* 2. *O čem jsme pracovali*, totiž já s vámi. *O čem jste pracovali* vy mojí radou. 3. *Abychom ovoce práce své neztratili*, neboť já ztratím s vámi, jestliže vy ztrácíte, a *abyste ovoce práce své neztratili*; neboť ztráta bude vaše a potomstva. 4. *Ale abychom odplatu vzali.* Neboť i mně teprve odměnou bude a korunou, budu-li vás míti za svědky, že jsem dílo dokonal. *A vy vezmete odplatu za dílo*, zůstavíte-li potomkům dědictví lepší vzdělanosti. Toto tak předeslavše přistupme jednotlivě k naznačeným otázkám.

První jest, *co to jest, o čem jsme na tomto místě pracovali v minulém třiletí?* Odp. Dílo naše jaké bylo, patrno *nejprve z povolávacích listů, o té věci mně daných nejvznešenější kněžny*, paní, paní naší nejlaskavější. 2. *Z vydaných knížek*; 3. *ze samého přítomného stavu této školy, jež počala se lepšiti.*

Pokud se týče listů nejvznešenější kněžny (jež mi dala na doléhání ve věci té velemoudrého Zikmunda, tehdy svého, nyní nebes miláčka), rád sem položím jeho znění, aby vám všem a tím i potomstvu na oči byl postaven sám první přechvalný vznešeností jejich cíl. — *Povoláváme tě (jménem svým a nejjasnějších synů svých) za tím účelem, abys nám svatou pomocí přispěl při opravování naší školy Potocké (což ku chvále boží a prospěchu mládeže národa našeho i spáse církví Kristových v tomto království pobožně a opravdově zamýšlíme), abys také zde u nás podal opravdovou, plnou a zřejmou ukázku své již po všech národech oslavované, opravdu přirozené methody. Nikoli že bychom si přáli odvraceti tě od vážnějších studií tvých, jimž, jakož slyšíme, ku prospěchu obecnému stáří své jsi zasvětil a jimiž jsi zaneprázdněn,* [*a přidržovati*] *k starostem školským prachem zaneseným, nýbrž aby pod tvým vedením naši mužové učení, této naší školy správcové nynější i budoucí, ředitelé a učitelé, šťastněji v žádoucí oné opravě po-*

kračujíce dle dokonaných tvých prací o pracně vyhledávanou methodu studií, radost ti působili, a tak k větším oněm věcem, jež s pomocí boží zamýšlíš, tím způsobem přibylo ještě odvahy, klidné mysli a dobré naděje. Svoluješ-li ku přání našemu atd.

Tak nejjasnější její Výsost. Což však my? Když jsem k vám zanesen byl, první úvaha byla a veřejně přednesena řeč *O pěstování vtipů*: *Proč nesmějí zůstaveny býti ve své přirozené neplodnosti jako lesy a pouště, ale mají býti vzdělány bedlivě jako pažity zahradní k líbeznosti a úrodnosti.* Jmenovitě pak *zda v národě vašem naskytují se příčiny podniknouti myšlenky o nějakém obecnějším, plnějším a lepším vzdělávání vtipů?* A protože jsme viděli, že tu jsou nejen příčiny té touhy, ale i příležitost, přidával jsem: Proč *žádoucí toto dílo ve svatém jméně božím počínati by se mělo v této době a na tomto místě a skrze nás přítomné beze všech dalších odkladů a nečekajíc nižádné jiné příležitosti?*

Když jsme dospěli k věci samé, předkládal jsem: *Co bychom si s pomocí boží měli umíniti provésti při opravě této školy?* Zajisté ukázati a zavésti (I.) *krásné návody* k vyučování a učení *jazyku latinskému*, abychom lahodné čistoty jeho lahodnými cestami dosáhli. II *Zahrady lepší filosofie*, abychom rozumně propátrali poměry všech věcí (pokud totiž postačuje skromnosti křesťanské). III. *Znamenitou uhlazenost mravů*, aby odsud mohli vycházeti uhlazení politikové, schopní rozprávky s kterýmikoliv lidmi.

Pokud se týče prvního cíle, *naučení se jazyku latinskému úplně, čistě, ozdobně*, abychom přání tohoto dosáhli, rozdělili jsme studium jeho ve tři stupně, na tré tříd jimiž bylo by projíti za jediné tříletí, že by se totiž vyučovalo a učilo první rok všem *základům* latiny, druhý veškeré *stavbě* latiny, třetí veškerým *ozdobám* latiny. K tomu účelu sestavili jsme knížky dokonale sem přiměřené, *Předdomí* jazyka latinského, *Bránu* jazyka latinského, *Síň* jazyka latinského. A to každou z těchto částí ve třech dílech. *Nejprve* rozvedením slov dle pořadí slov v pořádku abecedním; takové knihy obyčejně se jmenují *Slovníky* a *Slováře*. *Podruhé* rozvedením týchž slov v pořádku věcném, jak ve světě se vyskytují, aby naši žáci přiučovali se, zvykajíce jména spojovati s věcmi, nikoli slovům samým, zvuku bez smyslu, nýbrž se slovy věcem; takové knihy jmenujeme *názvosloví věcí a věcí historické výklady*. *Posléze* rozvádějí se slova jazyka v obdobná pravidla

pořádkem mluvnickým. Má tedy tato naše methoda vyučování a učení se jazyku latinskému, cokoli v tom způsobě žádati se může; a jednotlivé ony věci lepší než vůbec užívané; nebudiž z toho slova nenávist. Neboť *Slovník ku Předdomí* jest velmi krátký, obsahující toliko kořenová slova jazyka s několika málo slovy odvozenými, jinými vtipů nerozvlékaje; jakož i *Mluvnice ku Předdomí*, ukazující toliko věci základní a obdobné, jinými nezastrašujíc. *Výklad však Předdomí* svět uměle ku ponětí chlapeckému tak otvírá, že v první hlavě *věci* světa, a tak jedině jména přehlédá, v druhé *přímětky věcí* a tedy jen *přídavná*, v třetí věcí *činnosti* a trpnosti a tedy slovesa atd. Ač pak takový rozbor věcí jest velmi snadný, přece klade základy ke vší filosofii.[3])

Tak i *tři knížky ku Bráně* aby lepší byly, než všecky jiné toho druhu, jsme se přičinili. Neboť *Slovník ku Bráně* jsme podali, jenž kořenová slova jazyka rozváděje ve své odvozeniny a složeniny, vše ve spojení uvádí, totiž ve věty něco užitečného (přírodního nebo mravného) mysli předvádějící. Což způsobuje, že vše čísti se může bez nechuti, spíše se zábavou; a takový slovník ještě se neobjevil. Rovněž *mluvnice* naše, ač jest plnější než obecné (neboť veškeru soustavu jazyka odkrývá až po nauku o periodách), přece jest kratší a příjemnější čísti, a přidám i pravdivější, nepodávajíc nižádného nesprávného pravidla, jakých jinde naskytá se počet nesčíslný, jak jsem ukázal v předmluvě téže knihy. Posléze *Názvosloví věcí* čili *text Brány* má krátký a stručný a pravdivý výklad předních věcí na světě, tak že má ráz *Ency-*

---

[3]) *Prvotný text Vestibula* Komenského, připojený k první Bráně, když spisovateli zdálo se mnoho těch slov latinských začátečníkům nesnadné, značně se lišil od spracování v Elblagu vykonaného a konečně uveřejněného s jinými knihami v Potoce pracovanými v díle III. spisů didaktických. Prvotný ten text po úvodě hned obsahuje jména podstatná s přídavnými (kap. I.) a to jen nejobecnější, pak činnosti, zvl. lidské, pak slova nesklonná (kap. III.). Následují věci ve škole a doma, v městě a krajině (k. IV–VI.), o ctnostech, (kap. VII.) a závěrek.

Předdomí Potocké jest mnohem obšírnější, slov obsahuje daleko více a přimýká se více k mluvnici. V úvodě podán rozvrh studia latiny, pak jména podstatná pořádkem pansofickým (k. II.), věcí vlastnosti (k. III.), zájmena (mentiones rerum, k. IV.), činnosti (k. V.), způsoby činností (k. VI.), okolnosti věcí (předložky, k. VII.) spojitosti věcí (k. VIII.), citoslovce (compendia, k. IX.), kolikosti (číslovky, k. X.), pořádek úplně druhům slov přizpůsobený. Počátky mluvnice a slovníček má jen Předdomí Potocké.

klopaedie, a mnohým učeným mužům se zdá, že obsahuje jádro veškerého vzdělání.[4])

Síň latiny má tytéž tři části s touž umělostí sestavené, totiž *text*, v němž všecky věci v textu Brány vlastně a prostě vyjádřené v rouše rozmanitě krášleném se pronášejí, aby snadno se prohlédly rozdíly mezi slohem květnatým a prostým a přirozeným; pak *Mluvnici ozdobnou*, podávající pravidla, jak rozmanitě obměňovati každé úsloví, větu, periodu; konečně *Slovník* pouze *latinský*, jehož vedením věci latinské (známé již z Brány jazyka latinského) ještě vlastněji latinsky vyjádřiti, nejvlastněji pak latinské rovněž nejvlastněji latinsky obměniti by mohli (úslovími klassických spisovatelů).[5])

Vidíte již, co to jest, o čem jsme pracovali vzhledem k jazyku latinskému v tomto trojletí. O čem však *vzhledem k vědomostem věcným, umění, filosofii?* Nejkratší bylo by říci, že *v uvedených svrchu filologických knížkách uzavřeny jsou všecky věci základní*; totiž známost věcí, z nichž vzdělání záleží, se souvislým pásmem lidského uvažování. Nepodali jsme zajisté skořápky bez jádra, neprodali jsme nádob bez vína, slova i věci podali jsme souběžné: mluviti a věcem rozuměti. Naučili jsme věcem roz-

---

[4]) V čelo nové Brány Komenský postavil *slovník*, v němž kořenová slova Vestibula rozvedl v případné ratolesti; slova cizí k původně latinským přimíšená, oddělil a zahrnul ve zvláštním doplňku. Co se týče odvozenin kořenů latinských a složenin, ani tu nevcházel do největších podrobností, podávaje pouze ty, v nichž prvotný význam slova kořenného jest na snadě, nikoli tedy smysl obrazný. Etymologii kořenův odložil až ku počátkům řečtiny. Větší a obšírnější slovník ku Bráně práce Elblazké vydal již v Lešně r. 1650 (lat. německý), opět vydán ve Frankfurtě 1656.

Mluvnici Kom. sestavil v otázkách a odpovědech, a to hlavně na základě mluvnice Gerh. Vossia.

Text Brány obsahuje sice také látku podobnou jako Brána prvotná, avšak mnohonásobně přepracovanou a opravenou.

[5]) Tato část vzdělávání v latině počíná mluvnicí, v níž jedná se hlavně o požadavcích dobrého slohu, o přeneseném významu slov, o figurách a užívání slohu květnatého. Slohem takovým složen následující potom text *Síně*, obsahující skoro tytéž předměty, ale ve slohu básnickém; také výrazů odborných často zde užíváno.

Slovník k Síni pouze latinský, o němž Komenský pracoval již r. 1653 a 1654, vydán teprve v Amsterodamě r. 1657. Latinský pouze byl, jak se praví, proto že nedovedl podobně ozdobným jazykem domácím vyjádřiti to, co vyslovil v latině.

uměti a o nich mluviti, protože jsme chtěli utvářeti lidi, nikoli papoušky. Kdokoli tedy z našich žáků dokonale se naučí a porozumí tomu, co jest obsaženo v Předdomí, Bráně a Síni, nebude chud ani řečmi ani myslí a užitek cítiti bude po veškeren život. Avšak protože semena ovoce nejsou ještě ovocem, aniž základové filosofie samou filosofií, přiznávám se, že něčeho většího vyhledávám a plnějšího a zřetelnějšího o všem, čeho prospěch života vyhledává. Pročež počalo se též pracovati o sestavování filosofie, ba vševědy, byť i nebylo dokonáno. První však části moudrosti lidské (věčných ideí a děl božích v přírodě a děl lidského rozumu) již v rukou mají a jim učiti budou naši zde nástupci, jež hned potom budeme jmenovati, co zbývá, bude se moci odeslati, popřeje-li Bůh života. [6])

Třetí věc, kterou jsme si umínili, byla *uhlazenost mravů*, v níž pokud jsme postoupili, ukazuje knížka předešlého roku (pod názvem *Pravidla mravů*) vytištěná a před ní *Fortius obživlý*, čili *jak lenivost ze škol vypuditi atd.*[7]) Nenedostává se tu však věcí, do nichž bychom si stěžovali a jichž bychom želeli, že hrubost některých mocně staví se nám na odpor a překáží tomu, aby mravy drsné se lepšily. Mezi jiným novým úkazem jest zlomyslná jakási řevnivost mezi studenty veřejnými a šlechtickou mládeží třídní; proti tomu prostředků hledati vaším buď úkolem, otcové vlasti a ochránci školy, nikoli mým.

Jen tolik pravím, že *třeba jest opatrné zdrželivosti*, kterouž by ani *ušlechtilost mysli* nebyla potlačována při synech ušlechtilých otrockým nakládáním, aniž opět vrozená některým škodná *mysli nabubřelost* nebyla nepokořena; obojí však to opatrnou a otcovskou péčí učitelův, nikoli soukromou někoho pohrdavostí a svévolí; snesete-li tento nepořádek, nikdy nespatříte školu svou v lepším a lahodnějším stavu mravův a ohledu na všeobecnost (kamž naše tato oprava především se vztahuje).

Všimnouti si toho třeba, že slovo, jehož užívá tu apoštol, „*Pracovali jsme*“, více znamená, než kdyby byl řekl: „*Vykonali jsme*“, nebo „*učinili jsme*“, nebo „*čím jsme se zabývali*“. Neboť na rozum dává, že pracnou a obtížnou, zároveň však výnosnou

---

[6]) Mnoho myšlenek takových obsahovala též „Škola pansofická.“

[7]) Oba ty spisky v českém překladě Zoubkově vyšly v „Drobnějších sp. Kom.“ r. 1876.

prací jest křesťanství, jež by končilo věcí a dílem s pomocí boží. A takový byl opravdu i tento náš podnik o zlepšení školství, jenž nám bohužel kolik rozličných a obtížných přinášel zápasů a prací po práci, nejen až do omrzení, ale takřka až k zoufalství. Přece však zvítězila vytrvalost, a pracující s námi pomoc božská k odstranění zápletek mnohých obtíží z výsledku samého jest patrna, že ukázala nám velmi snadnou a lahodnou onu cestu, na níž jest moc i nechuť k studiím z mysli odstraniti, i touhu po pracích jim vštípiti a tak mlýn školský přeměniti ve hru. Míním veřejná cvičení, při kterých na veřejném divadle se dovoluje, aby mladíci podali ukázky své pilnosti a hrou nyní konali to, co jim kdysi konati bude opravdově. [a to] s tváří slušnou i posuňky a řečí věcem přiměřenou; aby si takto opatřili obratnost při konání věcí ušlechtilých před očima kohokoli nebo lidí kterýchkoli [8]). Nebo dí-li právem Seneca: *Nechceš-li, aby někdo při věci samé vázl, napřed ve věci jej cvič*: právem tedy my světoobčany ze školy naší vyjíti mající před pracemi samými tak cvičíme, aby při samých životních pracích nebyli na rozpacích, aby vystouplým ze školy nic tak nového nemohlo se nahoditi, co by jim napřed nebylo známo z takovéto naší zde ve škole všeobecné věcí přehlídky a živého představení. Živou tedy tuto praksi své methody právem stavíme za lahodné dovršení toho, co jsme tuto vykonali, jakožto cestu vyučujícím i učícím se nejzřetelnější (po níž také zábavou postupovati lze).

O věci II. Tolik o první otázce: *O čem jsme pracovali*; následuje, co znamená *Hleděti, abychom neztratili*, o čem *jsme pracovali?* Snadno věc ztrácí, kdo nedbale ji chová, jako křesťané slovo boží, neposlouchají-li ho pozorně, nevštěpují-li ho hluboce v srdce, nevykonávají-li v jednání; tak zajisté jim uniká (k Žid. 2, 1). Rovněž tedy i my, budeme-li nedbale chovati, o čemkoli jsme pracovali ve prospěch této školy, a nebudeme stálou praksí na to doléhati, ztratíme to zajisté. Protož hleděti jest k tomu, abychom neztratili. *Kdo však bude ten, na něhož připadne k tomu hleděti a pozor míti?* Všickni, kdož jsme pracovali. *Kdož však jsme ti, jíž jsme pracovali?* Pravil jsem, že

---

[8]) Komenský tu míní školské hry divadelní (počtem 8), v něž zpracoval svou Bránu počátkem r. 1654 a vydal pak p. n. „Škola hrou". (Překl. Jos. Šmahy v Bibl. paedag. klass.)

slova apoštolova čtení mají různé, *pracovali jsme a pracovali jste.* Spojme my to, neboť skutečně spojili jsme práce a namáhání. První část chvály náleží nejvznešenější kněžně, podporovatelce (Maecenatis) nejdobrotivější, jejíž pobožná a křesťanská snaha ke stavbě této položila kámen úhelný a posud vše udržuje. Nejbližším spolupracovníkem při této práci Její Výsosti a věrným rádcem byl miláček její a národa veškerého kdysi (bohužel) perla a koruna, nás však po Bohu naděje nejvyšší, nejjasnější pan *Zikmund Rákóczi,* jejž osud zemi ukázal a opět jako nehodné vyrval. Na třetí místo mezi dělníky stavím tebe, slovutný pane Jene Tolnaji,[9]) jenž jsi byl prvním toho původcem a rádcem, abych sem byl povolán, potom pak horlivého konání díla předním a stálým povzbuzovatelem (ἐργοδιώκτης). *Váhy jsi dodával* ty, urozený a slavný pane Ondřeji z Klobusic, nejvznešenějších knížat Sedmihradských rádce nejvěrnější, náš pak důstojný pane dozorce; jenž jsi mne, když jsem poprvé sem k rozmluvě byl povolán a v Přešově u tebe se stavil, tak hleděl ponuknouti, že jsi mně moudrými svými hovory první v srdce mé vnukl náchylnost, ač jsem neměl nižádného úmyslu sem k vám přijíti a zdálo se, že to nikterak býti nemůže. *Když pak jsem byl sem zanesen, pobádal jsi mě ty, ctihodný a slovutný pane Františku Verecie,* přední pastýři této církve a dozorce tohoto gymnasia velebdělý, jenž jsi prosbami a doléháním svým ostře na mne dostupoval a mě podněcoval, abych nabízené povolání přijal; a tak skrze vás práci této učiněn počátek. *Na díle pak samém kdo pracoval? Opět my všickni.* Nejvznešenější kněžna přízní a podporou, ostatní radou, a také vy, milí přátelé studující, pomocí při sestavování *slovníka latinsko-uherského.* Ba i vy, žáci třídní, že jste bystře užívali nabízených vaší bedlivosti líbeznějších pokrmů. Vy tedy všickni (a kdožkoli ráčíte přízní svou věci školské pomáhati, urození páni ochránci a ctihodní páni pastýřové duchovní) pomněte, že vám jest řečeno: *Hleďte sami sebe, abychom neztratili, o čem jsme pracovali.*

Ale jak? Ty nejvznešenější kněžno, nevzdalujíc své štědré *ruky.* Vy, dozorcové školy, neodvracejíce bdělého *oka.* Vy, professoři a učitelé, neodchylujíce se od *cesty* pravé methody a pil-

---

[9]) Byl knížecím vychovatelem a kazatelem v Tokaji. Komenského význam poznal na studiích v Anglii.

nosti. Vy, žáci, horlivě užívajíce příležitosti a vespolek se rozněcujíce k lásce ku pravé a věčné vzdělanosti. Posléze já budu hleděti s vámi, nyní aspoň vás napomínaje, potom však za vás se modle a věrně s vámi sděluje, cokoli dobrého pozorování k vaší věci jistě Bůh popřeje.

O věci III. Zbývá, abychom uvážili poslední slova apoštolova: *„Ale abychom mzdu přijali plnou.“* ***Mzda za práce*** jest samojediný zdar prací dle přání a dosažení tohoto dobra, pro něž práce se podnikají. ***Plná mzda*** pak jest plné dosažení žádaného dobra a bezpečné jeho držení, tak aby s velikostí prací shodovala se velikost užitku a z toho povstalé radosti. Praví, abychom *přijali*, a tím slovem práce učitelův a žáků přirovnávají k setbě, při níž símě tak se rozsévá, že se ziskem se zase přijímá. Dej Bůh, aby také u nás se přijalo! Zasévali jsme zajisté plnou rukou, dej, aby s tím se shodovala žeň, abychom ovoce prací svých a požehnání tvého měřili nikoli po měřicích, ale po obilnicích! Čehož se vám, milí Uhři, jest nadíti a zajisté očekávati od dobroty boží a statečnosti vaší. Nikdo ať neříká, ***že naše setba posud osením jest***, vždyť vzrůstá již do výše. Avšak byť i posud byla osením (vzhledem k větším pokrokům), nechť byla posud skutečně jen setbou, žeň nastane, k níž nedospívá se jinak než osením, klasem a obilím v klase podle svědectví Spasitelova (Marek 4. 26. 27. 28). Jako tedy rolník vida osení se zelenající neraduje se sice stejně, jako když sýpky jsou naplněny, přece však se raduje, vida před sebou veselou svou naději: tak vy se radujte, vidouce vtipy své, any počínají zkvétati. Pravil pak jsem, že jest vám se nadíti plných žní ***od dobroty boží a statečnosti vaší. Spojuji obě tyto věci***, protože chtějí býti spojovány a sám všude je spojuje Bůh náš, slibuje, že otevře, popřeje nalézti a konečně dáti, jinému však nikoli, než kdo tluče, hledá, prosí. Zajisté cokoli řádně Bůh koná, řádnými koná prostředky; mezi nimiž vždy nejprve jest samo ono stvoření, jež chce zachovati nebo většími dary ozdobiti, užije-li náležitě vrozené sobě lásky o zachování sebe a snahy i bedlivosti, aby se povzneslo. K tomu apoštol přihlížeje na tomto místě, nepraví: ***Proste Boha, aby vás nenechal ztratiti ovoce práce vaší***, aniž: ***Nechť hledí, kteří vás vedou, nebo jichž péči jste svěřili věci své***, nýbrž: ***Hleďtež sebe sami, abyste neztratili toho, o čemž jste pracovali, ale odplatu plnou abyste vzali.*** Od sebe tedy, pánové a přátelé moji, od sebe dím

samých, nikoli odjinud, očekávejte těch věcí, které ve vaší škole zlepšovati se počínají, jako ustálení, aby z nich něco nezašlo, tak vzrůst vždy větší, abyste konečně odplatu plnou za [své] práce viděli a vzali.

Hleďte, dím, tím více, čím zřetelněji jest již patrno, jak nebylo toho daleko, abychom odplatu za práce své byli ztratili úplně všickni, když při tolika nesnázích počínali jsme si zoufati skoro všickni. Nyní tedy nabudouce mysli, nuže doufejte! nuže mužně jednejte! abyste neztratili toho, o čem jsme pracovali. S bolestí to nesu, dokládám se svého svědomí, slyše některých vás neblahou věštbu, že po mém odchodu škola zajde[10]. Což pak jste mě jediného tak učinili Atlantem[11] padajícího nebe svého, že by musilo spadnouti, kdybych já jediný byl odstraněn? Tak-li člověku cizinci důvěřujete ve všem, sobě samým nedůvěřujete ve všem? Nechtějte známky takové hanby vpáliti ve jméno své[12], tak velikého bezpráví dopustiti se proti Bohu, společnému dárci dobra, jenž rovněž vás obdařil vtipem, bystrostí, silou, jako který jiný národ. Jen budiž při vás chtění, *možnosti* nebude se nedostávati, když vám již ukazujeme i *vědění. Upřímně s vámi jednám, protože upřímně jednati jest.* Počínají-li mou pomocí zkvétati studie latiny a pravdivější filosofie a tím lepšího a plnějšího vzdělání a za přední nástroj k uhlazení vtipů se uznává *onen divadelní výkon Brány jazyků,* co brání, aby se tak již v tom pokračovalo, i když já odejdu? Když i sepsány již jsou do slova a odevzdány do rukou ředitelových, a vy jste se usnesli, že je tiskem od záhuby uchráníte, a konečně učitelé osvojili si způsob hry ty správně prováděti[13]? Avšak zůstavuji též způsob podobně doléhati na ostatní studie ve všech třídách, připojený k samým třídním knížkám, které všickni v rukou mají[14]. *Jen ať každý ubírá se určenou*

---

[10]) Stalo se to sice na nějakou dobu následkem moru roku následujícího, ale nikoli na vždy.

[11]) *Atlas*, Titan a syn Japetův, představuje mohutnou sílu moře; dle báje starořecké držel na ramenou klenutí nebeské z trestu, že účastnil se boje Titanův.

[12]) Vzat obraz ze zvyku římského zlým otrokům vpalovati známky na čelo (f = fur, fuga, zloděj, uprchlík).

[13]) Na rozkaz kněžnin vytištěny divadelní hry Komenského v Potoce 1655; z toho exempláře, jejž Kom. dostal od studujícího, zavítavšího do Amsterodamu, vytištěny tu opět r. 1656 a v III. díle spisů didaktických.

[14]) Před každou knihou Komenský pro učitele položil důkladný návod,

sobě stezkou, zblouditi moci nebude. Zůstavuji kromě toho knížku zvláštní, nazvanou **Objasňovatel,** plnou obrazů, pojmenování věcí uvádějících v očité nazírání, věc to nově vynalezenou a dobře sloužící vyučujícím i učícím se, jakož jsem v předmluvě ukázal[15]. Zůstavuji konečně *slovník zcela latinský*[16], pomocí jehož by cvičení v ozdobném slohu vykonávati se mohla tím snáze, čím více obtíží tato věc dříve měla. *Zvláště když i mužů nabyla škola naše, darem božím, přece konečně jednou horlivých a obratných,* pravé methody již ne neznalých, a zvláště v prozírání jejich tajností den po dni více vnikajících a kromě toho práce milujících, kteříž kolik světla nabudou od slunce methody, tolik neopominou ho vylévati na sbor školy své sobě podřízený. Ustaň tedy v pochybnost uváděti sílu, věrnost, statečnost těchto Atlantův, kdokoli posud předpovídáš, že pochybuješ o zdaru. A tak ustaňte všickni (užiji slova Pliniova) *býti svými utrhači,* tak se u sebe samých a u jiných zlehčujíce, jako by nebylo nikoho z mužů vašich, na němž by jako na sloupu *pevném a trvalém záviseti mohla ozdoba a moc řádu. Vůbec myslím, že nic nezbývá, proč bych musil zde býti zdržován,* když mě nazpět volá Bůh a svědomí mé k řádnému povolání mému, kteréž jest církevní; když ukázal jsem vám vše, co Bůh popřál viděti o lepším vychování mládeže, a jako za poklad vaší mládeže vám to zde zůstavuji; a Bůh sám dal mně nástupce *tak horlivé, pobožné, věrné ku snadnému již pokračování v této methodě.*

To jediné snad zbývá, jestliže vidím ještě něco směru-

---

jak se jí obírati. V čelo *Předdomí* postavil návod pro učitele prvé třídy (Vestibulky) Štěpána Tolnaje (Spisy did. III, 133—140, český překl. J. Šmahův v Bibl. paed. klass. IV. str. 109—117), na konec pak připomenutí, kterak z těchto částí Předdomí zříditi vhodná cvičení (Spisy did. III, 206—216, v překl. Šmahově tamže str. 119—129).

V čelo *Brány* dán návod pro učitele druhé třídy (Januálky) Pavla Kapossiho (Sp. did. III, 218—218, v překl. Šmahově tamže str. 133—139), za slovníkem pak položeno několik slov o jeho užívání. Též v čele mluvnice ku Bráně stojí několik slov ke čtenáři (ono ve Sp. did. III, 433—424, překl. Šm. tamže str. 149—150, toto III, 425—526, u Šmahy str. 153—155), na konec pak (kap. XV.) o prospěchu mluvnice (III, 472, u Šm. str. 156).

V čelo *Síně* položena předmluva pro učitele třídy třetí (Atriálky) Jana Etzedia (III, 451—153), tak i před text (III, 540, pak 553—554).

[15]) Komenský myslí svůj *Orbis pictus,* v Uhřích složený, ale pak poslaný do Norimberka, kde vydán teprve r. 1658. Prvotně nazván „Lucidarium.“ Předmluva k němu vydána již v Sebr. sp. did. III., 802 sl.

[16]) v. pozn. 5.

jícího k ustálení a povznesení věcí, jež počaly se tu dobře zřizovati, abych neopominul to v poslední této řeči k vám ukázati a prosbami i žádostmi usilovnými toho dosíci. Učiním to rád; vždyť jsem od počátku dokládal, že jsem proto sem přišel, ***abych prospíval.*** Ani ke konci tedy na nic jiného mysliti nesmím, než aby konec s počátkem se shodoval.

Zvláště vás všech způsoby hodnými žádám, *abyste počali cíle naší methody* (jež u vás poprvé byla veřejně zavedena) *lépe si všímati, důstojněji jej ceniti a přísněji ho následovati. A ten není* (*N. B.*) *hráti si jen s latinskými písmenky, poněkud lahodněji než posud; nebo poznáním toliko vnějším a povrchním věcí rozmanitých rty mládeže ovlažovati, nebo mravů toliko vnější uhlazenost poněkud v lepší stav povznésti: nýbrž cílem jest mocně povznésti k plnému a pevnému, jasnému a zřetelnému poznání věcí, které věděti se mají, obratnosti při věcech, jež konati se mají, výmluvnosti věcí, jež sdíleti se mají.* Čehož dosíci lze: *prvé*, když otevrou se mládeži oči ke všemu, aby viděli se ve světle, kamkoli se potom v životě obrátí, umějíce se baviti divadly děl božských i lidských a o všem rozumně souditi. *Podruhé*, když se v konání počestném a neustálém tak vycvičí, že stanou se žádostivi prací a schopni obcování s Bohem, s lidmi, sami s sebou a jinými tvory, aby také zaneseni jsouce ke každému životnímu povolání pociťovali, že jim jest ke konání věcí obratnost, jež samým věcí užíváním vždy více má býti utvrzována. *Konečně* kde třeba něco mluviti, aby dovedli mluviti jasně, plynně, mocně. *Vidíte-li pak, až kam směřujeme?* Zapřísahám vás všecky, spojte přání s přáním a žádejte si, aby tato vaše škola byla dílnou takového vzdělání pravého a věcného, pobožného a svatého; a přejete-li si, aby taková byla a zůstala, všemi silami k tomu pracujte. Vždyť takové základy jsou položeny, na nichž bezpečně se bude moci vystavěti veškerá tato stavba pravdivějšího a plnějšího vzdělávání; jen račte vydržeti veškero uměle provedené sestavení postupních tříd. *Chystají se* zajisté *a slibují tyto odměny světla a statečnosti dbalým a bedlivým, až na konec studií setrvávajícím, nikoli pak nedbalým, ustávajícím, vynechávajícím a zběhům ze školy.*

K tobě se obracím, nejjasnější a nejvznešenější kněžno, paní a ochránkyně naše i školy nejlaskavější; ve tvých rukou jest po Bohu školu tuto buď dovésti v plný rozkvět nebo nechati nazpět upadnouti v ochablost. V květ ji uvedeš, budeš-li dobrotivě pod-

porovati muže, které nyní Bůh dal, světla a podpory školy této, a počet jich potud rozmnožíš, aby také pro nejnižší dvě třídy bylo postaráno o stálé učitele. Budu prositi Boha, aby jakož Výsost vaše jest středem a základem veškerého díla, úradek božské Prozřetelnosti učinil jej nepohnutelný. Žij, kněžno vznešená, abys spatřila radostný vzrůst své školy!

A což vy, slovutní páni školdozorci, kteříž budovy této jste uhelnými kameny? Myslete si, že vám přede všemi jinými řečeno jest: *Hleďte, abyste neztratili* atd. Což abyste mohli, kéž by popřál Bůh, aby pobožná tato vaše horlivost o dobro mládeže neustále planula! Kéž by popřál Bůh, aby svornost vašich myslí a úmyslů byla neustálá! Kéž by popřál Bůh, abyste se zdarem přičinili se o zachování svornosti mezi těmi, kteří škole slouží! (Přiznávám se zajisté, že odjinud zkázy se nebojím, bylo li by se jí báti, než s této strany.) K tomu přidávám, *abyste nařizovali, by po všech třídách této školy i po veřejných posluchárnách kvetla praktická methoda a denním cvičením vzděláváni byli všickni a vše.* Necháte-li praktická cvičení ochabnouti (a mezi jinými ona divadelní výkonu z Brány), bude to znamením úpadku školy ve špatnější stav. N. B. Vás pak, světla nebe tohoto, professoři a učitelé školy, nechať neméně podněcuje onen výrok apoštolův: *Hleďte, abyste neztratili* atd. Hleďte, prosím vás, abyste nepozbyli pravé methody! abyste nepozbyli pilnosti! abyste nepozbyli svornosti myslí! z kterýchžto věcí jediné-li pozbudete, zhyne škola, natož všech-li oněch věcí. Jediným celkem buďte v Pánu, kteří jediné dílo Páně konáte, Ty, *Rozhoni* (se svými následovníky) pilně vykládej počátky prvního vzdělání. Ty, *Nemethie*, pevně pokládej první základy latiny. Ty, *Veresegyhazi*, veškerou budovu na nich stav opatrně. Ty, *Szantai*, barvy dodávej stavbám této budovy a vpouštěj světlo. Ty, *Szathmarie*, povznášej své žáky od Předdomí, Bran, Síní věcí a slov ku paláci písem svatých a uč je mysliti věcně, pro potřebu života. Ty, *Tolnai*, nebeským učením pravě je naplňuj a pečuj o to, aby naplněni byli všickni i jednotlivě! A vážností mravů činy mladistvě bujných kroť. [17])

---

[17]) Dle tohoto povzbuzení byla by se při odchodu Komenského škola Potocká skládala z těchto tříd: 1. *Třídy připravné*, kde žáci učili se prvým základům umění literního na základě jazyka mateřského; učitelem tu byl tehdá Rozgony; 2 z *Vestibulky*, v níž učitelem byl Nemethy; 3. z *Januálky*, kde učil Veresegyhazy; 4. z *Atriálky*, kde učil Szantai; 5. z třídy *filosofické*,

Konečně vy, *mládeži studující, veřejná i třídní,* také-liž k tomu něčím přispěti chcete (abychom neztratili, o čem jsme pracovali)? Zajisté máte; vždyť o vaši věc nejvíce se jedná. *Ale jak?* Úsilně užívajíce dané příležitosti. Nechť myslí každý, vstupuje a vstoupiv ve třídu vestibulní: *Nehnu se odtud, až si osvojím vše, co sem jest určeno.* Touž pevnost mysli ať mají postupující v Bránu a Síni Ba každý nechť myslí, kdokoli rozumí, že vstupuje do této takové školy, rozdělené dle pokroků tak stupňovaných: *Nevyjdu odtud, leč až projdu všecky stupně, od prvního do posledního, a dosáhnu plného vzdělání, vzrůstajícího od základu k vrcholu. Neodvedl by mne odsud lichocením pochlebník, aniž kyjem odehnal některý krutý učitel. Budu zde Diogenem a z lásky k studiím před Antisthenem hůl napřahujícím rád šíji skloním:* ***Bij mě, jen mě poučuj.***[18]) Ach, milí, kéž byste se dali opájeti láskou k moudrosti! kéž byste pilností svou budili lásku svých učitelů k sobě a pilnost o své vzdělávání! Kéž by již nebylo nikoho, jenž by se vyhýbal (jako dříve) práci v pamět si vštípiti knížky třídní. Ach, nepřejeme si, abyste byli jen omočeni v literním umění, nýbrž úplně jím napojeni; i vy si toho máte přáti. Proč přijal jsi pokladnici paměti tak objemnou, jenž nechceš nic schráněti? Proč raději chceš nositi s sebou skříni mysli prázdnou, než naplněnou drahocenným nářadím moudrostí? Vždyť sneseno jest v tyto knížky, a to ve tvůj prospěch, ó mládeži, cožkoli obsahuje jádro nejen čisté latiny, ale i lepší moudrosti a mravů počestných i pobožnosti. A to uznávají jinde mužové moudří a zároveň slovutní, pečujíce o to, aby synové jejich slovně naučili se zpaměti těmto našim třem knížkám; i desítiletí jinošíci veškeré *Síni.* Nadějí se totiž budoucího jich prospěchu pro celý život; připadne-li zmínka o kterékoli (z hlav-

---

v níž hlavně vykládaly se souvislé spisy, hlavně písmo sv.; učitelem tu byl Szathmar, a podobna byla ta třída pansofické IV.; 6. z třídy *theologické*, podobné asi poslední (VII.) třídě pansofické, kde učitelem byl Tolnai (Štěpán?).

[18]) *Antisthenes*, žák Sokratův, byl zakladatelem školy kynické. Po smrti učitele svého totiž založil vlastní školu filosofickou v gymnasiu athenském Kynosargu, kdež potom mnoho let učil. Ctnost dle mínění jeho záležela v nezávislosti na potřebách vezdejších a ve vyhýbání se zlu. Zůstavil mnoho spisů.

Nejznámějším přívržencem jeho školy jest *Diogenes kynický*, rodem ze Sinope. Otec jeho vyhnán byv z vlasti pro falšování peněz, utekl se s rodinou do Athen, a Diogenes přijat za žáka Antisthenova teprve na doléhavé prosby Jím prostota filosofů této školy dosáhla svého vrcholu a popularity.

nich) věcí, cítí, jak hned z pokladnice paměti vyňatá úsloví, myšlenky, průpovědi se jim naskytují [19]); nadějte vy se, milí, téhož a konejte též! Nezklame vás vaše naděje.

Avšak kéž by popřáno bylo také osloviti vaše rodiče, a kteréžkoli Bůh ušlechtilým potomstvem obdařil! Prosil bych i je, aby každý se své strany k tomu přičinil, *aby se neztratilo v tomto národě, o čem jsme pracovali*; zvláště pak ty, kteří tak smýšlejí, že dítek svých buď [vůbec] nedávají vzdělávati nebo dávají je vzdělávati jen povrchně, z jakýchkoli nepatrných příčin ze škol je odvolávajíce nebo zcela odtrhujíce. Řekl bych: ***Buďte přítomni, všech vás prosím, a dítky své lepšímu a pilnějšímu vzdělávání vtipů rádi podrobujte, abyste plnou odplatu za práce naše s námi přijali. A proč byste raději nechtěli***, zapřísahám vás, ***aby vaše děti spíše byly lidmi než stíny lidskými! A lidmi celými než kousky lidí, a lidmi uhlazenými, lidskými, libými, než tvrdými, hrubými, mravů nevzdělaných?*** Jsem snad nepříjemný, že to tolikrát opětuji? Zajisté jest mně způsobiti, abyste cítili, že ode mne jste milováni, a sami počínali věci lepší vážněji milovati, ceniti, po nich toužiti. Dosáhnu-li toho, Boha budu velebiti a vy se mnou i potomci vaši, pak-li že nikoliv, já aspoň vykonal jsem povinnost křesťana. ***Avšak i vy přece budete hleděti, dá Bůh, aby také ve vašem národě plněji než kdy rozkvétala studia moudrosti.*** Důvěřujte, vy přítomní školy této velectihodní dozorci, učitelé, žáci! Učiníte-li, k čemu jsem vás vybídl, ustálíte zajisté věc školy své. Bude ona trvati, bude ona kvésti a užitek ponese ku chvále boží a útěše církve.

Avšak mám-li přikročiti k poslednímu onomu a smutnému ***S Bohem!*** stěží tam přikročiti mohu. Namítá se mi něco, co bych ještě dále řekl k útěše své a vaší. Čteme ve Skutcích apoštolských, že *Pavel* nočním viděním povolán byl do Macedonie, a že s důvěrou tam šel; ale hned v prvním městě, ***Filippech***, že do-

---

[19]) V době pozdější Komenský, přehlížeje opět své práce didaktické (ve Věječce moudrosti, viz překl. v Poslu z Budče, 1892), sám uznával, že pro přílišné množství obsaženého tu materiálu knihy ty méně se hodí prvému učení latinskému než spíše opakování latiny pro muže dospělé, zvláště *Brána* a *Síň*.

stalo se mu bičování a vězení. Byv však propuštěn, že pokračoval v kázání evangelia božího a to s takovým zdarem, že právě na témž místě, ve Filippech, vznikla velmi kvetoucí církev (Sk. ap. 16), jíž potom Pavel přede všemi církvemi poctívaje epištolou nazýval *radostí svou a korunou svou* (k Fil. 4, 1). Kéž by se nám zdařilo podobně! Kéž bych já, povolán byv sem nikoliv od snících ve snu, ale od bdících ve bdění, avšak dosti dlouho bičů předsudkův okoušeje [20]), aniž proto ustávaje viděl vás konečně, má školo Potocká, (i po mém odchodu) tak zkvétati, abych vás mohl nazývati *svou radostí a svou korunou!* Počínám pak vás již tak nazývati a za vás horlivě se modliti a vás usilovně vybízeti ku vzájemné lásce a svornosti. Kterými slovy? Pavlovými k týmž Filippenským: *Jest-li jaké potěšení v Kristu, jest-li které utěšení lásky, jest-li která společnost Ducha, jsou-li která střeva a slitování, naplňte radost mou, abyste jednostejného smyslu byli, jednostejnou lásku majíce, jednodušní jsouce, jednostejně smýšlejíce. Nic nečiníce skrze svár aneb marnou chválu, ale v pokoře jedni druhé za důstojnější nežli sebe majíce. Nehledejte jeden každý jen svých věcí, ale každý také toho, což jest jiných* (k Fil. 2, 1—4), totiž společného budování. Co dále řeknu? Odvážím-li se užiti oněch slov téhož k týmž (z kap. 4, 9): *Kterýmž jste se i naučili, je i přijali a slyšeli i viděli na mně, ty věci čiňte, a Bůh pokoje bude s vámi.*

S Bohem, školo Potocká! *S Bohem*, církvi! *S Bohem*, Potoku sám! *S Bohem*, Uhersko! S Bohem, přátelé všickni, a zachovejte u sebe přátelskou vzpomínku na svého Komenského, přátelskými provázejte ho přáními! Zarmoutil-li jsem koho, pokud jsem byl mezi vámi, odpusťte slabosti lidské, úmyslně nic se nestalo, [to] ví ten, jenž ví vše. Zvláště pak s Bohem vám, milení kollegové! a věřili-li jste, že jsem byl vaším Eliášem, a želíte-li mého od vás odchodu, já zírám na vás jako na své Elizeje a přeji vám, aby z ducha mého podílu dvojitého darem božím se vám dostalo! abyste láskou k obecnému dobru a snášelivostí prací za jeho povznesení a skláněním se k slabším, konečně dobrými pokroky tak nade mne vynikali, jako vynikl Elizeus konáním zázraků nad Eliáše: k takovému svatému a moudrému spravování této vaší

---

[20]) O těchto předsudcích viz úvod k těmto řečem str. VI, IX, X.

školy i jiných, jak svatě a moudře školy prorocké řídil Elizeus. Amen.

S Bohem buďte, milí chovanci této školy, výkvěte mládeže, naděje vlasti! a vůdcům svým, jež vám dal a dá Bůh a mateřská péče o vás nejvznešenější kněžny, osvědčujte se tak učelivými, tak klidnými, ve všem tak povolnými, mezi sebou pak tak svornými, jakými se osvědčovali synové proročtí k Elizeovi a mezi sebou vespolek. *S Bohem buďte*, všickni ostatní přátelé, příznivci, ochránci! *S Bohem buď* posléze nade vše ty, pobožná všech nás příznivkyně, ochránkyně, matko nejvznešenější kněžno s veškerým nejjasnějším domem Rákóczi. Žijte, vzrůstejte, kveťte na věky. Slyš přání má a naplň je, jenž sám můžeš, nejvyšší úcty hodný ***Bože!*** Amen.

OBSAH.

Úvod.

Nákladem spolku „Dědictví Komenského“

vydány byly tyto spisy:

O základech mravnosti Pokus mravouky přirozené, zvláště pro potřeby vychovatelské. Napsal Petr *Durdík.* Cena 2 K 40 h (1·20 zl.), pro členy „Děd. Kom.“ 1 K (50 kr.).

Z četných úvah o spisu tom vynímáme:

Spisovatel v díle tom vychází od myšlenky, *jak důležito jest pro všecky lidi ve světě věděti, jak žíti na tomto světě slušně, dokonale, v pravdě lidsky. . .* Výklady, které tu spisovatel pojí ke svým zásadám, jsou tak zřejmé a přesvědčivé, že můžeme říci, kdyby na jich základě utvářelo se vychování vůbec, že by to znamenalo velmi značný krok k tomu ideálu, jejž všichni filosofové stanovili za poslední cíl života, totiž blaženost člověka jako jednotlivce a s ní spojenou blaženost člověčenstva jakožto celku . . .

Domníváme se, že vydáním toho spisu a rozšířením jeho v učitelstvu českém platně se přispěje k tomu, ***aby učitelé měli pravý názor o svém povolání a jeho důležitosti, aby u mládeže v prvém již věku počali klásti prvé zárodky budoucích ctností blahovolných.*** Kromě toho spis obsahuje na mnohých místech pokyny k vyšším cílům vychování vůbec se vztahující, jichž učitel nikdy s mysli pouštěti nemá, chce li opravdu vésti své chovance k tomu, co lze nazvati posledním cílem života, *ku pravému štěstí.*

Beseda učitelská, roč. XXV. čís. 24.

. . . V době, *kdy psychologie i ethika se dávají na nové dráhy, a kdy i paedagogika volá po harmoničtějším učlenění zejména ve příčině otázky mravné výchovy,* dostává se českému obecenstvu, především ovšem českému učitelstvu, *knihy z oboru vědného,* ***na jehož základě ona paedagogická otázka jediné se dá s prospěchem řešiti;*** dostává se nám dále knihy, jež hlásá, že stojí na stanovisku nejmodernějším, všeobecně ve vědě oblíbeném, že usiluje o definování pojmu dobra a o vytknutí karakteristika mravného jednání na cestě nejslibnější, na cestě — jak jsme uvykli říkati — přirozené . . .

Knihu tu považujeme za důležitou a cennou. . . ***Přáli bychom si, aby byla od českého učitelstva pilně čtena. . .***

Česká škola, roč. XV. čís. 29

„Děd. Kom.“ ukázalo spisem tím, že na úkoly svoje pohlíží nejen se stanoviska denních potřeb učitelských, ale že stojí na hledišti vyšším, chtějíc členstvo své i kruhy širší povznésti, uspokojiti oním vnitřním klidem, jejž způsobuje shoda pravdy zřejmě vyslovené s přesvědčením v prsou třeba jen dřímající . . . Není věru karakteristiky případnější, nazve-li se spis ten *programmovým* „Děd. Kom.“. Předmět sám, jenž obecně jest zajímavým, bystrým autorem tak jest zpracován, *že nejen přístupen jest v jeho formě duchu vyspělejšímu, ale i zdravému prostému rozumu, učiteli jako neučiteli* . . . Psán jest tak přesvědčivě, že každému čtoucímu připadnouti musí: „V té věci jsem se spisovatelem za jedno!“ . . . ***Kdo chceš v nejtěžším umění „poznati sama sebe“ poohlédnouti se, vezmi a čti tento spis.***

Komenský, roč. XXI. čís. 37. a 38.

Durdík *klade důraz na* ***vlastenectví*** a doporučuje mnohé z oněch vlastností, jichž národu našemu jest třeba nejvíce. *Sloh populární a jasný.* Zřetel k paedagogice doporučuje celé dílo zvláště učitelstvu.

Paedag. rozhledy, roč. VI. seš. 9.

. . . Právě v našich poměrech českých, kde třeba tak mnoho ideálnosti, obětavosti, lásky vlastenecké, může kniha ta svou theorií panolbistickou velmi blahodárně působiti. ***Hlavně každému učiteli měla by se státi pravým evangeliem.*** Snad v žádném jiném stavu není potřebí tolik nesobeckého jednání, tolik sebezapírání, jako ve stavu učitelském. *A čím více bude učitelstvo proniknuto těmito myšlenkami, tím lépe pro ně samé, tím lépe pro mládež jemu svěřenou, tím lépe pro všecken národ.* Proto „Děd. Kom.“ nemohlo sáhnouti, vystupujíc na veřejnost prvním spisem svým, k lepší knize.

Učitel, roč. IV. čís. 9.

Hořanští synové. Dějepisná povídka od Jos. *Brauna.* S 8 obr. Věnc. Černého a se životopisem i podobiznou spisovatele. Cena 1 K 30 h (65 kr.), váz. 1 K 60 h (80 kr.), pro členy „Děd. Kom.“ 60 h (30 kr.), váz. 80 h (40 kr.).

Ze mnohých úvah o povídce té vynímáme:

Jest to roztomilá povídka, zábavná, poučná i ušlechťující, psaná s ohněm nadšení pro vlastní domov. To teplo, ta vřelá vroucnost a láska k vlasti, rodné řeči, která sálá z povídky té, mohla jen vytrysknouti ze zlatého srdce spisovatele, jakým byl Braun. Vypravování jest lahodné, vábné, některé kapitoly zvláště znamenité. Všecka úprava spisu jest vzorná. Neváháme tvrditi, *že povídka ta jak uměleckou cenou tak i úpravou převáží řadu jiných spisů pro mládež, že jest to spis po všech stranách vzorný.* „Děd. Kom.“ vydavši jej vykonalo dvojí záslužný čin: Podalo dětem *vzornou knihu* a důstojně uctilo památku zesnulého spisovatele, jehož podobizna i stručný životopis jest připojen. Mimo to ukázalo, kterým směrem hodlá pracovati též pro mládež, jíž patří spisy nejen česky ale i ***českým duchem*** psané. *Jest nyní povinností každého českého učitele, aby všemožně podporoval snahy „Dědictví Komenského“.*

Beseda učitelská, roč. XXV. čís. 41.

Slova hýbají, příklad táhne. Historická povídka tato však není než příkladem z historie vzatým, *jak školou českou vědomí národní a ctnosti vlastenecké mohutnějí a se vznášejí, školou německou však děti rodičů českých se odnárodňují, potom jazykem a dobrým mravem českým pohrdají, a tak nejen pro náš národ, kde každého muže potřebí, jsou ztraceni; ale k hanbě vlasti rozmnožují řady našich škůdců* . . . Kéž povídka tato dostojí svému úkolu; kéž *otevře oči těm Čechům, kteří nevidí, jak děti jejich v německých školách na duchu se otravují!* Způsobilosti k poslání tak důležitému dostává se jí zajisté měrou vrchovatou! Poskytujeť věrný obraz své doby, seznamuje nás s obyčeji našich předků; čtenářům pak v historii méně sběhlým dává pod čarou případná vysvětlení slov a věcí neobvyklých neb málo známých . . . Doporučovati ji není třeba. *Nebude zajisté v krátkém čase scházeti v nižádné knihovně školní a dojde takové obliby, jaké se těší chvalně známá kniha „Srdce“.*

Česká škola, roč. XV. čís. 29.

. . . *Spis ten jest vypraven stkvostně*; „Děd. Kom.“ učinilo, seč síly stačí, aby české mládeži dostal se do ruky spis ***v každém ohledu vzorný,*** jakých máme dosud neveliký počet . . .

Zvykli jsme si příliš na frási: „Knihu tuto měla by každá školní knihovna si opatřiti“ — a nevšimneme si jí. *Tenkráte však ti, kdož kupují knihy pro děti, předem pomýšleti musí na zakoupení tohoto užitečného spisu . . . Nuže, rozlétni se, vzácná kniho, po vší vlasti a* ***bav, burcuj, napravuj!***

Komenský, roč. XXI. čís. 50.

Zesnulý Jos. Braun obral si za úkol v povídce ze stol XIII. podati *rozdíl mezi vzděláním na základě jazyka mateřského a na základě cizím, němčiny.* Ukazuje důsledky z toho rozdílu plynoucí a připojuje poučení: *jedině ten, kdo vzdělán jest na základě mateřštiny, může skutečně také míti cit pro svůj národ a jeho minulost, může osvědčiti se opravdovým vlastencem.* Myšlenka v naší době, kdy školy snaží se pokud možno nabývati rázu národního, kdy pokládáme školy naše tím za dokonalejší, čím lépe hoví individualitě místní a tedy také kmenové, zajisté naprosto správná.

Paedag. rozhledy, roč. VII. seš. 1.

Povídka ta *řeší důmyslným způsobem, dějem zajímavým, napínavým otázku, která hýbe duší a srdcem každého upřímného Čecha,* ***otázku o důležitosti a váze vyučování mateřským jazykem . . .*** Psychologickým rozvojem děje důmyslně líčí, *jak v cizí škole a společnosti nepřátelský duch jako lstivý had do srdce českého se vkrádá, jeho cit otravuje, až konečně je proti rodné zemi, proti vlastním bratřím zatvrzuje a nenávistí plní . . .* Učiteli, hleď, ***aby každé dospělejší dítko ovanul zdravý, český duch knihy Braunovy!***

Posel z Budče, roč. XXIV. čís. 44.

„Hořanští synové“ jsou *dějepisnou povídkou první třídy*; *jsou vzorem, jak historické povídky měly by vypadati*, by jednak po stránce věcné přiléhaly věrně k celému ovzduší své doby, jednak aby skýtaly hojně onoho užitku formálného, jejž vyhledáváme v dějinách pro potomstvo, mající učiti se z chyb a ctností předků svých. Těchto obou zřetelů šetřeno v knize této zname-

nitě. V příčině prvé dodán mládeži pěkný obraz z doby rychlého rozvoje měst v Čechách protežovaných ve prospěch přistěhovalců, však na škodu domácích králem Přemyslem Otakarem II., což ukázáno velice zdařile na sebevědomých, rychle bohatnoucích, však cizinsky smýšlejících měšťanech kutnohorských. Prostý a poctivý život na starých tvrzích tehdejší šlechty domácí, její udatenství v boji a ochota ku pomoci vzájemné v čase nebezpečí, zvláště názorně podán barvitý obraz veřejného klání rytířského doby oné. *Ve příčinách vychovatelských pak v rámci příběhu nevelkého podáno zde tolik stkrostných závěrů, vystižcno tolik pravd jako stvořených pro nynější dobu vlažnosti a lhostejnosti vlastenecké*, že již tím přichází kniha — na poměry přečetných rodin našich výtečnou jsouc buditelkou a rádkyní — zrovna na zavolanou, *i nelze jí ani dosti vřele doporučiti odrostlejší mládeži naší a její vychovatelům.* *Učitelské noviny*, roč. XI. čís. 45.

Spiskem tím zahájilo Děd. Kom. velmi šťastně řadu spisů pro mládež vyhovujíc požadavku v polit. listech pronesenému, *aby i u nás do dětské duše literaturou v působivé, přístupné formě vnášeny byly ty národní idee, které ovládají smýšlení a citění našeho lidu*. . . . Tento spis vydá za tucty jiných t. zv. »historických povídek«.

Věčná škoda, že ta nadaná hlava hnije, kteráž tolik vzácných vědomostí dějepisných chovala, jak z každého řádku patrno, kteráž tak dojemně dovedla lásku ke všemu českému probouzeti. *Úprava knihy je taká, jakéž si jen přáti dovedeme*: papír krásný, pevný, tisk sličný, zřetelný, obrázky dokonalé od českého umělce malíře. Však D. K. podniklo náklad nemalý (509 zl. 62 kr.). Proto přimlouváme se, aby ***nejen každá škola o zakoupení Hoř. synů žádala, ale aby učitelé se přičinili, kde toho lze, by obce spis tento ve více výtiscích do škol. knižnic zaopatřily, po případě, aby se o rozšíření v rodinách postarali.*** *Věstník škol.*, roč. III. čís. 2.

Výbor ku zkoumání spisů pro mládež v Praze vřele doporučil povídku tu pro žáky škol obecných, měšťanských i středních.

K tisku se připravuje „Ročenka,“ rozhled po školství a paedag. písemnictví u nás i v cizině, a metodický spis z oboru vyučování jazyku mateřskému.
